

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

839.348

B

971,716

B 93

v. 1

BLOEMLEZING

UIT

OUDFRIESCHE GESCHRIFTEN,

DOOR

F. BUITENRUST HETTEMA.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1890

UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

BLOEMLEZING

UIT

OUD-, MIDDEL-, EN NIEUWFRIESCHE GESCHRIFTEN.

BLOEMLEZING

UIT

oud-, middel-, en nieuwfriesche geschriften,

met glossarium,

bijsamenverzameld door

F. BUITENRUST HETTEMA.

EERSTE DEEL,

oud-friesch.

LEIDEN. — E. J. BRILL.

1890.

BLOEMLEZING

UIT

OUDFRIESCHE GESCHRIFTEN,

DOOR

^{Focke}
F. BUITENRUST HETTEMA.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1890.

839.348

B93

v.1

2-226461

Aan het Bestuur

VAN HET

FRIESCH GENOOTSCHAP VOOR GESCHIED-, OUDHEID-,
EN TAALKUNDE TE LEEUWARDEN,

WORDT DEZE BUNDEL

UIT HOOGACHTING OPGEDRAGEN

DOOR

DEN VERZAMELAAR.

W

U

V

EEN WOORD VOORAF.

Een aantal Oudfriesche stukken zijn uit de streken tusschen Flie en Weser van verschillenden tijd en in verscheiden tongval bewaard gebleven. De hoofdinhoud dezer handschriften heeft op der Friezen rechten betrekking, toch hangt ook wat niet strikt Recht kan worden genoemd, er mede samen: een sage van Karel en Redbad toch doet een toenmalige bewering omtrent het ontstaan hunner rechten kond. Deze rechtsstukken zijn niet alle even oud, ik verwijs hiervoor naar de Aanteekeningen; de uitgebreide bewijsvoering voor het daar gestelde moge elders een plaats vinden.

De taal, waarin zij gesteld zijn, is die der XIIIe tot XVIe eeuw: voor eenige gedeelten, althans voor sommige zinsneden is zij zeker van nog vroeger datum; 't oudst zijn de brokstukken eener interverbale (afgeschreven van een vroeger interlineaire) vertaling, uit de XIe en XIIe eeuw, welke waarschijnlijk in Fivelingo-Oldampt thuis hoort: zij is gedrukt in het Zeitschrift für Deutsches Alterthum, xxxii, 417. — Verder raadplege men de Aanteekeningen, en voor nadere bijzonderheden, en over de taalkundige verschillen de reeds verschenen Altostfriesischen en nog te verschijnen Altwestfriesischen Grammatik van Prof. VAN HELTEN, alsmede SIEBS, Zur Geschichte der Englisch-Friesischen Sprache.

De opgenomen gedeelten zijn, zoo dit mogelijk was, naar de handschriften gecollationneerd; — aan velen ben ik hiervoor dank verschuldigd; inzonderheid ook voor het vrijgevig in het Overijselsch archief ten mijnen gebruike neerleggen van tal van Friesche charters uit de archieven van stad en rijk te Leeuwarden. De door mijzelf en door Dr. LOGEMAN vergeleken stukken zijn letterlijk afgedrukt; wij meenen

het om verschillende redenen onjuist in een uitgave van oude stukken iets, althans zonder dit aan te teekenen, te veranderen (zie nog Aanteek. III, en XXIII). Enkele nummers moesten uit vroegere drukken worden overgenomen: ook hierin is niets stilzwijgend gewijzigd.

In de Aanteekeningen is veel wegens plaatsgebrek weggelaten: werken bij een zinsnede of nummer aangehaald, dienen in geval van dieper studie vaak ook bij andere geraadpleegd. Ook de Errata zijn daar opgenomen [e. g.: 33 l. wenthar.] en enkele voorgeslagen verbeteringen [e. g.: 36 witha, l. wicha. — i. e. equus].

Ten slotte een woord van dank aan allen, die op eenigerlei wijze deze uitgave hebben bevorderd en vergemakkelijkt.

Zwolle, Juli '90.

B. H.

WESTERLAUWESCH FRIESLAND.

I. HOE DAT MA EEN DAED-
SLACHT SCHIL BYCLAIA,
ENDE IOUWEN ENDE IEL-
DEN BYEDE.

HOMA ENEN MAN TI
JELDUM BIADA SCIL.

Uit: O(ude) F(riesche) W(etten, ed. de
Haan Hettema, dl.) II (Leeuwarden, 1851)
p. 178—180 i. f.

Uit: Codex Junius in 4°. n°. 49 f.,
Bodleian Library te Oxford.

Wild i hera ende haldat an hleste,
ende bidde my her enson manege
werd ti spreckane, ende clagath
dat Gode fan himelryke sere [MS.
f. 112], ende dir milde moedir
sinte Maria, ende alla himelsche
heerscipe, ende alla eerdscha lioe-
dem, dat him di fiand alsoe seer
wrwinna sculde, dat hi dae wonda
dwaen sculda, deer Her Z. syns
lyfs fan therma sculde, ende hetet
my alhyr biada dae allerschenista
wrthingnese, deer om engne fri
Fresa allerschenist deen is, tolua-
sim an dae helgum ti swarane,
dae hia dit alleraerst heerden,
dat hi an nede syns lyues was.

Dat hit him dae leed was, ende nv
leed is, ende emmermeer leed bliwa
schel, also lange so hi him riuchte
bithinzia kan, iefta mei. Ende dit

Wildi heran halda to hleste,
and bit mi her. a. ene unmanege
word ti sprekane, and clagat hit
gode sere and ther milda moder
sante Maria and alla himelscha
herscipe and alla erdischa liu-
dum, that hine thi fiand also sere
vrwinna sculde, that hi tha wn-
dada duan wolde, ther her d.
sines liues fan therwia sculde, 10
and that nu al hir biada tha aller
scenesta vrthingne se, ther vmbe
engne fri Fresa a erbeden is, tol-
wasum an tha helgum ti suarane,
tha hi ther aller arst herde, that 15
her d. sine liues naut nede,

that hit him tha leth was, and
nu leth is, and emmermer leth
bliwa scel, so lange so hine riuchte 20
kan bithenzia. And hat hit mi ')

1) MS. mī. De eerste drie halen zijn nagenoeg in het midden aan elkaar ver-
bonden, de beide laatste onder vereenigd; zoo ook in vs. 30; te l. mī of nī.

haet ma nu alhyr biada, Gode to loue ende toe erem, ende di riochta erfnama, ende alle sine friondum
 25 an federsida ende an moedirsida, an sibbum ende an siaringhum, an wnum, ende an megum, ende alle dae ienum, deer dit leeth is, om syn daedbannethe.

30 Deer efter haet ma nu biada dae lettera tollif edum an dae helgum ti swarane, dat hi nis slayn bi redena rede, ner bi leider lege, ner bi nen bede, ner bi eermde,
 35 mer bi dis fiandis sponste, deerse op dine dei toegaera brochte; Gode ti loue, ende ti erum, enz.

Deer efter haet ma nu biada dae tredda toulif eden an dae helligum ti swarane, hoe dae fiouwer
 40 ende tweintich alle riocht se, ende dae sex ende tritich alle ful se; Gode ti loue ende ti erum.

45 Nu i, heren alle mene, nv habbet hit wise liuede set, dae lande ti rede ende dae liodem ti riochte, dat ma disse sex ende tritich eden pligath ti lesane mit achta pundem; omdat dat ma hiara mislike
 50 swara wil. Dit haet ma nu biaden alsoe schene, soese omme engne frya Fresa allerschenist ae beden sint; Gode ti loue ende ti erum, etc.

biada gode ti lowe and ti erem, and tha ernama and alle sine friundem an feder sida and an moder sida, an siarngum and an sibbum.

Ther efter ¹⁾ hat ma mi biada tha letera tolif ethan an tha helgum to swarane that hi ²⁾ nis slaine bi redena rede, ner bi leider laga, ner bi er nithe, buta bi dolla stride and bi this fiandis sponste, ther se ti ther kase semenade and brochte, gode ti lowe a t e a s Maria.

Ther efter hat ma mi biada tha thredda to lif ethan and tha helgum ti swarane, that tha flower and tuntich alle riocht send and nen menis, and tha sex and xxx ille fol se gode ti lowe a t e a s Maria.

I heren ³⁾ alle mene nu habbat wise liude set, tha lande ti rede and tha liudum ti riuchte, that ma thisse xxxvi athan pligat to lesane mit achtene pundum thruch that that mase mislike suara wille. thit hat ma mi biada, also scene vmbe engne fria Fresa aller s(c)enista ebeden sint, gode ti lowe a t e a s Maria.

1) Hier is in het MS. een letter doorgeschraapt.

2) In het MS. is hier „slaine” door J. doorgekrast.

3) MS. staat **J** heu’.

Deer efter haet ma nu biada tweintich punda foer dine brand, tiaen foer dine breke, ende dat werda, dat hi ende sine frioundt moete sitta zonder brand ende zonder breke; Gode ti loue, enz.

Deer efter haet ma nu tollif pund ieftigis goedis dae frioundem ti iowane, datse dinen erfnama mania wille, dat hi riocht iulde ontfaen wille.

Deer efter haet ma nu biada dae meyntele dae megum, [MS. f. 113] dae fyftene fenghan alsoe schene ti bisettane, soe hia om engne fria Fresa allerschenist ae biset sint; Gode ti loue, enz.

Deer efter haet ma nu biada dine graeta Godis dom, ende dis graeta Goedis dommis wrfellingha, dat hine wille makia willen ende berfoet, dine top in da hand ti nimane, dat nekede swerd op sine fria hals ti lidziane, ende dan ti gane an Godis wald, ende an des eerfnama wald, an dat werda, dat hi onder dae swerde mote thinghia, dat hi zyn fria hals lese, ende sont wederkomme toe sine frioundem.

Deer efter haet ma nu biada mitta flouwer geldim: mitta raeda golde,

Ther efter hat ma mi biada 55 tuntich punda voer thine brand and tian for thine brek, and that word, that hi and sine friund mote sitta sunder brande and sunder breke, gode ti lowe a t e a s M. 60

Ther efter hat ma mi biada 1) tolif pund jeftiches godis tha friundan to jowane and that word, that hia thine erfnama monia wille that hi riochte jeld ontfan wille, gode 65 ti l.

Ther efter hat ma mi biada mentele tha megum, tha fyftene fengum also scene to bisettane, sose vmbe engne fria Fresa aller 70 scenist biseth sint, gode ti l.

Ther efter hat ma mi biada thine grata godis dom and godis domis fullene 2) that hine wilde 75 makia willen and berefet, thine top an tha hand ti nimane, that nakede suerd uppa sine fria hals ti lidziane, and ti gane an godis wald and this 3) ernama and that 80 word that hi under tha swirde mote thingia and sine fria hals lesa, and wether coma, s(u)nd to sinum friundum,

85

mith tha brand rada golde mit

1) In het MS. is hier „mentele” door J. doorgeschrapd.

2) Hier begint in het MS. eene nieuwe pagina en de 3 laatste woorden staan tweemaal.

3) Deze beide woorden tweemaal in het MS.; eens doorgeschrapd.

mitta hwita seluere, mitta grenā
eerwe, ende mitta onscapena wede.

Mitta rada golde, als hit dio
90 wichte weith.

Mitta hwita seluere, als hit itter
smitta gheith.

Mitta grenā eerwe, als hit des
koningis orkundem bi hiara siele
95 settath, ende hit buta oen bra-
kanda owere leith, deer hi en ieer,
ende en oer, ende dat tredde,
ende dat fiarde, bisetten ende
binetten haet, ende zyn fry aynis,
100 deer ma twiska ieer ende vnieer,
wr hals ende wr haed, iowa ende
ielda meda mei, des allermaest
ierne toe gewane, alsoefyr soe
hyt onder sine friunden wiuna mey.

105 Mitta onscapena wede, als hit
in dae tolnede merkede ti riuchte
set werth, alsoefyr soe dis merkeda
habbe riuchte hotscolda golden.

110 Mitta grenā erwe, ast thes co-
ninghes orkundan buta ou bra-
canda ore bi hiare sele setta.
twiska ieer and vnieer, and wr-
hand iowa and ielda mey.

115 This allermast si iowane, alsoe-
fyr soe hit onder friunden wiuna
mughe: Gode si loue. enz.

Hyf efter hat ma nu biada her
i si ieldane mits XVII halre nere

tha ¹⁾ hwita selvere, mith tha sce-
pena wethe and mit tha grenā erwe,
mit tha golde, as hit eter kei-
seris smittha geth.

mith tha seluere, as hit etar
haud menta thio wechte weit.

mit tha scepena wede, as hit an
tha tolnade merkede tuisca tha fio-
wer palum fan kapliundum set wort,
also fir so thi merkede habbe gol-
den riuchte hof selia.

mit tha grenā erwe, as this
koningis orkundan buta onbre-
kanda ore bi hiara sele settath.
and tuisca ier and vn ier vt hals
and vt hand mei iowa and ielda.
this aller mast si iowane, also
fi so hit habbe, ieffa under sin
friunden mughe wiuna. gode si l.

Ther efter hat ma nu biada her
i si ieldane mits sawen twiister

1) „Mith tha” lees in het MS. *idungeswara*.

2) „Mast” is het eerste woord van een regel in haar aanvullend voor in margene
staat, die *andungeswara* is overniet, *fi* in den tekst.

wichtegis selweris, binna riuchta deitinghum, and thet werda, thet hi mith there fria iofte mughe thine ferde bihwerna, and thine cos capia, and ta sone winna a langne ferde, soe langhe soeth wind wie and gers gre, senne ophie, and thi wrald stande; Gode ti loue, enz.

Hyr efter hat ma nu biada XII ethan anta heilegum ti swerane, hede hia thine scatta vndfensen, as hiane den habbat, thet hia vmme iowa and vmme ield ti setta and ti sone coma welde.

[MS. f. 114] Hyr efter habbith an te beden, thet ic swigia scolde, ieftha suigat, ther ic biada scolde; so ist myn sceld ner thet allermaste, ther vmme engne fri Fresa ae iowen is, thet hat ma hir biada nei this landis wilkere; Gode ti loue, enz. And bidde this true God and there milda moder sente Maria willa, thet ma nu anderthie, an thet sceneste vndfe, and thine fiand scende in alla logum, and lastrie, and God ereth werde. Thet helpe hio thi Fader, and ti Sone, and ti Heilige Gest Godes. Amen.

haler merc. thio merc bi threttene 120 scill and flower pan. bi ther Collinscha wichte, binna riuchta deithingum, and that word, that hi mit there fia jefte muge thine ferde bihwerva, thin kos kapia 125 and tha sone thingia. alangne ferde and alder langne ferde ti mannis liwe and ti landis legere also lange so thi wind waie, jeftha gers gre, jeftha thio senne uptie, 130 ieftha this wrald stande.

Ther efter ¹⁾ hat ma mi biada tolif ethan an ta helgum to suarane. hede hi thin slachta unfenzen, as hiane den habbat. that 135 vmbe jowa and vmbe goed ti sete and ti sone wilde kuma.

Ther efter hab ic aut (!) ebeden ther ic swigia sculde, jeftha swigad ther ic biada sculde, so ist minre 140 jogethe scild. ner that aller-maste therma vmbe engne fria Fresa yna Asterge jeftha yna Westerge a erjowen is, that hat ma mi biada nei this landis wilkere, gode 145 ti lowe an ti erem. And bidde this thruch god and thruch ther milder moder sente Maria willa, that ma mi anderdie and that sceneste vndfe. and thin fiand in 150 alla logum lastrie. Amen.

1) In het MS. is hier „that” door J. doorgeschrapd.

II. THI FOGHETH EED.

Uit: Dae Greetmans Stowinga in Wembrinze dele. O. F. W., II. 303.

Dit sidza iemma ende swerred bi Gode ende bi iemma ziele, dat
 ghy disse Godis huus hold ende gonstich se, lika iuwe ayna guede,
 and aldeer toe rede ende helpe, dat dat Godeshwse werde also
 taych ende tymmereth, se hit in tha howe, ina hofwerum, ina
 5 yserne, meth eke. mith dorum, meth teke, meth bokum, meth stoe-
 lem, meth alterum, and met alterliden, met tzielkum, and met
 corporalum, and in alla seckum, ther tha presteren ti dae Godis-
 thianst behoef sint and naeth onberra moghen; and thes Goedeshuse
 guede rede ende helpe ti winnane, ther hya thine Godesthyanst mede
 10 ferdrrie, edre and leete; and hwa soe tha Godishwse enighes inscielda
 ief ingelda schildich se, meth bokinghum and mith botterschoete,
 met waxscotte, met mynnera schilda and met mar schiolda, thet ghi
 dat Godeshuse rede schiolda, mith manghum helpe in ty winnane,
 ief ghy mughe, als thet i thet in tha riuchte mith clage alsoe bi-
 15 fulghie, zoe i om iuwe ayna habba dwaen wolde. And i disse
 Godishuse alsoe rede mit tymre, a buta and bynna, mith syerhyet,
 mey deyliachtane, and mith nachtliachtene, als ghy dat beste [MS.
 f. 206] konne ende mughe, mit alle iuwe sidum, in ienna herta
 bitrachtia iefta iens emmen iuwre wysera biachtia. Dat ioe God
 20 alsoe helpa, etc.

III. THET FORME LONDRIUCHT.

Uit: Dae 24 Landriochten.

O. F. W. II. 82.

Oude Druk (s. l. et a. XVe eeuw), p. 61.

Ook F(riesche) w(etten), Campen/Lee-
 warden, 1782. p. 149. Fr(iesische) R(echts)-
 q(uellen), van von Richthofen, 1840, p. 416.

Dit is dat aerste landriocht al-	<i>D</i> it is dat aerste landriucht. al-
ler Fresana, deer himmen di koning	ler fresena deer him di koningh
Kaerl ioed: dat allermannick oen	kaerl io. dat <i>aller</i> manick oenda
syn ayna goede bisitte ende oen	sinen bisitte: oen hauen <i>ende</i> oen

syn hewem ende oen syn weren. ende alles deer hi bitiled s
 alles dis, deer hy bitilat hadde; haet
 hit ne se dat met him ofwinne hit ne se datmet him mit riuchter
 mey tele, ende mey rede, ende tele ende mit rede. ende mitriuchta
 mey riochta thingade, iefta hy tria tingade of winne ief dat hy tria
 aefta thinghe wrsitte, deer ma lyoed tingh wrsete. deer him fan- 10
 him fan des koninges halum biade des koninges hallem beden se to
 toe haldane, ende hi deer nelle halden. ende to heran. ende nel
 redia, ner riochtis deithingis bi- hi deer redia ner riuchtes deytin-
 dia, soe moet hi habba dae oen- ges bieda
 ferd, ende dio asche iecht ende
 wennen. 15

Dit is dat aerste landrioct: dat
 alle Fresen oen dis koningis Kaerles
 iefta bisitte, ende aller manna lyk
 oen zyn ayna bisette onbirae- 20
 weth; hit ne se, dat hi werne
 thria riochtis thinghis; soe moet-
 er habba dae oenferd des, deer
 hem er oen spreect, zyn ascha iecht;
 hit ne se, dat hi biade dera fiou-
 wer needschinena oen, deer en
 fri Fresa aegh toe habbane.

Dat aerste needschyn is: dat
 him zyn bannere nen thingh keth
 nabbe; omdat dat di frana aegh
 den kerre, hwamme hi toe ban-
 nere sette, ende hi self toe laniane
 ti a thorpe afte thing ti kedane.
 Dat is en therp, deer kyndker-
 stingha sint, ende lykfellingha, 35
 eta thrim afte thinghum. Dae for-
 me: nioghen nachten efter Toulifta
 dei. Dat oera: nioghen nachten
 eer Pingestrum. Dae tredda: nio-
 ghen nachten ef sinte Iohannes 40

so moet hi habba da oenferd fan
 dam deer hy oenspreckt. hit ne
 se dat hy biede fan fyower need-
 schyn een deer di fria fresa mit 25
 riuchta aegh.

Dyoe forme needs(c)hyn is dat
 him di bannere neen tingh keth
 haet: 30

den. Soe moet ma ufta ban ledra
a vutbe sarwen nimen. al tot sinte
Radonis ende Kemigins der. Deer
eften aegh ma nem ban tot ledane
as sonder nede: hit ne se. dat man
oen huse ske. ief dat ma wint oen
nede nyne. iesta om boeddel.

Dat oer needschyn is: dat him
syn fianden den wet wischen
so hadde. ende hit aldeer omme
leten hadde.

Dat tredde: dattet him wynd
ende onweder ofnyemen hadde.

Dat fiarde: dat hi oen syoete
as alsoe maek sie. dat hi in dat
thinghe naet komma ne mochte.
Efterdam dwe hi alsoe. als him
syn aesga dele toe hoda land-
riochte.

60

65

Dio oder needschyn is dat him
syn fiande tme wel wisten.

Dat tredde needschyn is dattet
him wynd of onweer of noem.

Dat fyerde needschyn is dat
hy fan syoete alsoe syeck were.
dat hy naet toe tinge komma
mogbe efter dam dwe hy als him
syn aesga to landriochte dele.

Deemt him aek di aesgha ter
hand dattet him need of nimen
hadde. Needbrand. Need daedel.
iesta dadet wima. ¹ iesta datter syn
iet dytse schulde. deer ne aegh
hi foer to fellane penningh ner
penninges wurden. Hit ne were
dat di aesga dat mit riocht oers
bitella muchte.

1) Met „wima” begint een nieuwe regel.

IV. „THET OTHER LONDRIUCHT”.

Uit: Dae 24 Landriochten.

O. F. W. II. p. 83.

O. D. p. 63. Ook Fw. p. 151. — Fr. Rq. 43b.

Als dyo moeder her kindes
eerfschip forkaped.

Dit is dat oer landriocht: hweer-
soe dio moeder mey her friounda
rede ferkaepeth iefta forwixelat
hir kyndis eerwa, eer dat kynd
ierich sie; likath him di kaep,
soe haldene hi; befalt hi him
naet, soe fiaer hi oen syn ayn
eerwe, sonder stryd ende sonder
lioeda schelde.

Vel sic secundum alios: Wtoerstryd,
wtor stupa, ende wr lioede scelde. —

Hwaesoe dat kynd befiocht,
ief beraweth, op syn ayna eerwa,
soe is hi dae frana sciuldich
tiaen merk, dat is een ende twein-
tich scillinga, ende alle dae
lioede aeghen hem ti helpane,
ende di frana, dat hi op syn ayn
eerwe koeme, deer hyt eer bi
riochta achte; het ne se, dat hioed
siold hadde ietta set iefta fer-
wixlath om derra trira haedneda
een, deer hio him dis liuis mey
holpe. (Elkers boka habbat: here
ief hongher, iefta friounda strydt).

Dio forme need is: ief en kynd
fenzen ende fiterath wirth, noerd
wr hef, iefta suder wr berch, soe

DAt oder landriucht is hweer-
so dyo moder her kyndes eerwe
foerkapet. iefta foerwixled. mit her
fryonda reed. eer dat kind ierich
is. als hit ierich se. likie him di
kaep. so halde hitten. ende liker
him naet. so fare hit oen syn ayn
eerwe. sonder stryd. ende sonder
schulde.

So hwaso dat kynd bifiocht
iefta birawe op syn ayn eerwe:
so breckt hy tyen lyoedmerck:
ende to iens ¹⁾ dine frana dat sint. ¹⁵
xxi: schillingen ende alle dae
lyoed agen him to helpen ende
di frana dat hy comme op syn
ayn eerwe deer hy eer bi riuchta
aechte hit ne se dat hioet seld ²⁰
hadde ief seth ief wixled truch dera
tria haud neda een deer hio dis
kyndes des liues mede hulp:

Dyo forme need is hweerso
een kynd iongh is finsen ende
fitered. noerd wr hef iefta (*sud*) wr

1) Met „to iens” begint een nieuwe regel.

30 moet dio moedir hir kyndis eerwa
setta ende sella, ende hire kynd
liesa ende des liues helpa.

Dio oer need is: iefta dae ieer
wreeth wirdeth ende di hera hon-
35 gher wr dat land faert, soe moet
dio moeder dis kyndes eerwa setta
ende sella ende kaepia her kynd
ku ende koern, deer ma him dat
lyf mei bihalde.

40

Dio tredde need is: hwanneer
dat kynd is alle stocknaken iefta
huuslas, ende dan dio tioster nie-
wel nacht ende di truch kalda
45 winter toekomt, soe faert aller-
mannic oen syn hoff, ende in
zyn huus, ende oen warma gaete,
ende dat ber wilde diaer seect
des birghes hly ende den hoella
50 baem, aldeer hit dat lyf oen bi-
halde; soe weineth ende scrieth
dat onierigha kynd, ende wypt
dan syn nakeda leda, ende is huus-
las; ende zyn faedir, deer him
55 reda sculd iens den hongher ende
den kalda nieuwel winter, dat hi
so diaepe ende soe dimme mey
dae fiouwer neilum is vndir eke
ende vndir molda bisletten ende
60 bitacht, soe moet dio moedir des
kyndis eerwa setta ende sella,
omdat hio ple ende plicht aech,
alsoe langhe als hit onierich is,
dat hit oen froeste ner oen hon-
65 ghere wrfaere.

birgh. Soe moet dio moder her kin-
des eerwe setta ende sella ende her
kynd lesa: ende des liues bihelpa:

Dioe oder need is: Ief da iere
diore wirdat. ende di heta hunger
wr dat land faert. ende dat kynd
honger stera wil. so moet dio
moder her kindes eerwe setta ende
sella ende capia her bern kv ende
ey ende coern deer ma da kinde
des liues mede helpe.

Dyo tredde need is. Als dat
kind is al stoc naken iefta huus
laes Ende dan di tiuestera neuil
ende calda winter oen comt. so
faert aller manick oen syn hof.
ende oen syn huis ende an wa-
ranne gaten. Ende da wiilda dier
seket diin holla baem. ende der
birgha hlii. aldeer hit siin liif
oen bihalda mey. so weinet ende
scryt dat onieriga kind ende wylt
dan syn nakena lyae: ende siin
huuslaes. ende syn fader deer him
reda schuld. to ienst dyn hunger.
ende winter neuil cald. dat hi so
diepe ende dimme mitta flower
neylen is onder eke ende onder
da eerda bisloten ende bitacht so
moet dio moder her kindes eerwe
setta ende sella om dat hio da
bihield hadde. ende biwaer also
lang so hit onierich is dat hit oen
forste ner oen hunger naet forfare.

V. „DIT IS LANDRIUCHT DER FRESENA”.

Uit: O. F. W. II. p. 30, 34, 36—38 i. m.

Oude Druk p. 11, 16, 17—19, i. m.

Ook gedrukt Fw. p. 17. Fr. Rq. p. 387.

Fan inkompte dis grieuwa
in Freesland.

§ 1. Dit is landriocht der Fresena.

Dy greuwa, deer oen Freesland grieuwa wessa schel, dy schel wessa fulre berte bern, ende zyn riocht onferlerren; hy schel toe suda moeta inkomma ti Fraenkere in dat del, mey werdere were, mey des konynges iefte, mey brieff ende mey insighele; deer aeghen hem dae Fresen toe ontfane, ende riochtes toe stedegiane; deer aech hem dy aesgha enen ferde toe delane, ende hi self toe bannane, dat hem emma wald ief onrioct dwe; deer aeghen dae lioede den ferde toe sterkiane; deer aegh dy grieuwa aller manna likum zyn len toe iewane, als hyt oen synre were hede, one fia ieftem.

Soe des grieuwa kompst keth is, soe is zyn frede binna der komste, dy daedslagha fyower ende sextich punda.

Fan da grieuwa banne.

§ 16. Dit is riocht, dat di fria Fresena ne thoer des grewa ban tiulda, in were twisscha someres nacht ende letthera euennacht;

Uan dis grewa incommst.

*D*It is landriucht der freesna.

di grewa deer an freslande grewa wessa schel, dy schel wessa fulre bertha boren ende syn riucht onforloren hi schil to suder muda in comma ende comma to fraenker in dat del mit wirdere were.

Mit des koninghes iefte ende myt breue ende myt insigel. deer agen him da fresen to ontfanen ende to riucht to staen. Deer aegh him di aesga een ferd to delen. Ende hi him self to bannen dat him nimen aet onriuchtes dwe. soe aghen dae lyoed dyne ferd toe sterkiane deer aegh dy grewa aller manlikum syn leen toe geuane. als hiit oen synre wer hede. sonder fya.

Nen fresa thoer schelta bantiulda.

*D*It is riucht dat di fria Fresane ne thoer dis grewa bantiulda, in were twisscha sumeris nacht ende letthera ewa nacht deer en twisscha

deer an twiska ne thoer hi ban ne thoer hi neen ban tyelda: ner
 30 tiulda, in were tre daghen; dat bod: oers dan tree dagen comt
 hi onebiwollid thana come, soe hi onbiclaghet fan dana: soe ne
 ne thoer hi des konenges bon thoer hi nen koninges ban tyelda
 tiulda, eer dat ieer al omme kompt. eer dat ieer om comt.

Nen fresa thoer greuaban
 35 Fan dae grieuwa. tielda buta scelta wroegingha.
 § 17. Dit is riocht, dat dy fria DIt is riucht dat di fria fresa
 Fresa ne thoer bi dis greuwa ban ne thoer bi des greuua ban an
 an stride with staen; hit ne se stride toe ienst him staen. hit
 dat hem zyn scelta wrherich wr ne se: datter him syn schelta
 40 tioghe. wrtioga.

Fan dis griewa riocht. Uan des grewa riucht.
 § 25. Dit is riocht, dat dy grewa, DIt is riucht di grewa deer
 deer hyr ban lath, des fiaerda ieers hyr da ban lath. dat hi des fyarda
 bodthyng halda moet, ief hy wille. ieris bodtingh halda moet also
 45 Dit is riocht, als hise halda wille, fyr so hi wil. Dat is riucht als
 dat met keda schel toe alla haud hise halda wil datma se keda schil
 kerkum, di haedprester efter Chris ith aller kerkane liick. di prester
 tus moerne eer ieresdey, iefse dy efter cristes morne eer ieris dey.
 grewa halda wille efter someres datse di grewa halda wil. efter
 50 nacht eer lettera ewennacht; ende sumeris nacht. eer lettera ewen
 als hi bodthyng halda wille, soe nacht. Ende als di grewa. bod-
 schel hy dine ban opiaen sauwen tingh halda wil. dat hi schil da
 wykum eer, dae scheltum, eer ban op ia. saun wiken da schel-
 mase halde; ende hy nen ban to ten eermase halde. ende neen doem
 55 ledan bihaelf need; hit ne se dat to delen. bihalua om need secken.
 ter en here oppa dat land come, hit ne se datter een hera oen
 ief datma wyff an nede nyme, ief dit land ceomme(!) iefta datma
 datma man an huse sle, so moet een wyf an nede nym. iefta datma
 hi deer rida ende afte ban leda. een man in sine huse slee. so moet
 60 hi deer rida ende ban leda.

Fan bodthingh. Uan schelta ladingha.
 § 26. Dit is riocht, dat dae scel- DIt is riucht dat da schelten
 tan keda schillet, elkerlick binna keda schellet aller lyck binna sine
 syn banne, des manendeys et aller banne des monnendeys toe aller

dorena eeck, sex wiken eer mase halde; ende aldus schel mase keda: »Bodthing keed ic ioe wr sex wiken, an disse sella dey, dis manendeys toe haldane, ende des tysdeys, des wernsdeys, des tonredeys, des fredis, des satersdeys, ende des manendeys''; dae sauwen daghen aeghen hia alle to bannanne mey des koninghes banne, ende alsoe toe laestane. Hwasoe sie deer naet secht, all huusmanne, soe aegh hy toe betane ienst den scelta mey twam pundum.

Fan dae banne.

§ 27. Dit is riocht, dat dae scheltan dis manendeis ende des tysdeis deer come ende dis konynge ban opiaen scelleth dae greuwae, aldeer hiase oenfenghen.

Dit is riocht, dat di gewa des tysdeis, ende des wernsdeys, ende des tonredeys, disse tre degan, also riochta scel dae lioden, als ma dede oen dae bodthinghe, deer ma deer riochta ne mochte. Soe hetet dae tre degan Fimelthingh.

Fan dae bodthinghe.

§ 28. Dit is riocht, dat dae scelten, deer dae bodthyng haldet, eer midda vndirne bannes bigonnen scellet habba, truch dat stride, deer ma deer greta schel bi sonna opgonge.

doerna lyck sex wiken eerma se 65 halde. Ende aldus keda. Bodtingh kede ick ioe wr sex wikem. aen dis selua dei. dis monendeys to haldene. ende dis tysdeys dis wernsdeys. dis tonerdeys. dis fre- 70 dis. dis saterdeys Ende dis monendeys. Alle dagen aegen hyase toe bannen bides koninges banne. ende also to haldene ende to lastan. Soe hwasoe naet ne seeckt. 75 di schel toe ienst dyn schelta mit twam pondem beta

Efter sonna schyn ne doerma an stride staen. 80

Dit is riucht dat da schelten. des monendeys deer komma. ende dis tysdeys. ende dis koninges ban op ia da gewa aldeer hyaet ontvinghen. 85

Dit is riucht dat di gewa dine tysdei ende den wernsdey ende den tonghersdey da tre dagen also riuchta schil da lyoden. alsma oen dae bannenda bodtingh deed. deer- 90 ma deer naet to eynd riuchta mocht. so hetet da tre daghen fimel tingh.

Dat dae schelta bodtingh eer ond biginne.

Dit is riucht dat dae schel- 95 ten deer bodtingh haldet toe middey eer unden bannes bigonnen habba schillet. om dat stryd deerma aldeer greta schil bi sonna opgongh. 100

Fan dis grieuwa ban.

§ 30. Dit is riocht, dat dy fria *Dit is riucht dat di fria fressa*
Fressa des greuwa ban tiulda ne ne thoer dis grewa ner dis schel-
 thoer, ner des schelta. efter son- *ta ban tyelda efter sonna sedel.*
 105 naedde.

Fan Fimelthinghe.

§ 31. Dit is riocht, dat dae liode. *Dit is riucht dat da lyoed*
 deer dae bodthing ende dae Fimel- *deer dae bodtingh ende dae fimel*
 thyng halden habbet, dat hia ne *thingh halden habbet dae thoeren*
 110 thoren efter dam des koningis ban *efter dam dis koninges ban tyelda.*
 tiulda toe dir ieertele. *in dat ieer.*

VI. FAN SCULTENA BANNEN.

Uit: „Het Schoutenreglement” O. F. W. II. p. 121. 118—120, i. i.

[MS. f. 65 i. m.] (*H*)enzich thingh ende herich thingh biade ic
 allermannna likum, deer dat aefte thyngh etta fordle kundighet wert,
 dam ban ic frede toe dae thinghe ende fan dae thinghe, itta thinghe
 mey frede toe wesane ende oen riochte ti standane, een hwerua
 5 ende ander hwerua ende tredda hwerua, bi dis griewa banne.

Frede ban ic dae keisere fan Roeme ende syne foghedum.

Ic banne io hyr, heren alle, bi des grieuwa banne, dat i den
 keisersfrede sterkie.

Frede ban ic my selm an liue ende aen goede ief an lene, *aeka*
 10 icket oenfenzen hab fan dis grieuwa halum.

Nv ban ic frede sanctim ende sanctis foghedum, ende sinte Pie-
 ters Goedishuus toe Roeme, ende alla Goedishusim, in alsoedena
 goede, als hia heden fernyere ende eer ferniere ende hire oen eyner
 ende oen riochter were, sonder raf ende sonder kyf, datser emma
 15 ofrawie iesta aet oenriochtis oen dwee.

Ic ban ioe, heren alle meenliken, bi dis grieuwa banne, dat i den
 tzerkfrede sterkie.

Frede ban ick dae huusmanne widem ende wesem, ende alla warlasum, eermem ende rikum, ende allermannna likum, oen alsoe-dene goede, als hia fernieer ende (*eer ferniere*) hire oen werum 20 heden ende oen hewem, so hu so hit hede, [MS. f. 64] alsoe fyr soe hyt riochtelike hede.

Frede ban ic allermannna likum ti dere seburgh, ende etter seburgh allerlikum, deer se sekande sie, ende hia werkande se; him sellum oen hiara goede, datse emma rawie iefta aet onriochtes dwee. 25

Ic banne ioe, heren alle meenlike, deer toe, bi dis gewa banne, dat i dyn frede sterkie alle dera likum, deer ene haudmonta oenfen-sen haet et howe ende et herum, dam ban ic frede, een hwarua ende oer hwerwa ende tredda hwerwa, bi des grieuwa banne, him selm ende hiara goede, datse emma raewie, iefta aet on- 30 riochtes dwee.

Frede ban ic allerlikum, deer da monta sekende se, ti der monta ende fan dir monta ende etter monta, datse emma raewie, iefta aet onriochtis dwee.

Ic banne io, heren alle meenlike, bi dis grieuwa banne, dat i 35 hadde ioene bannena dike alsoe wrocht, twiska sinte Benedictus dei ende lettera ewinnacht, dat hi onbanplichtich sie.

Ic banne ioe, heren alle mene, bi dis grieuwa banne, dat i iouwe bannena syl, efter sincte Benedictus dey, alsoo hadde wrocht tiende ende temende, dat hi onbanplichtich se. 40

Ic banne ioe, heren alle meenlike, dat i iouwe insilen oen iowe hemmerke maran also rekenad ende temed hadde ti der seburgh, dat se onbanplichtich se.

Ic banne ioe, heren alle meenlike, bi dis grieuwa banne, dat i iowene bannene herewei also wrocht hadde, als hi mey landtriocht 45 schilleth habba.

Ic banne ioe, heeren alle meenlike, bi dis gewa banne, dat i iouwe bannena wegan, deer ti dae Goedishuus gaet, alsoe wrocht hadde, dat i onbanplichtich sie.

Thingfrede ende hoffrede ende huusfrede ende scipfrede, dae ban 50 ic mit des grieuwa banne.

Ic banne ioe alle menlike, mei dis griewa banne, dat i dine frede sterkie.

Nv wrban ic, bi dis grieuwa banne, oweereere, owerschere, ower-

haeck, owerripan, owermeed, ende owerdelte, ende ouwer onriochta meta, dat emmen dwee oerem wald iefta onriocht.

55 Thingslite zonder acht, dern sona, dae wrban ic, datter emma oers foirspreka wirde, hit ne se myt myn orloue; wel mi emma oen riochte opsprecka, so biade ick mi ti riochta andwirde.

Nv sprekere, deer bihoef sie! —

VII. FAN DIS AEFTIS PROWINGHA.

Uit: Dae Sinnethriochten. O. F. W. II. 114.

§ 50. Hweerso ma clageth om en aefte, dat hit ebritsen sie, ende dat met riochte greta scel, soe scel mat aldus greta. Dat dio frie Fresinne kome oen dis fria Fresa wald mey hoernes hlude ende mey bura onhleste, mei haeckana brande ende mey winna sange, ende
5 dat ma dat buurmeel ete, ende hioe bredelike sine bedselma wrstoep, ende oen dae bedde nede hirs liuis mey dae manne; oen moerne opstoed, ti tzerka ghingh, tzerkstal stoed ende alter erade, ende dae prester offerade; ende dat aefte bigheengh als een frie Fresinne mey ene fria Fresa schulde; soe scelmat dat aefte bihirda mey sauwen
10 buren ende mei dae prestere, deer hir in dae tzercka latte, ende mey dae custere, deer dae clocka hlette, ende mey dae prestere, deer dat offer ontfeng. Soe is ma niaer mey disse nioghen tioegen dat aefte toe sterkiane, dan hit enighe Fresa aegh ti slitane.

1. O. D. p. 100 *Hweersoma* claget. een aeft. to britsen se endma hit riucht, — 2. schil. schilma hit. — 3. coem. mit. hluud. — 4. mit bura oenhlest, mit bakena brand. mit. sangh; *het volgende ontbr. tot:* 5. ende hio breydelike. besma op stoed. — 6. op dae bedde herres liues nette mitta. ende an moerne. — 7. to tzierka ging, kerckstal. „ende” *ontbr.* alter arade. „ende” *ontbr.* — 8. da prester offerade. aeft also bigingh, alsoe di fria fresa mitter frie fresinne schulde. — 9. schilma. aeft hirda mit saun. — 10. mitta prester deer dae missa sangh ende dat offer ontfingh, deer hya in dae kerka latte, ende mitts (!) kuster deer dae clocke hlette. Soe isma nyer mit. nyoghen tyogen. — 13. aeft to sterkien. dan dan (!) hit aegh enich fresa toe brecken.

VIII. „GASTELIK RIUCHT”.

Uit: Die Statutem fan Boelwerde Deckenye 1404. O. F. W. II. 277. Ook gedrukt Chart. I. p. 34. — Fr. Rq. 485.

Item, di xx. pont is: datma nen frian knappa ner frya famna, des aersta ieers scel wroeghie om meenscip, ner di decken moetze pinighie. Libbet hia des lettera ieers, di decken twa pondt. Wollet hia des thredda ieers, bi des personna rede ende des deckens, dat aefte naeth wrfulla, ende wollet hia langhera hiara menscip ⁵ onwitlicka to gara driuia, soe scel sie di decken pinighia lick da wrhoere.

Item, di xxi. pont is: iefter en man is, deer een aeften zyd hath, ende menchscip hat bi ener fryer famna, zoe scel hi da ban betha mith ene merck wer dyn decken; dy merck to recknyen mith ¹⁰ sextigha ridderen. Iefter een frouwa is, daer een aeften zyd hat, ende breke her afte mith enen fryen man, soe scel hio beta alsofula toe iens dyn decken.

Item, dy xxii. pont is: iefter en man is, deer hath en aefta wyf, ende hat dae wrdryowen, ende een frya famna in die stoel ¹⁵ set, ende sit deer by, di scel dae ban betha mith fior merckum foer den decken. Ende di decken dat nath to ontfaen, ner hem to absolueeryen, het en sye, dat hy sie fan hem leta, ende zyn aefta zyd weder nym. Ende dae frouwa in lika maneren to dwaen als voirss. is, ende da ban tho betene mith fior merckum. Ief hia ²⁰

Lezing van het MS. Gabbema XVIIe eeuw, (Bibl. Friesch Genootschap), ook gedrukt O. F. W. II. 276:

Dy sawentonste pont is, Datma nen knappa, ner nen fry famma, des aersten jeeris schil wroegia om minship, ner dy Dekken motse pynningia. Dwaet jaet dis lettera jeers, dy Dekken twa pond; willa jae des tredde jeers, by da perzonna ried ende des Dekkens naet wrfolla dat aeft, ende willet langara hiara minscip onjouwelykke toe gara drywe, soe schilleze dy Dekken pinninga gelyk dy oera hora [*Onder deze woorden „wrhoere” met zwarter inkt*].

Dy achtenste pont is, jefter en man is, dy een aefte syd hat, ende hat menschap mey een frye famna, soe schil hy da ban beta mey een merk van sextiga Ridderen. jefter een frouwe is, dier hat en aeften man, breck io hja aeft wr een fryen man, soe scil hijo also wal bethia voer dy Dekken mey flouwer merkum. Ende dy Dekken dat niet thi ontfaen, ner dy Decken thi absolverjen, hit ne sie, dat hyse van hem lethas, ende syn aefte syd weder nimma. foert meer dyo frouwe, die

des bannes nath ontfruchten, di decken zyn fulla riucht deer oen to begaen.

Item, di xxiii. pont is: iefter en man, deer hat een aefta frouwa, ende een frouwa, deer hath een aeften man, [MS. p. 190] ende
 25 letet ayder hiara aefte zyd sitta, ende werpeth hiara manda to gaere, ende hiare menscip, ende sittet in hoerdomme, deer is toienst God ende ewa, so scellet hia dae ban beta mith sex merkum. Ende di decken nen ban to nimmén, ende nath to absolueren, eer hi sie en twe dryowen hath. Ief hia des bannes nath ontfruchten, di
 30 decken zyn fol riucht deer oen toe begaen, alst riucht seit.

Item, di xxiiii. pont is: ief disse foirss. liode, deer aldus onre-
 delika libbet, ende God nath ontfruchtet, ende dat aefta nath wol-
 let halda ner weer wrfulla, ende willet in dae aefta scede, soe scel-
 ze de decken sceda ney dae gaestelika riucht.

35 Item, di xxxviii. pont is: hwaesoe en frouwe iefta ioncfrouwe
 forkreft, ende wr hyar wille menscip bi hier deth, dy scel da ban
 beta mith sex merkum.

Item, di xxxix. pont is: iefter twer menschen een aefte bigaed
 buta der wrbedena tydt, ende naeth baden sent, zoe scelleze dae
 40 ban beta mit en hala pond; ende begaed hia dat aefte binna dae
 wrbadena tydt, soe scellet hia da ban beta mit twam pundem . . .

in lykka forma dat det, dyo schil also wal da ban beta mey fiouwer merkum, ende hier aefte man weer nimma, ief nin absolutie hier to dwaan.

Djo niogentenste pont is, jefter een man is, dier haet een aefte frouwe, ende de frouwa dier hat een aefte man, ende elk laet syn aefte wyf sitte, ende werpet hiara manda thoe garra, ende hiara menscip, ende sittet in hoerdoem (MS. doen) ende libbet in graete onkuysigheyt, dier is thoe jens God ende dio heyliga tzierka, soe scillet hya den ban beeta mey sekx markum, ende dy Dekken nen ban thi nemmen, ner naet thi absolverjen, eer hysa a twa driouwen het. jef jae dys bannis naet ontsyaet, dy Dekken syn volle riucht [dir oen te begaan, alst riucht seit, *later met zwarter inkt ingevuld op de opengelaten plaats.*]

Dy twintigsta punt is. jeff disse vorss. liode deer aldus onriuchtelika libbet ende Gode naet ontfruchtet, ende dat afte nallet naet halda, ner weder urfolla, ende wollet sceda in dat afte, so scelse sceda dy Dekken riochtelykke, al ney da Gastelika riochte.

Dy xxxiv. pont is, Hwae soe frouwe jefta jonfrouw wrecreft, ende wr hiara wille minship mey hyar hat, dy schil dan ban beta mey sex markum.

Dy xxxv. pont is, jefter twier menschen en aefta bygaen buta dae wrbande tijdt, ende naet beden synt, soe scillense da ban beta mey een hael pond; ende bygaet ze dat aefte in wrbandana tyd, soe scilma da ban beta mey twam pondt.

Item, di XLII. pont is: hwersoe en man fan zyn aeftē zyd sceda wil, and dat aelda lioda sint, ende om gastlicheed dat aeftē, ende hia scelleth da decken iaen tree scillingen. Ende sintet ionge [MS. 45 p. 193] lioed, ende sent onredelick to gara, dat zie da personna kuud, zine foechden ende hiara buren, zoe scelze di decken sceda ney da gaestelicka riuchte ende hia scellet den decken iaen. en marck.

Dy xxxix. pont is: Hweer soe een man van syn aefta wyve scheede wil, ende alda lyoed sint, ende dan van Gaestlykheed, soe sillense dy dekken jaen tree scillingen. Ende sint het junge lioed ende sint onmoedelyk thoe garre, dat het dy persona kettich se, ende sine foechden ende hiara buren, soe scille se dy Dekken sceda riochtlyk ende al ney da gestelykke riuchte, ende jae sillet jaen da Dekken aen merk.

IX. FAN DAE KONINGEN KAERLE ENDE REDBAD.

Uit: O. F. W. II. 63. von Richthofen, Unters. z. Fries. Rechtsgesch. II. 418. Ook in den O. D. p. 43; gedrukt Fw. p. 103. Fr. Rq. 439. Lezing van den O. D. in de noten.

Dae di koning Kaerle ende di koning Redbad fan Danemerkum in dat land komen, dae bisette eelk zyn burch in Fraenekraghae mey ene herescelde, end elck seyd, dat land weer zyn. Dae woldense wise lioede ierne sena ende dae heren wolden hit bistrida; doch wysda ma dir sone also langhe, dat ma hit op dae tweer koningen ioed, hoekra oerem oen stilla stalle wrstoed, dat hi dat land winnen hede. Dae brochte ma dae heran toe gaera, ende hia stoeden en eetmel allomme. Dae leet him di koning Kaerle zyn handschoegh oenfalla; dae rechtan him di koningh Redbad. Dae spreek de koning Kaerle: Oho! ende hlackade. Deerom heet zyn burch 10 Hochenzie. Dae spreek di koneng Kaerle: Dit landt is myn. [MS.

Oude Druk: Uan da tweer koningen kaerl. ende radbod. 1. Da. kaerl. radbod. deenmerkum. — 2. comen. da. ellick syn oerd ende syn eynd in fraenkera gae mit een heerschiede, ende elkerlyck seide, dat land were syn. da woldent. — 4. lioed sena. da. woldent bifuchta, da wysdma da soen alsoe langh datmet. — 6. gaf, huckera hiarem deer oem an stille. hyt wonnen heed. da brochtma da. — 7. to gara, da stodense een etmel al omme; da. — 8. him ontbr. [v. R. U. II. 419: handschoech ontfalla]. O. D. karl syn handschoech ontfalla; da rachten him. — 9. radboed Da. — 10. di kaerl: ha, ha, dat land is myn, ende hlackade. Aldeer

p. 30] Hweerom? spreek di oera. I sint myn tianstmane werden. O, wach! spreek Redbad. Aldeerom heet Redbadis burch Wachenzie. Dae foer di koningh Redbad vta lande, ende di koning Kaerle
 15 wolde thinghia. Dane mostere; hwanter ledegess landes naerna soe fula was, deer oppa hi thingia mochte. Dae seynter boeda in da sauwen seland, ende heet, dat se him een fri stoe kaepede, deer hi zyn stoel mey riochta op sotta mochte, ende op thingia mochte. Dae kaepeden hia mey scette ende mey schellinghe Deldemannes,
 20 id est: Kalda del. Deer thingade hi dae oppa, ende laedade dae Fresan toe ferra him, ende heet, dat hia riocht kerre, als hia halda wolde. Dae beden se ferstis ti hiara foerspreka. Da ioed hyt hemmen. Des oera deys heet hi, dat se foer dat riocht kome. Dae komen se, ende kerren foerspreken, toulif fan dae sauwen selandum.
 25 Dae heet hi, dat hia riocht kerre. Dae ieraden se ferstis. Dis tredda deis hete hi se foer dat riocht komma. Dae teghen hia needschyn. Dis fiarda deys also. Dis fyfta alsoe. Dit sint twae ferst ende dae tria needschyn, deer di fria Fresa mey riochte habba mey. Dis sexta deis heet hi, dat se riocht kerren. Dae spreken se, hia koeden
 30 naet. Dae spreek di koning Kaerle: Nv lidze ic ioe foera tre kerren, hokra ioe liaera sie: Dat ma ioe alle deye; dan i alle ayn wirde; dan ma ioe en schep iouwe, alsoe sterk, deer enen ebba ende enen floed ienstaen moege, ende dat sonder allerhanda remen, ende roer, ende tauwe. Dae kerren hia dat schipp, ende sylden
 35 wt mey dae ebba alsoe fyr, dat hia nen land siaen mochten. Dae wasem herde lede toe moede. Dae spreek di ena, deer fan Wi-
 om haet syn oerd hachense. Dae *tot* myn *ontbr. hier.* — 12. Hweer om spreek radboed. da spreek kaerl: y. man worden; Dae spreek rabboed: o wach deer. haet syn oerd wachense. — 14. Da foer. radboed wta. kaerl. — 15. tingia. hwaert deer lediges landis so fula naet was, deer hi op tingia. — 16. da seyntere. boeda *ontbr.* — 17. saun selanden. hetet hiarem dat hya him won een frie stoe, deer hy op tinghia mochte. — 19. Dae capeden hya mit schat ende mit schillinge deldema nes; deer tingadere op, ende layde da da (!) fresen to fara him. — 21. hya riucht ker. halde woldes. — 22. da baden hia. to. io hy hiarem oerlef. — 23. dis ora deis. to fara dat riucht coem; da comense. — 24. XII. da saus seelaeden. — 25. datse riucht kerren. byiaradense. — 26. het. foer *tot* riocht *ontbr. commen*, da tagen se. — 27. fyærde. fyfta also. da twae. — 28. mit riuchta. — 29. riucht. da. hya ne konden; — 30. da. Kaerle *ontbr.* Nu lidse ick io toe fara tree. — 31. hor iemna lyawera se. iemna deye. — 32. werde, ioff datma iemna een schip iow also fest ende also sterk. een ebba. — 33. een. mey wrstaen. allerhanda *ontbr. roma.* — 34. sonder tow. da. schip, ende folen wt mitta ebba also. — 35. datse neen aland. —

dekenis slachte was, di formesta aesga: Ic hadde heard, dat God, wse Hera, dae hi oen eertrike was, toulif iongeren hede, ende hi solm trettiensta was, ende hi toe himmen koem al bi slettena dorem, ende traestese, ende leerdse. Hoe bidda wy him naet oen, dat 40 hy ws en trettundista seynde, deer ws riocht leere, ende weer toe lande wise. Dae foelen hia alle op hiara kne, ende baeden inlike. Dae hia dae bedingha deen heden, dae stoeden se op. Dae sioden hia en trettiensta oen der stioerne sitta, ende ene gildene axe wt siner axla, deer hi mey to lande stioerde, ienst wynd ende straem. 45 Dae hia toe lande koemen, dae worp hi mey der axe op dat land, ende worp ene turwe op. (MS. p. 31) Dae oenspraengh deer en burne, aldeerom haet dat et Axenhowe. Ende et Eswei comen hia a lond, ende seten om dae burna, ende haet hiarem di trettundista lerede, dat kerren hia toe riochte. Dech ne wister nemma onder 50 dae fulke, hoek di trettundista were, deer ti hiarem kommen was; alsoe lyk was hi eelkerlikum. Dae hi hemmen landriocht wysd hede, dae weren der naet meer, dan toulif. Aldeerom schellet deer wessa in dae lande trettien aeghen, ende hiara dommen aeghen se toe delen toe Axenhowe ende to Eswey. Ende hweer soe hia 55 oen twae sprecket, soe aeghen dae sauwen dae sex in toe haliane. Aldus is het landriocht aller Fresen.

36. hyarem leed toe moed. wydeken slachte. — 37. dis forma aesga: ick hab. ws hera god, da hi op eertrike. — 38. tolef iongheren. — 39. self di tretteensta were ende coem to hyarem bi bislettena. — 40. leerdese. him *ontbr.* oen *ontbr.* — 41. een tretteensta. riucht lere, ende toe. — 42. Dae folense. beden. — 43. dase da. da; stoeden *tot* dae *ontbr.* sagense een tretteensta. — 44. sitten. een axa op synre axla. — 45. to ienst. — 46. Dase. coemen, da. mitter axa. — 47. een tura. da ontsprongh. een burna. — 48. to axenthoue. to eeswey comense to land. — 49. haetso him di tretteensta leerde, dat nomen se toe riucht. — 50. doch ne wistet nimmen, haet di tretteensta. — 51. to. commen. — 52. hy hyarem elkerlyck. hyaerem dat riucht. — 53. deer mer tolef. schillet aldeer der inda land wessa tretteen aeghen. domen schillet hya dela to axenthoue. — 55. eeswey. so hia en twa sprecket, so agen da saun da sex in to halien. — 57. ist landriucht. fresena.

X. „EX AUTENTICA”.

Uit: Codex Junius in 4°. N°. 49. Bodleian Library te Oxford.

Jef en mon anen prester siocht siin wiif kessa, jefta siin moder, jefta sijn dochter, jefta sijn sister up bislepan, al slait hine thanne, so nis hi naut in tha banne.

Hwer so en man anen pappa op sijn wive biget, dolgat hine
 5 thanne, so nis hi naut in tha banne. want graet onriocht moet ma wraka mit kreffe¹⁾.

Hwersoma tha pappa siin claeen to rant jef binimt buta sijn scild, so is ma in tha banne.

Hwersoma annen pappa nimt bi siner cappa, jeft bi tha here, jef
 10 bi sine erme hasteliik and swordiane ther bi hath hot so hir wrmuge.

Thio other gastelijk than ti wrjane ther io undath had to brocht.

Thio tredde thine tho biriochten ther dwaled and tho bringen in thine wei ther wirde.

Hwer omme letma jha Joden libba om flower sacka. om tha
 15 ewa, and om tha alda federen ther Cristus fan bern is. Thio thredde seke is om hiara bikering er junxta dei, as ther fan screwen steed *Convertanter ad vesperam*, c.

Sawen dugede sin ther in ther missa. Thio arste is, thet ma also fula londis thor god gewe so this deis moghe bigonga. Thio
 20 othere dughede is, that tha sela, ther ma se forhert²⁾, tha hwile min pina habbat. Thio thredda dughede is, thetma this deis een missa hert, tha deihis sunda wirdat him wrjowen. Thio fiarda is, hot hi this deis it hit fromad him meer in siner natura. Thio fijfte is, that hor sijn clane ner hi self eergiat³⁾ ner aldiat.

25 Thio sexte is, that ene bede this handis bettera is so al ther lithena.

1) Vgl. Jur. Fris. ed. de Haan Hettema II. 238. leffter een man syucht een papa syn frowe kessen, jefta dochter, sister geffa moder, op byslepen; slacht hy him dan, so nis hij naet inda ban, opdatter hem naet deye; mer bygeet hij se to gara in der meenscip, so dwerem haet so hij wil: want graet onriucht moetma wrecke myt krefft. (Tit. LXXXII. § 8).

2) „thia” in het handschrift hier tusschen door Junius uitgeschrapt.

3) -at of -ad, door een inktvlak onleesbaar.

ende, thet een missa an tha liwe bettera is herd than
 na dade. Hwant hio tha scild lessa mackiat.
 ing sinter in tha lichama ons herens.
 te, thet that brad and thi wiin wandelad wert in godis 30
) bloet bi ther godis krefte.
 her, thet that brad alle dagen wandelet wert in sijn flask
 n bloet, and this tha minra ner this tha mara is.
 redde, thet ma godis lichama alle daghan nimt, and hi
 minra naut is. 35
 iarde, al brecktmene, so is hi in ellic ²⁾ dele alse mach-
 hi al hel were.
 V is, that hi naet onreen wert van sondiga liodum, ther
 d. Hwant thio sinne biscint bethe reen loge and onreen
 and bihalt her reeneicheit alieck wol. 40
 VI is, thi hi alla sindiga liodum ther ne nimat een wr-
 is, and alla gode liodum een trast. Hwant tha spise ther
 liodum sint scadelijk tha ganse liodem.
 t VII, hwa so ne onwirdelike ³⁾ nimt that sacrement, werdt van
 ghele opscert to himele. Hwant hi wt siner moder buck kom 45
 seer, and wt tha grewe opstoed, and bislettene dorum to
 jongerum kom. That VIII, that god also graet is end hi in
 litike brade wassa mei. Hwant thio sione in tha aghe grate
 siaen mei. That IX, thet god ⁴⁾ al ewens mei in also mani-
 logum wassa. 50
 hat X, that thet brad and wiin wandelet wert in godis flask
 bloet, and blijft in een ferwe and in een sciin. alther omme
 i sinder lawa thi sacramentum wrstaen.
 Thria thing sinther ther hor in thir wrald ner ⁵⁾ an ghin wrald
 rdat wr gheuen. 55
 Hwa so mit got spottat.
 Hwa so in mishope falt.

1) „in sijn bloed and this tha” hier tusschen (door Junius?) uitgeschrapt.

2) Op de volgende pag. als: ellik, herhaald.

3) De o van onwirdelike, is uit een andere letter verbeterd.

4) „ewes mei” hier door Junius uitgeschrapt.

5) Hier tusschen een woord door J. uitgekrabd.

Hwa sindigat op ther nede godis.
Sawen thing sinter ther god hattet.

60 Haechfirdicheit.

leinliatighe tonghe.

tha handa ther that bloet ther onnoseliikera liode wt jet.

tha herta ther tha wirsta tochta thenzet.

tha foten ther tel sint ti alle quaed to dwaene. and falska¹⁾ orkenen.

65 and hwa so quaed ret twiska liawa friondum and twiska broderum.

Graet is thio wirdicheit ener riochter bede bettera sind vijf werd
sonder sinde and mit godlickheit.

That bichte is een heil ther sele, and is en deel thira lastere
and ene winstere thera dughede, and wr driwerstre thera dioula,
70 and steert tha helle, and epnat op tha porta this paradijs, also als
thi menscha ne mei naut wrnia tha longhe wernese ther send.

Hot fromat ws that wi tho god wirdet gaderet in tha lawa and
wi ws fan him sceadat in tha wirkum, thi is dath to fara gode.

Naet ister better so thio wisheit, naut lusteliikera and naut sue-
75 teliikera. Hwer is thio wisheit mer, so in ther leringhe godis?

Kortelijke seit thit dicht thetma mit onhaldicheit meima thine
diuel wrwinna, naet mer mit elmissee and mit mildicheit.

Hwa so otherum zwert annen eed, and hi ther op anen wei hat,
hu so hit thi other wrsteed ther thine eed hert, also is hi to
80 fara gode.

Summelijke liode habbat in hiarra²⁾ joghede vnkuskheit drewen,
and in hiarra jelde willat hia vnhaldich wassa, and willat thin
thiania ther renicheid als thio wellust wrslait. Aldus dene liodem
komt neen goed laen, hwant hia ne habbat hawen nen striid this
85 arbeidis.

God aeg alla era and alla wreke, and hi aech alle laen tho jane
beide erich and goed want hi lith is in alla thingum.

Thine friund sciltu minnia in god, thine unfriund sciltu minnia
om god.

90 Hwa so liodum³⁾ thinat om laen, tham wert van gode nin meer.

1) Een woord van twee of drie letters hier tusschen uitgeschrapt.

2) De tweede r van dit woord onduidelijk.

3) Hier tusschen een letter uitgeschrapt.

Hwa tho thianat enfaldighe om god, them wert van gode thusend-fald leuen.

Hwa so that had in sijn sinne, that hi een otherne sijn era jefta sijn hewa wil ofwinna, that is een onredelijk man.

Hwer so en riochter deth enim onrioct om lioda bede jefta om 93 jefta godis, so deth hi flower thing. Alleraerst hine van gode scat and mackat annen afgod fan tha thinghe ther hijt om deth. That other, thet hi let alle tha era in himelrijke and in eertrijke. That tredde thet hi is een tiaf this ghinnis ther hi on thingat had. Thet fiarde thet hi is een birawere siner ainer sele ¹⁾. *Explicit* . . . 100

1) Vgl. Jur. Fris. ed. de Haan Hetteema I. p. 20: Hweerso een riuchter deth onriucht om giricheet dis gueden, jefta om lyoda beda willa, jefta fan hat ende lyd jefta fan enighanda secka, so deth hij fyower tingh. Alleraerst, dat hy hem schaet fan God mitta eda, dyr hij breckt, ende maketh een afgod fanda tingh, deer hyt om deth. Dat oder is, dat hy leth al da era in hymelryck. Dat tredda is, dat hij is een tyef des yenis, deer hy om deylinghet haet. Dat fyaerda, dat hij is een rawer synre ayner seel; ende hij is schyldich dat gued da ansecka to bytellien alheel, deer hij hem onriuchtelyck ofwysd haed (Tit. II. § 6).

HUNSINGO.

XI. „THET III LONDRIUCHT”.

Uit: O. F. W. I (1846), p. 39, Ook: Fr. Rq. 40.

Thet is thet tredde londriucht: ief thene mon normen nimath, ande hut of londe fereth werht, sunder willa and mith urwald, sa wa sa thawile sin lond ursette, ieftha selde, sa hi wither ina the lond cume, sa farere ina sin ein god, and uppa sin ethel, uþ, s liudscelde and frana bonna, rum and vmbeide; huasat him bipen and binert, sa ach hi tha liudem ti fellane tian merk, ende thi erwa a sine gode te bisittane.

XII. „THET IV LONDRIUCHT”.

Uit: O. F. W. I. p. 40. Ook: Fr. Rq. 41.

Thet istet fiarde londriucht: alder feder ieftha moder hira dochter ene fletieua iewet, and hia utbeldot mit afte, and hiut tenna lede mith cape, ief mit wixle, of tha liudgarda ina enne otherne, anta hiunum hira god misgench, anda hire menie aken werthe, and hia s ther mith vñriuchte onspreke, sa ach hiu to haldane mit tuam dedethum; ac iewet hire brother thenna welle tetsia, ieftha tuina, end mit vñriuchte onspreka, and hit hire rema nelle, sa achere fellane wed and scolenga be sextege merkum.

XIII. „THET V LONDRIUCHT”.

Uit: O. F. W. I p. 44. Ook: Fr. Rq. 45.

Thet istet tuintegeste londriucht: hwane sa northman nimat, ande hine ur hinne willa and ur sin wald bindath, and utlondes lendat. ende hia tha thorpe enne scatha duat, men slath ieftha

Hwa: thet thorp bernat ieftha nede nimat, ande binna fiftene ierum
fald l...e cume, ande muge bikenna sin lond and sine liude, sinne 5

H... and sin erwe an sinnera eldera statha, sa fare hi ende sin ein
sij...ter liudscelde; ac ief ma him bitigie, thet hi hebbe binna tha
...e hus geberned, ieftha mon eslein, wif benet, ieftha othere
...thdeda den, sa spreke hi: thettet elle wer se; hwande thetvmbe
...ach hi te fellane asega dom, ni sceltata bon, ni liuda wirde, 10
...ruch thet, thet hi dede, alsa him sin hera bad, tha hi scalc was,
...nde hi ach to betane and te fellane, ief hit hebba mei, mith
...nes vnriuchta hera fia; sa mot hi wesa fon alla clagum fri.

XIV. „THET XXV LONDRIUCHT”.

Uit: O. F. W. I. 46. Ook: Fr. Rq. 47.

Thet istet fif and tuintegeste londriucht: hwersa thi mon enne
mon, thruch sinra heuena willa, a morth selit, and werth thenna
biropen and befolad, and elle skeldech birecht, sa skel hi thene
mon other sa diure ielda, sa tha liude thene frethe bigripen hebbe;
antene frethe other sa diure fella; ieftha hi ach te warie thet 5
northhalde tre and thet skerde fial; thet is londriucht alra fresena.

Vt send ta riucht;

And ik bem self tuera en Godes kniucht.

Thisse riucht keren Fresa,

And bad hin thi kening Kerl

10

Te hebbane and te haldane,

To helpa and to nethum

Alle Fresum.

Forth scelewise halda,

And God scel urse walda;

15

Thes reddera and thes stitha,

And alle vriuchte thing scelewi formitha.

XV. UMBE THA MEYDA.

Uit: Hwnsgega Wilkeran. Fivelingoër en Oldampster Landregt, ed. de Hetteema. 1841. p. 164. De noten naar een afschrift in Gabbema's HS.

Hoc riuchter sa ther mei to tha ware nout kuma mith fre
mith fior sidum, sa mei hi itta huse wesa, thach scol hi for h
ther anne mon senda, ther mith fretha ther muge wesa.

Hwersa en mon anne leya *) (123) jef en othera mon in sa
5 hws nime sunder epenbere seke and therfon werthe eng mon t
dathaslain; sa scol thi elmetha thet hws winna and thene bon
schelma thes dathda friundum reka. Thene dada scel ma ielda mith
twam ieldum and thi elmetha ach xl merka to brecma.

Hwasa biclagie wol angne mon vmbe engerhonda thing, ther
10 betera se c merka, sa mey hi clagia inna tha mene riuchtran,
jef hit him selun liaf is, thet him sine riuchteran moten nout fon
thinga. †)

An hockere hammerc sa thet is, thet tha liude hiara ayne dyc
nout makia ne mugen; sa schen tha riuchtran, ther sen in tha
15 hammerc thene elmetha alder to thwinga, thet hiane makia. And
alsa hi makat is, sa schelma tha monne wither jewa, ther hine
acht; want dyc ende lond hert to gader.

1. Hot Riuchter. naut. — 2. hwse. thath. — *) In MS. Gabb. er boven: „leek”.
4. ene. — 5. ther fon. — 6. datha slain. ermetha, dit woord in het MS. Gabbema
onderschript en de kanteekening daarbij: Videtur le(?)gendum Elmetha. — 7. jelda. —
8. jeldum. — 9. biclagia. umbe. — 11. selua. riuchtran. †) vs. 9 tot 13 ook Fr.
Rq. 348. n. 7. — 13. Hammerc. ther(?). — 14. naut. inther. — 15. Hammerc.
Elmetha. and. — 16. iewa.

XVI. OENSPREECK.

Uit: O. F. W. I. p. 76. Ook: Fr. Rq. 341.

22. Ik sprek iu to fon tha liudum, end fon tha frana, end fon
thisse selua monne, ther i ursien end urhered hebbat on thisse
liudwrpena warue; thet hi mi sine spreka befel, and wel and min
word iech, thet i ewele deden end riuchte; thet i him to foren an

Hwæth, thæ læstum, be slepandere thiade, end be vñwissa wakandum, 5
 to lēreken sin hus vta in, end ther to sin inreste helde, end
 þæt he len him sines godes alsa god sa fif end fiftesch merka, thera
 got, ka ec bi achta enzum, thera enzena ec bi tuintega penningum;
 thes brek i on thene leida liudfrethe, ther biracht end bigripen was
 moith wedde end mith worde, end thes frana allerhageste bon, end 10
 æne haudlesne; end biwene mi thes, thet i hiude te dei scelen tha
 æthiwede wither weddia, end there thiwede bote, alsa ik iu tosocht
 hebbe, pent end pennegad, mit alsadena penningum, sa ther end
 tha londe send ieuue end genzie, ther ma ku end corn mithe ield;
 tha scel i on thera liudawera brenzia, end on thes frana end on 15
 thes clageres; ief i ath biseka wellat, so skel i hiudega te dei an
 stride withstonda, enne strideth suera end enne otherne hera; to tha
 mara stride hebbe ik iu begret, end thes minnera ne bikenne ik
 nowet; enes eftes onderdes biddic there gretene.

XVII. PRIVILEGIE VAN KAREL DEN GROOTEN.

Uit: O. F. W. I p. 78. Ook: Fr. Rq. p. 351.

I.

Thit was to there stunde,
 Tha thi Kening Kerl riuchta bigunde.
 Tha waster ande there Saxinna merik
 Liudingerus, en hera fele steric.

Hi welde him alsa waldlike 5
 Thagethan, ther hi fon riuchta scolde bihalda tha kening Kerlis
 kairska rike;

Ac welde hi ma duan,
 Hi welde tha sterka Fresan vnder sinne tegetha tian.

Hi bibad it efter alle sine rike,
 Thet ma hine heta scode koning waldelike; 10
 Tha thi kening Kerl thit vnderstod
 Tornig was him hirvmbes sin mod.

Hi let hit tha Fresum tha kundig duan.

Hoder hia thene mia kening mith him mith stride welde bistan.

15 Tha Fresen gader ekomin

Uppa thit bodisdaskip se anne god red genomin.

Thi Fresa fele sterka

Hi forin tha and tha Saxinna merka.

Tha Sassiska heran thit fornomin,

20 Uppa tha felda ia Fresum toionis komin.

Tha fugtin se alsa grimlike;

Ofslog ma tha Saxum bethe thene erma and thene rika;

Thag to tha lesta

Feng ma of tha Saxum heran and ridderan tha besta.

25 Hia band alsa sere,

Mith ene sterka mere:

Ja lattense tha waldelike

Alder hia thene kening Kerl urnomin ande sine rike.

Tha hi thet fornomin,

30 Thet him thi Saxinna hera alle bunden kom,

Wel was him ande sine hei,

Thi bad tha stulta Fresa godne dei.

Hi nomse tha ande palas sin,

Hi scanctum bethe mede ande win;

35 Tha Fresan forin vtes koningis howe,

To iher londe iha wederkom mit halika lowe.

Aldus dus hebhi ursten,

Hu ta sterka Fresa his wit thene Saxa tha forgen.

Thit ske therna, to ener stunde,

40 Thetta Romera heran with thene kening Kerl strida bigunden:

Stultlike

Weldin iha thene tins bihalda tha keninglika rike.

Thi kening thit sere-like
 Kundegia let alle sine keningrike,
 Iha komin alle to samene 45
 Ther werin ande sine rike sibbe ande framede.

Tha Fresan thit mere fornomin,
 To thes keningis howe vnelathadis se ther komin;
 Iha weren ther nette ande god,
 Wand iha drogin enir stultere lauwa mod. 50

Iha sprekin ther tofara tha keningge wigandlike,
 Iha welde allena fugta witha romera heran, fore thet kairslike rike.
 Iha nomin tha scerpa suerd and ihera honda,
 Iha gegin tofara there burig stonda.

Tha heran binna there burig thit gesegin, 55
 Uppa thene feld ion tha Fresan to stride tha tegin.
 En ordil warth ther upgehewin.
 Monig diora wigand warth nither tha there geslagin.

Tha to there stunde
 Thi Fresa hastelike on tha heran fugta bigunde 60
 Serlike; tha heran vmbe tha segin
 Alle balde se to there burg flegin.

Thi Fresa folgade mith vntuiulika sinne,
 Hu hi tha burg kreftlike wnne;
 Thag uppa thet leste, 65
 Wnnin iha tha burg and heran tha besta.

Tha porta gundt ma bisluta.
 Thi kening Kerl mith sine folke waster a buta.
 Iha fundent and hiara rede,
 Iha welde tha kening Kerle iowa bethe burg ande liude. 70

Thi kening thogte and sine mode,
 Hu hi tha stulta Fresa thisse waldelike deda lania scolde mith eniga gode;
 Hi iof him mitha allere arista ieftha
 Tha masta.

75 Tuintech merka fon brondrada golde,
 Ther thi Fresa ierahec tha kairscipe to togetha iowa scolde;
 Thiu iefte, ther hi hede tha Fresum gedan,
 Thiu moste emmer and emmermare velika stan.

Ther hi ta bad kairslike,
 80 Thet se ne scolde nen hera thuwingga waldelike,
 Hit ne were, thet iha bi iera gode willa welde thet dua,
 Thet se anne hera wolde vndfa.

Thag wen ik ande mine sinne,
(Thet hia bi willa angne hera gewinne;)
 85 Nowet allena tha keningge and thisse bode nogade,
 Thes heliga pawis Gregorius weld hi hir to fogade.

Hi bed hit ita pawis tha,
 Thet hi tha Fresan mitha gastelika riuchte welde bifa.
 Hwelike alle hi to bonnese dede,
 90 Ther tha Fresum to brogte enige nede.

Alderbi bad hit thi kening Kerl opinbere,
 Thet Fresan ierahec nige redian him kere;
 Tha kairslika crone hi uppa ihera hawid sette,
 Alderymbe hise scera lette.

95 Thag ief se thet ne welde nowet dua,
 Ut mostin se him ihera her leta frilike waxa;
 Thet hit alle liude magte tha sian,
 Thet hise fri hede gedan.

Hi bibad hit him tha keninglike
 100 Alle thi Fresa, ther were sterik and rike,
 Thet iha anne slag and ihara witta hals scolde him vndfa,
 Ther efter moste hi ridder biliwa.

Wepin scolde hi ther efter drega alle scone,
 And sine scelde moste hi melia tha kenlika crone,
 105 Thet hi thisse iefte tha Fresum hede evelike dan,
 Ther hi keningan and hertigan to witscipe upnom and ondris
 monege halike man.

Thach to lesta

Hu hit tha efterkumanda ewelike wiste;

Ande tha brewm hit ma biscref,

Fon tha ieftum, ther a buta nowet urietin bilef.

110

Thet insigil thet was fon tha brond rada golde,

Hu hit alle liude wiste, thet thijs ief ewelike stonda scolde;

Thisse bref ma tha fri Fresa iof and sine hond,

Mith dole and mith erum hi widerfor and sine ain frilike lond.

Aldus mugin hit alle liude forstan,

115

Thet thi kening Kerl thene Fresa vmbe thet kreftlike strid fri

hewet gedan.

FIVELINGO.

XVIII. ASEGA RIUCHT.

Uit: von Richthofen Unters. ü. Fr. Rechtsgesch. II, 487 noot. Ook gedeeltelijk in Verhandel. Pro Exc II (1778); Fw. (1782), en Fr. Rq. 306; in zijn geheel in het zoogenoemde Fivelingoër en Oldampster Landregt, ed. de Haan Hettema (Dockum 1841) p. 134.

1. Asega, ist thingtid? Alsa hit is alsa fort deis, sa J bi lond-
riuchte hio thing heia and (MS. p. 102) halda wr alle Juwe beriel-
dan; alsa fyr sat him Juwe bonnere keth heth; sa ach hi him to
vrbonnana thingslitene, dern sone, sunderacht an vnhlest, thetter
5 en mon dwe bihalua Juwe orleue; sa hwether sa hi hir nu a warue
se, sa hi forth to ware kume. Thes grewa bonne bon ic vr alle
mine berieldan, alsa den to lastene sa thi asega heth to riuchte
deled, and hebben allera monna ek mene with sine sele, thet hi
riuchte tichtan to ware brenge and thet vnt helande se, ther on tha
10 liude falle an on thene frana. Asega, hot age wi to dwane on
thisse nie jera? J agen frethe to bonnane tham erst, ther is aller-
harist; alle Godishusum end alle Godismonnum and thes Godeshuses
erue then alrahagista frethe, thet hit nen monne binerethe, bitetszie
iefta bitune, biere iefta bischere, thet agen tha liude to lowiane
15 and J agen Juwe bon theron to ledzane. Wellat J thet lowia mitha
hondum? Ge, God, wi. Sa fa J vp alle menlike. Sa biad ic Jv thes
grewa bon alsa dene to lastane, sa thi asega delet heth and J lowat
hebbat. Asega (MS. p. 103) hwet agen wi fort to dwane? J agen frethe
to ledzane alle widum, alle weselinem and walberum and vnewaxena
20 kindum bi x liudmerkum ende hira twifalde bote. Hwet agen wi
mar? J agen frethe to ledzane alle riuchta hwslidum, allera monna
hwelikum binna durum bi ther haudlesene, buta durum bi x liud-
merkum an alsa dena hevum and alsa dena werum to bisittane, sar
biseten and binetan hede siker and sanlas; hwether sar den onke-
25 men were mith cape sa mith wixle, sa mith riuchta herwerum, hit

ne se thet ti hera schele thet lond sella an cap iefta an wixile, sa is alle londa ec an kap frei. Bitigeth er him thet thetther hebbe miserit, misscherit, misdommat, misditset, iefta hera misgulden, sa scel hine al hir onspreka, sa is hy thach niar thet to betriane and sines hera hild to winnane, than eng mon him is of to driwane, 30 sa fir saret alle beteria welle. Thet age hi to duane. Hwet age J mar to dwane? Silan to hlidiane and thorpe (MS. p. 104) maran to remane, herewegan and hemeswegan to stiftane, dikan and domman and grundiete to slane; bi euen nachte euen hach erthe; bi sumeresnacht a fulla rhine riwat, and buta vppe lizet; bi middesumera an fulla 35 wirke wrocht; hit ne se thet hit tha liude er kiasse, sa ist thera liude kere ther bifara thes asega dome. Thit agen tha liude to lowane and J Jv bon theron to ledzane.

XIX. DE UICTORIA FRESONUM.

Uit: Fiv. Old. Landr. p. 36.

Tha thet strid vphewen warth twisc Romera heran and thene kening KEEL, tha brocht ma tha nakene Fresan allesa fara, hu se erst alle forslain worde. Tha nethtend tha Fresan mitha liwe and efter bifuchtensse hiat mith ta hondum, thet se Rome wonnen. An thredde tyd, thes deys tha Romera heran ouer hiara mose 5 weren, tha brochte MAGNUS, ther Fresena foner was, sinna fona vppa thene allerhagesta turn, ther binna Rome was. A! hu leith thet kening KEEL thet was; er werense alle nakend Fresan heten; tha hete thi kening, and bad ma tha herum gold and gode wed; tha bad ma aller ekum sinne breda schild mitha rada golde to bi- 10 slain; tha bad ma tha herum aller ekum to settane in ene sunderga rike, and man ther of thianede, alsa ma ena weldicha kening scholde.

Alle tha iefta ther thi kening bad, tha withsprec MAGNUS an kas en alle betera; (MS. p. 25) an kas thet:

Thet alle Fresan were freiheran, thi berna and thi vneberna, 15 alsalonge sa thi wind fon ta himele weide and thio wralde stode. And wellat wesa, mith kere, thes kenings herenatan.

Alder efter kas MAGNUS then otheren kere and alle Fresan an MAGNUS kere ien.

20 Thet ma tha Fresan tha witta ofta halse spande and hia ammermar frei were, thi berna and thi vneberna. And se mitha kere weren thes keninges herenatan.

Tha kas MAGNUS thene tredda kere, an alle Fresan an sine kere ien.

Thet se nene keningschelde ne hachra gulde, than riuchte hws-
35 lotha tha scheltata; hit ne were, thet hit dumme liude in tha bonnum hiara vrbreke, an hias thenna vngulde.

Tha kas MAGNUS then fiarda kere.

Thetse nene himelschilda ne hachra gulde than riuchten dekma tha proueste, ther tha haudsto bisiunge; hit nere, thet hit alle
30 dumme liude in tha bonnum hiara vrberde and sol thenna gulde.

Tha kas MAGNUS thene fifta kere.

Thet se nene herefert nelde farra fara, than aster to there Wisere and wester to tha Fli, vp mitha flod an vt mitha ebba, thruch thet, thet se hudat deis ande nachts withen nordischa kening and
35 with thene wilda witzend and thene deikisflod mith fif wepnum: mith swerde, mith schelde, mit spada, mith forka and mith ettegris orde.

Sequitur electio sexta. (MS. p. 26) Tha kas MAGNUS thene sexta kere.

Thet hia hiara ain riucht welde halda binna hiara ayna sogen
40 Selondum bithes paws ande kayzers iefte an bi alle riuchta bonnum, bi asega domum and bi riuchta papana ordele, alsa hia hethe twen leyan to folgre.

Tha kas MAGNUS thene sogenda kere.

Thet him ti paws LEO and thi kening KERL welde iewa bref and
45 insigel and hia ther moste one scriua vii keran, and xvii kesta, xxiiij londriuchta and xxxvi sindriuchta.

Thet orlof ief thi paws and thi kening KERL mith munde and efter weddense mitha hondum. En helich biscop set tha to and screuet mith sine hondum and MAGNUS spreket hit mitha munde vt
50 ther stena teula, ther God her MOYSES ief vp tha birge to Synai.

Tha thit bref birat was, hv frey monich Fresa thes was; tha gingen se alle to fara thene paws stonda and to fara thene kening. Thet bref him thi paws ief. A! hu hage hit himman biplichte and

het, thet hia thet riuchte helda sa feste, sa hia then cristena noma halda wolde; and hia tha sutherna hera riuchte heroch wesa wolde; 55 hwant hia in thet northkening er herden and alle hethen weren.

Allererst ther himman thet bref in tha honde kom, tha hofse vp anne *loflaysa* song ande sungen KRIST vnse (MS. p. 27) genathe *kyrie-leison*. Tha remdense thet keninges KERLES hof and thet Romera lond. Ac bundens to hiara skefte thes keninges hereteken, hv 60 hit alle folke trowe were, thet alle Fresan frei were, thi berna and thi vneberna, alsalonge sa thi wint fon ta wolcnum weide and thio wralde stonde. Thet bref brochte MAGNUS inna Fresena merka to Almun in tha sinte Michaelis dome to Hernze, ther in ther tyd mith holte and mith rheide remat was. Ther nas ellekes in Fres- 65 lond nout monich. Ther les ma vta brewe vii keran, xvii kesta, xxiiij londriuchta and xxxvi sindriuchta: alle Fresum to lowe an to erum.

XX. ACHT DOMEN.

Uit: Fiv. Old. Landr. p. 45.

5. Thi ersta dom is in gastelikehed. Hwersa thio jungfrowe en afte bigan wolle, sa schol hio xii jera ald wesa; sa mei hio kiasa anne foremund, jef thet ammer with (MS. p. 29) spreke, sa ach thet thi asega thet to riuchte to wisane, thet hiu thet afte bigunga muge.

6. Thi other dom is. Thet thet kind ach siner moder hunderslan to iewane, allera iera ec fif schill. and ix pannigan to xii jerum 5 long, alsa fir sa hiut bihut hebbe vnewlemeth fon achte sekum: fon fyure, fon sade, fon slate, fon wallande wetere, fon herses howe, fon rinders horne, fon swines tuske, fon hundis bite, and fon hona etzel, and fon skerpa weppene, alsa hi sin breyde to hws halat; hit ne se, thet hi swera wol, thet hi thisse achte seka eng 10 vnforwaret se, ther hio him fon huda scolde, sa mei hi bihaldta tha sextich schill. thet is ix schill. Ac, hit ne se, thet hi swera welle, alsa hi soken iera ald is, thet hi sin goud bistan and bigaen muge

and bireda and thi asega scol him then eth stawia; sa schel hi iewa
 15 xxxv schill., thet is fif schill. and thre panning, and wesa formund
 siner moder. Sa mot hio thenna mitha hunders- of luterslan sella and
 capia and iewa sunder ther formundis rede; alle mei hio nout walda
 sunder hire lithena.

7. Thi thredda dom is. Thet ti londsetha ach mith sine ethe to
 20 witane hwanna hi tha hera gulden hebbe tha forma twa jer. Thet
 thredde jer is ti londhera niar to (MS. p. 30) witane hu long hiara
 ontele se. Alsa hi him hera ieft, sa ach hi thenna thene kere
 wether hine vrdrive sa hine sitta lete.

8. Sententia quarta. Thi fiarda dom is. Thet alle lawa agen fort
 25 to gungane alsa se deden fon ABRAHAM and fon YSAÏC and fon alle
 hiara iungerum alhvnt in thine hiudelika dey. Thet sibbeste blod
 is sibbeste and nest tho then goud.

9. V. Thi fifa dom is. Thet tha wesencline nime aldafeders lawa
 and aldemoders lawa mith marra riuchte, than se agen to vrbec
 30 to gungane on tha sida.

10. Sexta sententia. Thi sexta dom is. Thetter nen husmou
 jef nen mon ach sine stiapfeders ne tha stiapmoders lawa; thruch
 thet ach thi halfbroder mith enre hond on tho tasten and thi ful-
 broder mith twam hondum hiara broders lawa to fane.

35 11. Thi sogenda dom is. Thet thio fulsuster nime hire broders
 lawa and thi halfbroder nime se half; thruch thet, thet hiara otheris
 aldera alle fremmethe weren.

12. *Fon ene horkind.* Thi achtenda dom is. Hwersa en mon ganc
 fon sine afta wifue to ene othra wiue and hi ther a bern bi tilat
 40 bi thes fiandes sponste, an thio berde thenne wast and vrslagen
 wert, sa ach thio frowe, ther se bi des fiandes sponste vndrein
 wart, thet jeld and tha lawa, to lika al sa hiut mith hire lithum
 won hethe. And hio (MS. p. 31) nene fia follenga, ther thet brocht
 to ther wralde.

XXI. VAN ENE THIAF.

Uit: Fiv. Old. Landr. p. 58.

37. Thet is riucht. Hwersa ma anne thiaf feth and ma hine
 brenge to ware and lattene vmbe thene warf; an hine biut ma
 to lesane, and nel ma hine nout lesa, sa vrdel ma hine sin hals.
 Ther efter mei hine en mundlas meiden lesa, jef hio hine to ena
 formund kiasa wele (MS. p. 39) jef en meynwif mei hine lesa, dar ⁵
 vten bodelhws is to afta. Sa mei hi sin hals bihalde.

EEMSGO.

XXII. „SANE MEI HI NENE WITHE BIADA”.

Uit: MS. Amsg. I (Bibl. Pro Exc.) p. 32, 35; ook gedrukt in Fr. Rq. 36, n°. 7; 38, vs. 14—27; 33, n°. 19; 38, vs. 6—14; O. F. W. I, 219, 221.

Hwersa thi mon otheres god stelt ande neil thiustera nacht. and math him nimth a betse and a bosme, ieftha a hondum. Sa ne mei hi nene withe biada. anthi ¹⁾ bundena thiaf ne mei nenne mon skeldegia.

londriucht ²⁾ Thet is theth londriucht. *Huersa* thi mon oppa enne otherne fiucht liachtes deis mith edse. and mith orde. and mith
5 sines selues hondem. and sa fir onfiucht thethe him sin lif. ieftha sinra [MS. p. 33] sex litha en on nimth. fot ieftha hond. ieftha sin other age. andet iers felle is. and hi thana ³⁾ mith blodeghe wepene kemth. — Sane meima there dede nene ⁴⁾ withe biada ⁵⁾.

Huersama wif nede nimth. andma hia binna durem. and binna
10 dreple be ferth andma hia thana vt nimth mith liuda thuonge ⁶⁾ and mith frana bonne. and hiu ⁷⁾ wepande and hropande is anda liuda warf kemth. sane meima there dede nene withe biada.

(MS. p. 35) *Huersama* tha mentere binna sinre smittha fad and falska a honda begripth sa ne meire nene withe biada thruch thetter
15 nen wirra thiaf nis. hi stelt helegghem and herem. tha dada alsa tha libbanda.

1) *a* kleiner boven „anthi”, schijnt mij van eene andere hand.

2) Staat achter *skeldegia* op dezelfde regel met vermiljoen letters.

3) MS. hithana.

4) MS. dedenene.

5) MS. blada.

6) MS. thuonga^e, waar dus de *a* door de *e* moet vervangen.

7) MS. him.

XXIII. FIA-ETH.

Uit: MS. Amsg. II p. 1 (Bibl. Pro Exc.) Fr. Rq. 245. Fiv. Oldampster Landr. ed. de Haan Hettema (Dockum 1841) p. 210. O. F. W. I, 199. Noten uit Anzeiger für Kunde des D. Mittelalters, Nürnberg, III, p. 145 en MS. Amsg. I.

Alsa helpe thi god and sijn hilge modir sente marie. alsa helpe thi god and sente michael and alle godes anglar. alsa helpe dij god and sente iohanes baptista godis depere and alle patriarcha and alle propheta godis. alsa helpe thi god and sente pedir and sente iohannes and alle tha tûelf apostela and tha flower ewangelista 5 thet hio thi alsa ¹⁾ wijse tore ferre hond vses drochtenes ²⁾ to domes deij sa thû thinne eth elle riuchte swere and naût menis. alsa helpe thi god and sente stephin thi forma martir and alle godis martilar. alsa helpe thi god and thi trouwa ³⁾ sente nijclaus and alle godis biscopar. alsa helpe thi god and sente katherina and 10 alle godis megghetha and alle sijne hilgha ther send a himelrike and a erthrike ⁴⁾, thet thu thine eth elle riuchte swere and naût menis. Thet thi god alsa hold and alsa helpande ⁵⁾ se alsa brûc thû thines liwis and alre thinra lithena. Alsa brûc thû thines wittis and alle thines skettis. Olsa brûc thu wedis and alle thines godis. Ic witnie ⁶⁾ 15 thi bij tha forma weda ther ma thi on tach tha thû anda tha ruald ⁷⁾ comest thet is thet ereste wede. And thet leste ther thû hebba scalt to domis deij tho fara tha elemathiande godes ondletha and hit thenna thi alsa helpe to fara gode vse hera and thû thet efter domis deij alsa dreghe tha alonga ruald ⁸⁾ tha thi tha fathera 20 tho thera tsiurca drogin and thi prester crisma and cristende And tha heleggha depinge on leijde And bij tha lichera ther thi inna thine hond rach(MS. p. 3)te tha thi tha fathera tho tha fonte drogin And thi tha prestere tha diowele bij nom And use drochene ⁹⁾ bifel Alsa thû kûme to fara godis achinum And thû thenna nebba to 25 iewena naûder golt ther selwer wara tha thina erma sele thet hiû

1. helge. — 2. Godis. thi God. — 4. alle godis propheta. — 5. flower. — 6. thet iha. drochtens, *dan onthr. het volgende tot* menis. — 1) In het MS. stond eerst: assa; van de eerste s is eene l gemaakt. 2) MS. drothenes. — 9. martilar. triowa sente Nycolaus. — 3) MS. trowa, de w met vier halen, voor uw. — 10. Katerina. — 11. helga. t himelrike. — 4) MS. aertthrike. — 12. nawit. — 5) MS. hepande. — 6) MS. witnie. — 7) MS. ruald. — 8) MS. raûld. — 9) MS. drothene. —

tha diowele alsa vnd hûerwe And vse drochene alsa to dele werthe
 sa thû thina eth elle riuchte swere and nawit menis. — Nu witnie ¹⁾
 ick thi bi tha helga vr leste And bi alle hilge sciftem thet thi ti
 30 hilge vr lest and tha hilga scrifta Alsa to nethum werthe to domis
 deij to fara tha elle machtiande ²⁾ gode bi tha helgha *corpus domini*
 bi tha godis selwis lickoma bi there helga olieue. — Nu bi hald
 thû alsa tha olieûe Ant thet ombecht ant alle thisse wenthar ther
 ick (MS. p. 4) thi the fara nomad hebbe. Sa thû a thisse wordem
 35 nauwit liacze. Nu witnie ick thi bi da fia and bi tha feder erwe
 bi tha witha and bi tha forth skecte bi tha fia ther thû mitha ethe
 halst and welt be halda thet thu ne thantse thûne fia mith nene
 falska te winnenda. Alsa werth thû be rawet liwes. And alle thinra
 lithena. And alle thinra hewena and thinra fif sinna. thes smeckes
 40 rhenis there fele here. And there siûne ther mithe werthe thi this
 fia fiande and wiakade, alsa ri werthe thi thina hewa sa thi thit
 wede ther thu a thisse wordem bespreke ief thût ³⁾ mit falleske thaûse
 te winnande. — Nû hald thû alsa wit and sket fia. And alle thine
 forth rede Alsa thû thine eth elle riuchte [MS. p. 5] swere. And
 45 nawit menis. — Nû witnie ick thi bûppa fon there pota al thore
 litteca thane hit se a felle hit se a flaske hit se a edderum hit se
 a sinum hit se a herta hit se a liwera hit se a lithum hit se a
 lithaletum hit se anda lessera hit se anda marra thet thû alla thina
 litona alsa be halde tuisse il and sward fon farendum and fon fretma
 50 fon beijllum and fon briasechtûm ⁴⁾ and fonta lethas ⁵⁾ fallanda ewele sa
 thû thina eth al riuchte swere and nawit menis. Vr flokin and vr
 malediad wertha thi olle thine kata and olle thina lithmatha fiande
 werthe thi thiû wick and alle thin wold sket alsa fiande werthe
 thi tha rira sa thit wede oppa liwe. and thetter fon thina liwa nen
 55 erwa ni sprûte thet thû nebbe thinis bedda god (MS. p. 6) stelen ne
 vr helen sin ne wart thiû ne ne gret thit thi god alsa helpe and alle
 sina helga thet thina eth hebbe al riuchte sweren and nawit menis.

Qui debent iurare.

THine fia eth aghen tha froûwa the swerene na and ther to

1) MS. wituis. — 2) MS. maththi. aude. — 3) In het MS. stond eerst: *thit*
 goechreven, dit door dezelfde hand in: *thit* verbeterd. — 4) In het MS. staat
 boven de (br)l. eene kleine zeer verbleekte *e*. — 5) MS.: founa lethas. — 59. In MS.
 Amag. I (Bibl. ead.) Frowa to suerano.

achts with ether Alder ma him betighet den fla als ma ofne en
 stol vr tieth and thet skel wens hi achts merken thet lerste. Ac
 achms him te overene van he alle the lametha ther opps thet thi-
 mens lif falleth and ther wijgen with ether: kempth ac thin bothe
 opps en hale lif so send hit tielf with-ether to the fla eth. Kempth
 sek thin bothe opps en toerte lif so send hit achms with ether to 66
 the fla ethe.

Thene skillingh wintms mit ene ethe And thes flar tenges va
 rinchtms mit ethe in alle diuere stunder there here hland thin here
 keet vkeet alle the londericht.

60. thes withetha hetgach. als. his ahaa. — 61. netgach. ther. merkm. —
 62. MS. achms. — 63 en 64. MS. Kempth. — 65. londericht.

XXIV. EMSGANE DOMA 1312.

Tit: MS. Amag. II. p. 33 (26 gntseits, p. 1). Orig. gntseits Fr. Rq. 182.
 O. P. W. I. 266.

(MS. p. 1) ANao Domini M^{CCCC}XII. Tha seten Luidward van
 Westerhusum. Habba van Hinte. Wiardis van Raeda. Sibera van
 Visewert. Folkert son Thixhon. and alle emagane rediewem with he
 skriwens domnan. Monaslachta. and alle dadel. rad. letane laws. and
 alle brems to botim driwande. and alle tichtigs elle richte to 6
 makisande.

Thet is thi formeste dom ant thi haggate. hlaas aana monaslachte
 deth it ene mene tinge ther alle emagane rediewem haldesth. So skel
 re them mon hlaas sex wilcum with storige² merkm icldis aldre
 ponnenga. and the mena rediewem twintich merke to fretha the 10
 tian (MS. p. 2) the rediewem bi there other sida and the tian bi
 there other sida.

Thet is thi other domn. hwersa en mon deth funder werth imms

1) MS.: flack, dit doorgeschragt, en aan den rechter rand: *falsch* (van andere hand).

2) MS. had: *storige*, de *u* is in *a* verhoord.

hoke loge sa hit se ief thi afte prester da datha and sijn rediewa
 15 findeth ene vnde. ief auna bretse ief ana mercla inna tha dada lic-
 coma ¹⁾ ther hi liulas fon wrthen se. Sa skelen tha erwa thes thathe
 bona ²⁾ makia vp vr tha grewe sa skelma hina ielda. and to brecht
 tha erwen thes witscipis the hia tha hanethe forth settath. wame
 sama thenna skeldech maketh sa meij hine sickeria mith tuelf ethum.

THI TREDDA DOEM.

20 *Thet* is thi tredda dom. hwersa en blatmon in amsgena rediewa
 thinge anne mon dath slajjt and hi fliucht in enes rikes monnes
 (MS. p. 3) hūs sa moten thes thata erwa ther inna seza, mitha
 foghetum and mith triūwa būrem. hwa sa hin thes warnt. and him
 tha dūra in agen slajjt sa skel hi fora thim blate mon ielda. Is
 25 thet ma him tha dūra agen epernie, and hia tha hus werdrar ferra
 sekie. and spreket thet thi bona ³⁾ ther inna bi hut and beheleth
 se sa agen hia se to besekeriane mit tuelef ethum.

THIU FIARDE DOM.

THet is fiarde dom. hwasā fon sina vr mode ana mon tho dada
 vndath. and hi fon tha erwen mith there blodige hond bi gripen
 30 werth and inna leth. sa agen tha rediewa ther nanne brecma fore.
 and werth hi ac vndrena vmbe thena orne wirgath. sa lijt thi other
 hals ieldlas ien thene orne. Is thet (MS. p. 4) hi to fare prestere
 and to fara rediewa en ield biada ief sina fiund ⁴⁾. and hina hine
 ielda binna ⁵⁾ ihera. and binna deij. mith tritigha merkum skirra
 35 pannenga. and tha rediewem achta merck to fretha.

THI FIFTA DOEM.

THet is thi fiftē dom. Hwetta dala sa thi rediewa ena to ielda
 drift sa ach hi ne fretha achta merc allena. and driueth hine alle
 rediewa to ielda sa agen thene frethe alle rediewa.

THet is thi sexta dom hwa sa tho tha dada vndad warth. and
 40 hi vr fare thralle. alsa thet sin rediewa hine libbande nawit ne
 befare hwane sa hi to bone makath heth vp vr sine afta prestere

1) MS.: licoma.

2) MS.: boua.

3) MS. boua.

4) Het schijnt dat men van de i een r heeft trachten te maken.

5) MS.: bⁱ nna.

sa skel hine ielda. and liwath hi alsa longe thet sin rediewa to him kûme. and he vsne hera nimath (MS. p. 5) sa skel hi thene bona ¹⁾ to fara tha rediewa to fara tha prestere. and to fara tha liûdem makia.

THA SOGENE ²⁾ [DOM].

THet is thi soginde dom. hwersa hir en fach ³⁾ and en fretheles ⁴⁵ mon in en stride to dada slajjn. sa skelma hine mith fulla ielda ielda. thet ield ne mûghen sina friunda nawit nima ne sine erwa alder vmbe thet hia fore hine nelden nen ield vt retsa. Thervmbe sa agen thes monnes holda and tha erwa ther hi er effalled hede. sin ield in to nimane bi alra amsgena rediewana dome. Heth hi ac ⁵⁰ anna mon elameth sa skelma tha lametha mith achta merkûm beta of ielda hebbath ac sine friûnd en meij tele vmbe raf. iefta vmbe dad del. iefta vmbe ang ting (MS. p. 6) fore hine ergûlden. and sin prester and sin rediewa thet wita sa agen hia tha meijtele te nimane of sine ielde. sprech ⁴⁾ teth aeng fach ⁵⁾. and frethelas ⁶⁾ mon ⁵⁵ thet him thiû fajjthe vr iewen se. and sine fiund ⁷⁾ sprekena. sa meij hi tha vr ieft bi prowia. and wer makia mith sine prestere and mith rediewa mith tuam fogethem and mith triuwe ⁸⁾ burem and sa skel tha vr ieft elle festa stonde.

THI ACHTENDE DOEM.

THet is thi achtende dom hwer sa hiir en vndad mon binna ⁶⁰ iera and binna deij sterfth and hi inna lesta ende mith sinre sele thet bi riucht to fara tha prestere and sina rediewa thet hi fon thera vnda to dathe kume sa skemma hine ielda. to brecht tha erwan thes rediewens sa mugen (MS. p. 7) hia to fiûnde swera. and nima ana orne rediewa ther him nest se ther mitha prestere thet ⁶⁵ bitinge. sa mûgen hia mith tuelf ethum thet ield winna. and liwad thi mon ac vr thet ier and thi prestere and thi redwa ⁹⁾ thet wite. sa meijma ¹⁰⁾ thet ield mith tuelef ethum to loghe brendza. thet ma hit bi londis riuchte nawet ne ielda thure and sa skel ¹¹⁾ hit lidza.

1) MS.: boua.

2) De laatste e kleiner rechts boven de e.

3) MS.: fath.

4) MS.: spreth.

5) MS.: fath.

6) MS.: „vr iewen” hier doorgeschapt.

7) Hier „sine fiund” herhaald.

8) MS.: triuwe.

9) MS.: „red (nieuwe regel) wa”.

10) Hier is „sa in” doorgeschapt.

11) Op de volgende regel: „sa skell” herhaald.

THI NIUGENDE [DOM].

70 *THet is thi niugende dom inna hoke loge sa hit se. a thorpe ief a felde inna biare iefte oppare strete en fach ¹⁾ and en fredlas mon. to dada slajjn werth sa skel hi ieldeslas ledza hit ne se thet hi inna ena stride eslajjn werthe. sa skelma hine ielda alsama anne orne anigha ielda mith fulle ielde.*

THIU TIANDE [DOM].

75 (MS. p. 8) *THet is thi tiande dom thetma alra ene helne rediewa skelma mit tuam ieldem ielda. and thene halûe rediewa mith other halwa ielda. and aldus deen ield skelen se bete vt retsia. and slajjt thi halwa rediewa ac anna mon to dada sa skel ²⁾ hine halwa rediewa anne halwe frethe.*

THI ALFTE DOEM.

80 *Tthet is thi alfta dom. Thet dad retsiale mith egge ief orde ieft mith stocke ief mith stene edeen alle dadle mith like ielde to ieldane thet is en and tûintich merkane.*

[THI TUELFTA DOM.]

Thet is thi tûelfta dom. thetter na nen mon vmbe dale ther vt ³⁾ vr sin om becht det ne ach nenne frethe te retsande.

THÛI MENA DOEM.

85 *Thet is thi mena dom fon alle dadlem. hwette datlem sa sinis tiu (MS. p. 9)gis brecht sa achma thes to vngungande.*

Thet lestma inna erste londriuchte. thetter alle monne hwellech ⁴⁾ dei tingis warna skel eta liudthinghe hit ne se thet hi ne biade there sogen nedskinene hwellech ⁴⁾. Thiu forme nedskine is thet ⁵⁾ him sin bonere nen tinghe kethnebbe. Thiu othere thet him sin fiûnd thene weij vr steppe mighe and mith weperne. Thet is thiu tredde thettet him thi wind and vnwedde watir of nome Thiu fiarde thet hi inna there secht alsa siac were thet hi nawit kuma ne meij Thiu fite thettet him ned brond of nome. Thet sexta sinre hiûnena 95 dath. Thet soginde thet hi sin iet ditsa skolde wither thene salta se and wither the ⁶⁾ wilde hef.

1) MS.: fath.

2) MS.: sa skel (nieuwe regel:) sa skel hine.

3) Hier is op den nieuwen regel „sin” doorgeschapt.

4) MS.: hwelleth.

5) „sine” hier in het HS. doorgeschapt.

6) MS.: „thenet,” de (t uit r verbeterd) waarvan „net” doorgeschapt.

XXIV. AUGUSTINUS ¹⁾ SEITH
ANDE QUETH.

thet thet kind andere modere
bilethad werthe niughen monath.
anda tha eresta mon(a)de. si som-
nath ²⁾ thet blod efter there vnd-
fengnese ³⁾. anda othere monathe.
sa werth thi likkoma bilethad. anda
thredda monathe. sa warthath tha
sina ifest- (MS. p. 37) nad. anta
eeldra. and werth thiu berd be-
tein. anda fiarda monathe. sa werth
theth kint ghebilethath. anda tha
fifta monathe. sa vntfeth hit tha
sele. and upriucht thene likoma.
and vntfeth thene om. anda tha
sexta monathe. sa wexted merch.
and thiu het. anda soghenda mo-
nathe. vntfeth hit tha thermer.
anda achtende monathe. sa wextet
heer and tha neylar. anda niu-
ghenda monathe. sa werthat se
sceth. and werth theth kint ghe-
bern.

Uit: MS. Amsg. I, p. 36. (Bibl. Pro
Exc.). Er boven staat in vermiljoen:
Exempel. Ook gedrukt: Fr. Rq. p. 240,
en O. F. W. I. 222.

AUGUSTINUS THI SEITH
ANDA QUETH

thethet kind inna siura moder
liue lidze niogen monath, sa so-
nath thet bloed, eftther ther vnt-
fangnisse, Anda tha othere mo-
nathe sa werth thi licma bilegad. 5
Anda tha thredda monatha, sa
wirdath tha sina festnad anda
eddera. Anda fiarda, sa werth
thet kind bildad. Anda fifta, sa
vntfeth hit tha sele, anda vpriucht 10
then licoma anda vnfeth then
om. Anda sexta, sa waz thet
merch anda thiu hede. Anda so-
genda, sa vntfeth hit tha ther-
mar. Anda tha achtenda, sa wextet 15
her anda neilar. Anda niogende
monath, sa werth thet and ebern.

20

Uit: Het Emsiger Landrecht ed. de
Haan Hettema (Leeuw. 1830) p. 22. Ook
gedrukt Fr. Rq. p. 240.

1) Vgl. P. „Dicitur autem conceptis humana sic procedere et perfici ut primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus novem diebus convertatur in sanguinem, deinde duodecim diebus solidetur, reliquis decem et octo diebus formetur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum, et hinc jam reliquo tempore usque ad tempus partus magnitudine augeatur. AUGUSTINES, *De divers. quaest. octoginta tribus*, quaest. 56. Antw. 1701. Tom. VI, pag. 19:” Mr. I. Telting, Themis 1867 (4) p. 38, noot 102, v. d. Overdruk.

2) MS.: som nath.

3) MS.: vndfengne se.

XXV. „THET ERESTA MENESKA”.

Uit: MS. Amsg. I (Bibl. Pro Exc.) 'p. 38. Ook gedrukt Fr. Rq. p. 211 en O. F. W. I. 223.

God scop thene uesta meneska *thet* was adam fon achta wendem. Thet benete fon tha stene. Thet fiasch fon there ertbe. Thet blod fon tha wetere. Tha herta fon tha winde. Thene togta fon ta wolken. the suet fon tha dawes. Tha lokkar fon tha gese. Tha agene fon there sunna. and tha blerem on thene helga om. and tha scope eua fon sine ribbe. adamesliana.

BROEKMANNEN-LAND.

XXVI. „BROCMANNA BREF”.

Uit: MS. Oldenburg (Arch. Oldenburg). Ook gedrukt in Wiarda, Willküren der Brockmänner (1820) en in de noten van de Fr. Rq. 154 vv.

24. Ief brocmen thes to rede werthat, thet hia tha redieua berna welle, sa hebbe tha talemén tha wald, hoke fiardandele se thene bi ienne;

25. buta thisse, sane skelmar naut awei nima, naut awei drega. al skelma hit berna. hirne skelma nenne walla demma. nenne werf delua. nen holt, nenne he fech up hawa. hwasá thit deth, sa skel hi tha liudum achta merc resza. and efter te ieldande. thet skel thi redieua mith sinre sele weria;

26. slitter aeng redieua, értha riuchte dei, ander wach ieftha rhoof. sa resze hi achta merc. 10

27. vrwaxt hir aenge monne sin hei, thet hine redieua berna welle, értha riuchta dei. sa resze hi achta merc.

28. althetter brezen. ieftha berned, ieftha rawad werth, thet skel thi redieua bi suera. and efter skel thi bernere thet ielda.

29. hwersa thi redieua alsa sit. thet ma hine berna naut ne muge. 15 sa dregema hit oftha werue. sketer aeng skatha fon. sa ielde hit, thertha glede on sted. and thi redieua bi suere sinne skatha.

30. Fon hwammes vndome sa thi redieua werth vrwnnen, thi stete thene brond on, iefma hit berna muge, bi achta mercum. meima hit naut berna. sa dregema hit of tha werue. And wel motma him 20 helpa bi talemónna worde. and elles ne mot nanen liuda mon steta brond on, bi achta mercum. and alsa due hi tha thrim redieuen, ther fon ene vndome werthat urwnnen.

31. And hwasá tha redieua thene brond on stet. eta redieuana suíue, sa wardie hi thes alsa longe. sa tha talemén. and tha liude 25 oppa werue send. and efter wardie hi selua, ther thet hus ach.

32. Alsa fir sa thi redieuu en eyn hus hebbe. hit se werra ieftha
 betera. sa tidie tha liude alder oppa; netther nen hus. and hi werthe
 vrvunen. sa resze hi fluwer hagesta merc fore thet hus: sater
 30 brother ieftha sumedre. and hira hus ne se er naut deletd, er hi
 thene eth vnd hente, sase thet hys allegader andere geie; ist er
 deled. sa geie hi mith sine eyne dele.

45. Hwersamar enne redieuu on sprech umbe enne lessa fretta
 ieftha vmbe enne marra. alsa fir sat buta daddel se. and hit ne se
 35 tha redieuu naut clagud. sa skel hi thesse leten wesa. iste clagad, sa
 skel hi ther umbe goin. Hwas(a) let with sine eynes redievena kethene,
 sa felle hit. and betet a taira wegena. hir skelma thene redieuu
 wrwinna. hir skelma thene hod upsteta inna thesse fiardandele thes
 formesta dois, to bernande and hira hus te stotande. deth him aeng
 40 mon engne skatha. sa felle hit, and tha liudum achta merc. Stetma
 ne hod eker hwerva up, sa hi ¹⁾ tha liudum achta merc.

46. Hwersa thi redieuu of tha werue genith and tha offledena with
 seith. ief tha fiund aenge casa makiath, sa felle hit, ther tha deda
 deth. Hwersa skieth on case. auder dois ieftha nachtes, sa birede~~ma~~
 45 mith tuam witum. Spreema umbe aflene, ther sken is deis ieftha
 nachtes. sa birede~~ma~~ sa mitha redieuu. Nacht and thi dei allen for
 there offledene. Hwetsure skieth nachtes ieftha deis. et husferen.
 hitse deda ieftha daddel. ieftha lemethe. thet skel wita thi redieuu,
 ther ur thene hana sueren het, hwerter inne sken se sa ute.

50 47. Hwersama ferth mith weldegere hond with sine eyne re-
 dieuana kethene to ene Huse. and hit makiama in wind and ut
 wei. sa reszema tha huswerde to bete ene hagesta merc. tha red-
 ieuem ene. tha liudum thria; skether eng daddel binna wagum
 mith trium ieldum te ieldande and thi fretthe alsa stor. and thet bona
 55 hus thera liuda and tha bota thribete; Sketh aeng raf, sa skel thi
 redieuu thet wita and efter skel thi huswerda thet bisuera. alsa monege
 daddel, sare skiath, alsa monege frethar te rezande. and tha redieuem
 alsa monega merc te nimande and alsa monege hus te bernande.

48. Hwersamar ena dura liachtes deis brecht. ieftha ofhefth, and
 60 thi redieuu thet rede. tha haudinge tuene skillingar mith sex ethum

1) MS. Hannover: elker a hwerna up sa resze hi.

to haliande. and tha redieua tuene. and tha liudum ene merc. and tha dura to makiande. sket hit thes nachtes, sa barie mar umbe. tha secna se en merc. nelmar naut baria sa meyma nima sex ethar fon tha witherlaga. Hefma se of. sa ist alsa den. Demptma him walla alsa stor. the andern te bernande mith fluwer pennigum. and 65 te betande mith redieuenta worde;

49. Hwersama sprech umbe ene ofledene binna wagum. sa skelma there dede undunge mith sex ethum. there lemethe mith tuelef ethum. thes daddelis mith fluwer and tvinthich ethum. let thi redieua thet on. thet hit binna wagen sken se. sa skel hi thet bisuera oppa 70 thene, ther tha deda den het. Fon tha papa and fon tha hove ist alsa den. Ofledene thes huses went eta dreple and ruwidele. and en mon mey nene hus fere dua.

59. Hwasa blent. ieftha hexnath enne mon mith wald. and mith bisette heye. sa betema him thri bote. and achta merc to fretha 75 and thet hus thera liuda.

60. Hwasa otherne went et fenne and et forda. ieftha inna sin lond genth. meth. ieftha skereth. ieftha ereth. ieftha delfth. and hi werthe vrwnnen mith redieua dome and mith tuam witem. sa resze hi tha redieua tuene skillingar. and tha clagere tuene, and liudum ene merc; 80 neth hi nene werde, sa vndvngema mith sex ethum; ferth hi mith wal and mith wepnadere hond buta redieuenta dome. and nymth skettar.... and tha dadel se buta fretha; nimth en mon en quik inna sine londe. and hit nimema him et mith wald. thi redieua nimth tuene skillingar. and him tuene. and thene skatha te betande 85 bi redieuenta worde, ief hit bi ret. bi ret hi thet naut. sa vndvng hi mith ene ethe.

61. Hwasa ferth to otheres fenna. and to otheres forda. and kerfth of otheres quike ara ieftha stert, sa nime hi thet quik, therne skatha den heth. and ieldet thrimne further. bi redieuenta worde. and tha 90 redieua tuene skillingar. and tha liuden ene hageste merc to fretha, binna wagum alsa stor. iefthi redieua thet onlet. sa biwerie thi hauding thet mith tuelef ethum.

67. Hwersamar rent mentlar ieftha stake and hit naut floeskiwech ne se. sa is thi plem and thiu sponne sex pennigar; ist 95 floeskiwech, thre pennigar. Nesla bresze en hagest skilling, kneppet

sex pennigar. and en te betande inna linnene clathar alsa fir sa ^{fttha}
hit bi halden se skillingar betema bi redieuenta worde. ^{te}

68. Hwetsare skieth et warste and et hlothe binna wagem, en ield
100 and ene frethe. Hwersar en mon inglupth ieftha inrent. ieftha instet.
trim ield and thre frethar; falt hit to daddele, thet hus there liuda.
ief thi redieua thet ret; falt hit to dedum thribete te betande. and
thet hus nante bernande. tha liuden thria merc. and tha redieuen
ene. and huswerda ene. hit se deda ieftha daddel.

105 71. Hwetsare skieth innare wic eta fluwer howen. et Sente Maria
howe. et Utengra howe. et Victoris howe. and ¹⁾ et Sente Landbertes
hove. tha bota althri bete. and tha daddele mith thrium ieldum te
ieldande. and thre frethar tha liuden. and tha redieuen alsa monechne
brecma; and ne helpath tha tuene redieua tha hana naut er hia of
110 there wic vnge, sa geie hia tvene eider hira mith fluwer hageste
mercum. and hweder hira sa halt. Ac helpe him sines riuchtes
and hi clagie anda herskippe thenne. sa geie hi mith fluwer mercum.
and thene tichtega up riuchte hi.

107. Hwersamar ene founa oftha weren iefth, ieftha spont, and
115 hia makiema mitha fadrum unierech. sa reszema hire te bote en tuede
szeremonnis ield, and liuden alf alsa stor, and tha redieuen ene merc.
Ist en wilmec and hia sziuie umbene boldbrenge, sa skeppe thi redieua
thene mekere, and efter winnema thene boldbrenge mitha mekere and
mith tuam triuwe monnum ieftha wiwen. and thi redieua thet rede
120 umbe thet mek. thi thredda mot spreka fore thene alderlasa, fon
eyder sida binna thredda;

108. Hwersar en foune skech. sa skeppe thet feder and moder,
hu stor hia hire sa boldbrensze resze

109. Hwersar en wif fon tha grewe ingenth, sa skel hiu in lidsza
125 thene fiarda penning al hiris godis buta lawen. ferth hiu fon tha
greue vta weren, sane mey se mith nene thinge withe cuma. ac
bitigathma hire dern fias, sa sueres ene fia eth oppa tha dreppel.
deth hiu en iechtech raf, sa skel thi redieua thet withe driwa.

159. Brocmen kiasath thet to enre kere, thet ther nene burga and
130 mura and nanen hach sten hus ne mote wesa, bi achta mercum.

1) MS. et and.

and hoc redieua thit naut ne kerth, an efter naud ne dele leith. sa geie hi mith achta mercum and mitha huse wit liude. hine skirie ne fon; and werther aeng mon agera sa tuelef ierfoda hac andre thiucke and wasa welle makia enne szelnere sa mot hine makia vr tua feke, ief hi welle. andre thiucke. and makath aeng otheres, sa 135 geie hi mith achta mercum. thi ther others wereth. and tha nya redieua skelin hit on fa, efter tham ther tha erra thene frethe vt ketheth, bi alsa denre geie. Stenslek hwile efter altha londe buta munekum and godes husen bi alsa denre geie.

182. Alle vrwalda deda, dyares deda. spil deda. alle becwarda deda: 140 ful ield and fulla bota and nenne fretha.

183. Werther en mon wndad oppa sin hawed, and ther en hlenszene se. tha vnda te betande efter there mete, and thi u hlenszene tuene skillingar.

184. Werther en mon slayn oppa sin hawed, and thet blod eta 145 aren and eta muthe vphlape¹⁾: tha mutha ek en skilling. eyder nostern fiower penningar.

185. Werther en mon slein oppa sin hawed mith ene bambe, and hi hebbe te auwande wedlingar ieftha blodelsa, and thi redieua thet rede and hi werthe loma, sa stonde hit ier and dei. sa reszema him 150 te bote en thrimne ield.

186. Werther en mon wndad ande sine tunga, and him sin spreke binymen se, sa stonde hit ier and dei. sa reszama him to bote en half ield. iefthi redieua thet ret, thet hi undsprekande se.

187. Werther en mon wndad, thet him sine spreke ieftha here, 155 ieftha thera other werthe binimen, sa stonde hit ier and dei. sa reszema him te bote en half ield, iefthi redieua thet ret.

188. Werth him spreke, ieftha here, thera other wert, sa ist en fiardandeleee ieldes, and thi frethe alsa hit berith bi tha ielde.

189. Alle vnda skelma betha mith fulre bote, buta thi u lithlemethe, 160 and tha vnda skelin lidza gers felle.

190. Fot of. Hand of. age a coleke: en half ield. Fot and hond and thed hawed, thrimne further.

191. Alsa thet blod oftha aga rent, tuene skillinga. wersa thet age a blode hwerf, en skilling. 165

1) MS. vphlape.

192. Thi thuma and thet are and thiu nose and thiu were of: en fiardandeles ieldes.

193. Thi thuma. and thiu were. and thet are half of, and thiu nose a fara of se, kenth hit of tha skerde, tha deda te betande efter mete.

170 194. Mete dolekh, en skilling. wersa hit ne se mey nauder her, ny hals dok bihella: thrimne further.

195. Thi toth a farahaude of, tuene skillingar. herntoth, achtene penningar.

196. Thiu kese en skilling. Tuskes bite en skilleng, and fiuwer te 175 betande. Hundes tusk alsa stor. benfrotha anda cnoclum and hond brede tuene skillingar.

197. Thera fiuwer fingra alrec ene half merc. sa istera litha alrec tuene skillingar. Thi neyl of tha fingrum en skilling. tana alsa stor sa tha fingrar.

180 198. Ben frotha anda thuma and anda nosebene: tuene skillingar. Ister en efsivene, thre skillingar. Ben frotha andere hondbrede and anda widebene: fiuwer skillingar. there wiue thrimne further. Ben frotha anda ribben, a fingrum. a tanum: enne skilling. Benfrotha a ermen, a benen and anda szinbacum, and sculderbene and a hensze- 185 bene: fiuwer skillingar; Ister ene efsivene, achta skillingar.

199. Werther en mon vndad anda sine hendszesine, and him sin erm driapande se and loma, en thrimne ield. werther en mon vndad anda sine erm and him werthe sine sina curven and thiu hond driape, sa skelma him resza te bote alsa stor sa tha fiuwer 190 fingrar winna muge, iefse of were; and thiu dede skel lidsza.

200. Werther en mon vndad anda sine waldsine, and him werthe sin other side loma: en half ield.

201. Ief ther en mon vndad werth, and hi redieua thet onlede. thethet invr thene wach kemen se, tuene skillingar. heth hit enne ingong 195 and enne vtgong, thet falt half te betande and half naut. thi ingong en skilling and thi vtgong enne otherne.

202. Werther en mon berned, thene brond skelma meta, ondling and thueres vr, anda sine liwe, and efter te betande.

203. Blodelsa, and wedling, and festeslec, and thi hlem ¹⁾ alrec 200 fiuwer penningar.

1) MS. lhem.

204. Thi hagera dadswima tuene skillingar. thi legera en skilling. Ief hi heth ene inrueze dede, ieftha ene hauddede, thene hagera mith tuam ethem te biweriande, and thene lessa mith ene.

205. Thi svarta sveng mith ene skilling; Thiu hagere wepel-depene tuene skillingar. ief him her and halsdok wet werthath. thiu 205 legere en skilling, wesa him sine clathar wet werthath.

206. Delefel sex penningar. there wiue niugen.

207. Thiu hagere soldede, fiuwer skillingar, mith fiuwer ethen te haliande. thiu midleste tuene. thiu legeste, en there wiue, thrimne further. 210

208. There wiue strewene, fiuwer skillingar, thet thet her oftha hocka se. thet te biweriande mith tuam ethum. thiu lesse en skilling, mith ene ethe te haliande. hwas kerft of there wiue hire hokka, sa ister fulskonlik, and nis naut skathelik, sa reszema hire te bote en fiardandel hyres eynis ieldis, and thi frethe alsa stor, ief 215 thi redieua thet onlet, and hiu thet biret mith tuam truwe witem.

209. Andere bernis berde, tuene monathar nen ield, there moder hiris liues en hagest merc te bote; anda letera tuam monathum, there bernis berde achtene skillingar te ielde; anda fifa and anda sexta monathe en half ield. anda sogenda monathe en hel ield; and thera 220 monatha alrec en hagest merc, thi te biweriande mitha prestere and mith tuam triuwe wiuen, hut andere berde skien se. thiu kemne skel wesa binna thrium et-meldum efter there case. stent hit alther ur, sa skelma undunga mit fiuwer and tvintich ethen. falt hit to daddele, sa skelma tha moder and thet mach mith fulle 225 ieldum ielda, and enne frethe te reszande.

210. Strichalt and stegensa. stare blind, breynsiama and lungen-siama, ieftha thi erm naut homerhaldand se: en thrimne ield.

211. Alle inruesza deda, thet is breinsiama and lungensiama, ther inur wach kemen send. tha skelma biweria mitha redieua, ther thenne 230 weldech is. and hia skelma bisetta eta mena scrifta, and stonda ier and dei, and talia fon tha dei, ther thiu dede erest den is. nymth hi tha bota. sa skariemase ande thet ield. and thi lemethe skelma ac bisetta, wara thi redieua ne thur naut reda. Lif and lemethe skelma mith londe bisetta.

RIUSTRINGER LAND.

XXVII. THA TIAN BODO.

Uit: MS. Oldenburg (Arch. Oldenburg). Ook gedrukt Fr. Rq. 131 en O. F. W. I. 93.

Hir is eskriuin, thet wi Frisa alsek londriucht hebbe and halde, sa God selua sette ande bad. Thet wi hilde alle afte thing and alle riuchte thing. Efter thes bedon hit ande bennon alle irthkinigar efter Romulo and Remo; thet weron tha tvene brother, ther Rume
5 erost stifton; Julius and Octavianus, alsa hiton tha forma fiuwer kiningar, ther to Rume kiningar weron.

Thit riucht skref God selua, use Hera, tha thet was, thet Moyses latte thet israheliske folk thruch thene Rada se, and of there wilda wostene, and se komon to tha berge, ther is eheten Synay. Tha
10 festade Moyses twia fiuwertich dega and nachta. Therefter ief God him twa stenena tefla, ther hi on eskriuin hede ta (MS. p. 2) tian bodo, tha skolde hi lera tha israheliska folke.

Thet was thet erost bod: *Deus tuus unus est*. Thin God, thet is thi ena, ther skippere is himulrikes and irthrikes; tham skaltu
15 thiania. Thet was thet other bod: *Non assumas nomen Domini tui in vanum*. Thu ne skalt thines Godis noma nawet idle untfa; ther-mithi send ti urbeden alle menetha. Thet was thet thredde bod: *Sanctifica diem sabbati*. Thu skalt firia thene helega sunnandi; hwante God hini reste, tha hi eskipin hede himulrike and irthrike;
20 therumbe skal tu ierne firia thene helega sunnandi. Thet was thet fiarde bod: *Honora patrem tuum et matrem tuam*. Thu skalt eria thinne feder and thine moder, thet tv theste langor libbe. Thet was thet fifte bod: *Non occides*. Thu ne skalt nenne monslaga dva. Thet (MS. p. 3) was thet sexte bod: *Non mechaberis*. Thu ne skalt
25 nen hor tha nen overhor dua; buta mith thinere afta wiue skal tu godilike libba. Thet was thet siggunde bod: *Non furtum facias*.

Thu ne skalt nenne thiuvethe dua, and ne skalt nawet ieria ova thines ivenkerstena hava, ther thi fon rivchta nawet wertha ne mugun. Thet was thet achtunde bod: *Non falsum testimonium dices*. Thv ne skalt nen unrivcht tivch dva. Thet was thet nivgunde and 80 thet tiande bod: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut te ipsum*. Thv skalt minnia God thine skip-pere mith renere hirta, and thinne ivenkerstena like thi selua; thesse tva bodo beslutath alle tha othera bodo.

Thet send tha tian bodo, ther God urief Moyses, and hi (MS. 35 p. 4) forthlerde tha israheliska folke. Thesse bodo hildon hia tha fiuwertich iera, tha se an dere wostene weron; and lethogade hia fon monigere nede, and latte se an thet lond, thet flat fon melokon and fon hunige; thet was thet Helege lond tho Iherusalem. Alsa lat vse Hera God alle tha tho tha himulrike, ther tha rivchta 40 folgiath; and alle tha ther thet rivcht ieftha enich rivcht brekth, — hit ne se, thet ma hit thrvch natha dve, thruch thet tha natha send marra, tha thet rivcht, — sa bislut hia God an dere hille, alsa hi beslat tha Egyptaliode an da Rada se, tha se sine liodon skathia weldon, tha israheliske folke. Therefter warth hit ebeden 45 to hebbande and to haldande, erost fon tha profeton, ther er Kerstes berthe weron. Thet was thi goda Moyses and sin brother Aaron, Josue (MS. p. 5) and Samuel, Isaias and Ieremias. Ac hildon hit tha kininga, ther er Kerstes berthe weron. Thet was thi erosta: Savl and Daid, Salemon thi wisa, Ieroboam and Roboam, Abia, 50 Asa, Yosaphat, Ozias, Yoathas, Achas, Ezechias, Manases, Iosyas, Yeconias, Salathiel, Zorobabel, Ahivd, Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar, Matan; thesse kiningar weron er Kerstes berthe. Ac hildon hit tha kiningar, ther efter Kerstes berthe kiningar weron, ac sumilike kersten weron. Thi erosta was thi keiser 55 Octavianus Augustus, Iulius Tiberius, Gaius Callicula, Claudius, Nero, Cabbo Piso, Otto, Vitellius, Titus, Uaspasianus; thesse tvne kiningar brekon Iherusalem; Domicianus, thet was Titus brother; Nicasius, (MS. p. 6) Nerua, Traianus; vnder sine tidon for sancie Johannes fon there wralde; Helius Adrianus; bi sine tidon warth 60 Iherusalem withir emakad; Marcus Antoninus, Verus and sine svna Avrelius and Lucius Antoninus, Commodius, Helius Pertinax,]

nus, Severus, Pertinax, Albinus, Antoninus Caracalla, Macrinus,
 Avrelianus, Alexander, Maximus, Cordianus, Philippus and sin
 65 sunu Philippus, Decius, ther bredda let sancte Laurencius; Gallus
 and sin sunu Volosianus, Emilius Walerianus and sin sunu Gallie-
 nus, Claudius, Quintillinus, Avrelianus, Florianus, Iarus, Nvme-
 rianus, Dioclecianus, Maximianus, Constantinus, Valerius, Maxi-
 minus ande Seuerus, Constancius, Constantinus; thi was Constancius
 70 (MS. p. 7) sunu and there helega frowa Helena, ther thet crioce
 fand binna Iherusalem, and makade tha stede to Constantinopolim
 binna Creklonde. Ande thereafter was thi kinig Maxientius ande
 Uicinus Dalmacius, Crispus Constancius and sine tvene suna Con-
 stantinus and Constans; thet was sancte Katherina feder; and Iv-
 75 lianus; thi geng of there kerstenede, and warth hethin. Therefter
 was thi kining Iouianus; vnder sine tidon was sancte Mertin and
 sancte Ambrosius tha heliga biscopar. Therefter was Valentinianus
 and sin brother Valens, Magnencius, ther hini selua ouerdede; and
 sin brother, thi kining Vescencius, ther hini selua heng; Gallus,
 80 thi kining, and Iulianus, Valens and Gracianus; under sine tidon
 was sancte Yeronimus (MS. p. 8) and sancte Basilius; Theodosius
 Maximus and Victor sin sunu. Archadius; vnder sine tidon was
 sancte Augustinus thi heliga biscop. Therefter was thi kining Onorius
 and sin brother Archadius, and thi kining Valericus, ther Rvme
 85 vrdede and woste makade, ther thusend iera and fiver and fuert-
 tich iera wost stod. Ac weron vnder thes keyser Honorius tidon
 sivgun kiningar, ther sweren hedon opa thet rumeske rike; thi
 eroستا hit Evcherius, thene sloch thi keyser Honorius selua; thi
 other hit Constantinus, thene sloch thi greua Constancius; thi
 90 thredda hit Constans, thes kininges Constancius sunu, thene sloch
 thi greua Geroncius; thi fiarda hit Maximus, thi warth esant an
 thet alond; thi fifta hit Iouinus, tham (MS. p. 9) warth sin haue
 ofeslein; thene sexta sloch thi keyser Honorius, thi was ene hethin
 Ethalus; thi sivgunda hit Heraclius, thi warth fon thes keyseres
 95 ridderon eslein. Therefter was thi keyser Theodosius and sin sunu
 Archadius, ande thi keyser Valentinianus, thes greua Constancius
 sunu; bi sine tidon was thi kining Ethela, thi Hunena kining,
 and Thiadric, thi Bernera kining. Marcianus and Valerianus; bi

hiara tidon was sancte Benedictus thi helega abbit. Ivstinus, Mauricius, Focas; bi sine tidon was sancte Gregorius, and Angelond 100 warth bikerd; and thi kining Heraclius; bi sine tidon warth thet crioce heid binna Iherusalem; Constantinus, Heroclonas, Constantinus, Constancius Ivstinianus, (MS. p. 10) Philippus, Anastasius, Theodosius, Leo, and thi ethela kining, thi minnera Kerl; thet was thes kining Pippinges sunv; hi stifte and sterde trewa and 105 werde; bi sinere tid warth Brema emakad, and Frisa wrdon kersten fon tha fiuwer biscopon; thi erosta was thi biscop Bonifacius, thet other was sancte Willebrord, thi thredda was thi biscop Willehad, thi fiarda was thi biscop Livdger; thesse fiuwer hera bihulpon vs Frison fri halses and fridomes with thene kinig Kerl; hwande alle 110 Frisa er north herdon an da grimma herna. Therefter sa was sin sunv, thi keyser Lodowik and sine twene brother Kerlemon and Lodegarius, Carolus and Pippig, Carolus thi ivnga, Arnolfus, Conradus, Heinricus; (MS. p. 11) bi sine tidon was sancte Otholric to Auwesburch biscop; Otto, sin sunv, and Otto, sines suna sunv; 115 under sine tidon warth Rvszlond and Poleneralond and Vngeron bikerd; Heinrik thi keyser, thi was hertoga to Beygeron; Conradus; vnder sine tidon warth Bavenberg emakad; Heinricus, Conradus, Heinricus sin sunv, Livdgerus, hertoga Heinriches feder fon Brvneswik; Frethericus, Philippus, Otto, Frethericus. Thesse kinin- 120 gar hebbath ewesen kiningar to Rume efter Kerstes berthe; hia vrieon alle Frison, efter thes kinig Kerles ieft, fri halsa and fria spreka, ande setton and stedgadon allera kininga ieft. Thet send allera Frisona kesta and londriucht. *Hic expliciunt reges.*

XXVIII. THA FIFTENE TEKNA ER DOMESDI.

Uit: MS. Oldenburg (Arch. Oldenburg). Ook gedrukt Fr. Rq. 130 en O.F.W. I. 130.

9. — Thit send tha fiftene tekna, ther er domesdi koma skilun, ther sancte Ieronimus (MS. p. 76) fand eskriuin an thera Iothana bokon:

Thes erosta dis, sa stigath alle wetir fiuwertich fethma boua alle bergon, and stondath to likerewis and thiu mure, ther fon stene ewrocht is.

Thes otheres dis, sa werthath se lik there selua skipnese, ther se bifara weron.

Thes thredda dis, fallath se alsa side, thet se nen age bisia ne mi.

Thes fiarda dis, sa somniat se alle fiskar, ther send an tha wetiron, to semine, and hropath al to Godi; and tha stifne net nen manniska, buta God alena.

Thes fifa dis, burnath alle wetir, fon asta there wralde to westa there wralde.

Thes sexta dis, sa send alle bamar and alle gerso mith ena blodiga dawes bifangen.

Thes siugunda dis, sa fallath alle tha timber, fon asta there wralde to westa there wralde, and werthat algadur tobreken.

Thes achtunda dis, sa (MS. p. 77) falt thi sten withir thene sten, and tobrekth alsemin, and tha berga werthat eifnad.

Thes niugunda dis, sa werth alsa grat irthbiuinge, sa ther fon onbiienne there wralde er nen saden nas.

Thes tianda dis werth thiu wrald eivenad an there selua skipnese, ther se was, er se use Drochten skepen hede.

Thes andlofta dis, sa gunch thi manniska with thene otherne, and ne mi nen mon otheron ondwardia, fon there nede and fon tha ongota; hwande thenne is iahwelik mon thes sinnes birauad.

Thes twilifta dis, sa werth egadurad alle thet benete efter there wralde, anna ene stidi.

Thes threddinda dis, sa fallath alle tha stera fon tha himule.

Thes fiuwertinda dis, sa steruath alle tha liode, and skilun therefter upstonda mith othara clathon.

Thes fiftinda dis, sa burnt alle thiu wrald, fon asta there (MS. p. 78) wralde to westa there wralde, al to there hille porta.

Therefter werth domesdi; sa cumth use Hera, mith alle sine anglon and mith alle sine heligon; sa beuath alle thiu wrald alsa thet espene laf, alsa se hini siath mith tha criose, and mith tha spiri, and mith tha neylon, and mith there thornena crona, and mith tha fif wndon, ther hi an tha criose tholade fori us and fori al mansesklik slachte.

XXIX. THA SIUGUNTINE LIODKESTEN.

Uit: Oelrichs' afschrift van een hs. van 1327 (Bibl. Hannover) ook Fr. Rq. 538; Fivel. en Oldampster Landr. p. 184.

§ 14. Thiu forme kest. Alsa longe sa hit nis nahwedder ouirstelen, tha ouirrauad, tha ouirfuchten, tha mith nenre tele ouirwunnen, sa is hi sines godes en riucht fogid and formond.

§ 15. Thiu other kest. Thawile ther alle Frisa and alle Saxa and alle Dana hethon weron, tha hit thiu sted to Kolne, aerif, ther was vse afte menote and hit ma thene panning agripiniska panning, thet is thi riuchta swera pannig. Tha sette wi seluon sundrege menota and lichtera pannig. Thet pund is siugun skillinga cona.

§ 16. Thiu thredde kest. Alsa thi asyga thenne heth esweren, and up to Godi gripthh, sa urlouad hi al unriucht and alle unriuchte 10 panninga; and ma him thes urthingia mi, thet hi enich unriucht dwe, sa is hi an thes kininghes bonne, sa hach ma sin hus to barnande and tofara alreke durun, ther hi vnder sine ethe heth, en wed to sellande and opa tha werue nen hus to makande, alhwenne opa there hirthstede en grene turf waxt; sa hach ma thene turf up 15 to greuande, and opa thet hus ifna tha dora to settande, hu hit alle liode witi, thet hi en leynd asyga wesen heth.

§ 17. Thiu fiarde kest. Alle thi, ther orne beraue binna houi and binna huse, thi brecht a selua thesse wed.

§ 18. Thiu fite kest. Alsafir sa hit binna thredknilingou is, sa 20 hach a thiu hond mith twilif monnon mar on to sprekande tha thiu or on to fallande.

§ 19. Thiu sexte kest. Is thi prestere monslachtoch ieftha mene-thoch ief thet hi ouirhor eden hebbe ieftha suesbed, ief an enige thinge sa fir ouirgripin heth, thet hi enre karina skeldech se, sa 25 ne mi hi Godi and tha heligon nen thianost dwa and tha liodon.

§ 20. Thiu siugunde kest. Vse fri lond, thet is thi riuchta fria stol, ther mugu wi wel binna hebba fria spreka and ondwarda; thet urief us thi kining kerl, umbe thet, thet wi thene daniska kining urtegon and an thene rumeska kining hnigun, thet wi him 30 tins ieue and tegotha ouirgulde, and riuchtere herskipi bikande;

tha lethogade hi us fon REDBATE, tha deniska kininge and fon there clipskelde and fon there etszena withtha, ther alle Frisa and tha hiara halse drogon and fon alle unriuchtere herskipi.

35 § 21. Thiu achtunde kest. Thet send ethelinga: alle fria Frisa, ther thi kining KERL and thi pagus LEO and thi biscop LIUDGERE etheldom and fria halsa ouirlendom, alsafir sa re fri and fulberen were and fon alderon to iungeron nena horonga nere. Thet send frilinga: hwera en fri wif nimth enne eynene mon and ther bi
40 fiuwer knapa tiucht and thenne efter thes ayna monnes dathe sin god upieft antha lotha twisk tha durun of there axla falla let and tha knapa and hia seluon fri makath. Thet send letslachta: sa hwer sa ayne liode knapa thiat, and thenne tha knapa fon tha alderon farath opa en or ayn god and thenne wif nemath and ther bi knapa
45 thiath; thet send riuchte letslachte man.

§ 22. Thiu niugunde kest. Sa hach thi greua us Friske capmonnon thes fretha to warande thruch thes frethopanning siugun streta rekon and rum, hiara kere hwedder wenrwey tha sondey; al to fiatande and farande, al to tiande; and binna thes kining-
50 rike nenne tolne to ieuande. Ac werth us Friske capmonnon an tesse siugun streton enich unriucht eden; cumth hit fon thes greua haluon, sa hach ma thit to nemande fon thes abbetes londe and fon huslotha ther hir anda londe is; cumth hit fon thes biscopis haluon, sa hach ma hit to nemande of tinze and of tegotha and
55 of houiskoti, ther ma him sinne skatha mithi felle. Sa hach use Frana mith vse capmonnon withir an tha stede to farande, sin god opa tha heligon to swerande, hwes sin god werth were; sa skil ma 't him, alle iechta, ielda. Thene fretho mi ma thingia bi libbande liodon and bi onfesta lithun; therof hach thi Frana en and
60 twinthic skillinga cona.

§ 23. Thiu thredtinde kest. Sa hwer sa ma fiucht and oron enigene skatha deth, anda minra tha anda marra, thi brecht a tian reilmerk.

§ 24. Thiu fiuwertinde kest. Wili tha ungeroga kinde ammon
65 ursetta sin erue, sa acht thet kind alder opa to gungande sunder steue and sunder stride; willath him tha liode enige skelde dwa and thi bon wille enich wald fera, and ther wille ammon enigene

unrinchtene tichita opa lidzia; sa ach thet kind thet erne mith twilif monna hondon to haldande, thruchthet ther ne machte nanen unriucht formond thes ungeroga kindes erue ursetta tha ursella, hwili 70 hit anda ililenda was.

§ 25. Thiu siuguntinde kest. Thet ther alra monnek hach hir to wetande, hwet hi eden hebbe mit fluwer monnon antha withon to onswerande and thereafter sines aldirmonnes hligene, thet hi riucht esweren hebbe; sunder dathe and sunder aubere dolge and buta 75 tha fif wendon, thes ne mi thi fria Frisa nene witha biada. Ac heth hi en wed eden ief enes thinges eien ana heyde thinge tha ena sinnthe tha ana ena wrpena warue, sa ne mi hi thera thinga nanen biseka tha thing fori biada.

BIJLAGE.

I. OPDRACHT VAN RECHTSMACHT OVER HALSMISDADEN.

13 Mei 1874.

(Stads Archief te Franeker, Gedrukte Catal. N°. 1. Ook gedrukt in Ch. I. 239).

Riocht *ende* Reed der steden *ende* Delen fan Westergo, foergaderet to Bolswert op sinte Saruati^s deij jnt jeer fio^twer *ende* sauntich, betioget mit disse epene bre^ue, dat wijt habbet begri^jpen *ende* consenteret *ende* jo^un *ende* befellen, dat Fraenkera sted jef büren
 5 schellet riochta wr hals *ende* wr haed, *ende* wr alle sacken *ende* misdeda, deer to Fraenker scha^ed in hiare frijhe^ed, jef deer- in befattet jef begri^jpen wirdet, — als jnt aest binna dae kloetsf^uetem *ende* dae honda ¹⁾ keringa *ende* an spankampis slaet, *ende* in dat swd to krwx maer *ende* foerd dio sijlrode lanx oen dae a^ulda laen, *ende*
 10 foerd jnt west to lioula hü^s, *ende* jnt noerd to da swarta wa^uldis eijnd fiouwer kant om andae klüets f^uetem vor- scrio^un — neij riochta keij^sers- riocht *ende* landrio^cht *ende* neij sij^d *ende* plijga der fyf Delena; *ende* wij habbed alle handen befellen by tachtiga pondem sa^unfald *ende* by dae ferdloshe^ed *ende* landis oenfer, dat nemmen dissen be-
 15 gri^jp *ende* pre^uilegia jn- brecka schel ner hijr tojenst dwaen schel, al thing sonder argalist. Jn een tiogh der wird, soe habet wy steden *ende* Delen *ende* Greetman, deer wse nammen bij wse sijgelen jef secreten scrio^un staed, dit breef besijgled, datum üt *supra*.

BLADVULLING.

1. (p. 9 v.) Mey goad almachtich schil nymmen ghyllē
 Hy helpt elck deer in so^unen fordwyllē.
2. (p. 10) Dy rynbochghe
 Is goads freed^s lochghe ²⁾).

1) Boven de derde letter van „honda” zijn de “ weggekrabd.

2) Omnipotens irim demisit olym^o.

Iris pacem inter deum et mundum denunciat et semper ex opposito solis est.

II. BEVESTIGING VAN EEN KOOP DOOR DEN CURATUS VAN TERNAERD.

22 November 1390.

(Rijks-Archief in Friesland, Voswerth 2; ook Ch. I. 250).

Wi, her Haia curith to Tunawerth and Webka Reynsma vuse ¹⁾
gamech, duath kuth and kanlik alda ghenim, ther thit bref herath
oftha siath leza. Thet tha kelneran fon Furswerth habbeth sold
Siuke and Siurde Tuijnghe achte pundameta in Kotera hammerke,
mith tha dykam, ther hia vnd-fenszen habbeth fon Doda Reynd-
kama en hire dochter Pronda. Jn also dena forwerthe so hiir-efther
screwen stath. Jn thet arste, tha pundismeta for allewa grate merk,
al hiir ney thio kestena, thi thrim del reijd ield, and tha tua del
nochlik hornfia. Thi forma del thes hornfias ith sente Cecilia. thi
letera del ith senta Waldberghe. and thi lesta ith Holwerthera mer-
kade. Thi forma del this ieldis ith festa-eunde. and thi letera del
bi sente Iacobe. and thi thredda bi sente Michaela, ner hith vnd-
stonde vp midweijnter. Intha festicheid this brewis, so habba wi
for-seyda vus ²⁾ insigil to slayn. Jn thet ier vuses ³⁾ herā thuzent
thria hunderth and nijntich vp sente Cecilia dei. 15

1) Kan ook *vuse* zijn.

2) Kan ook *vus* zijn.

3) Kan ook *vuses* zijn.

BLADVULLING.

3. (p. 10 v.) Goad is naet teyn
Deerom haar nen eyn.
4. (p. 11 v.) Watto ghaen ¹⁾ een lockich wey
Bid goad aerst, so gheer mey.
5. (p. 12) Nu freech ick jo een reed
Is goad een seder, weer krijghert seed.

1) Staat boven het doorgehaalde eerst op den regel gestelde

III. VRIJGELEIDE.

16 Februari 1400.

(Algemeen Rijks-Archief in den Haag, Archief v. d. Domeinraad v. h.
Huis van Oranje).

Alla liudim ze hit kanlich ende open-bere, thir thit bref scellat
sian iefta hera lezane, that wi mith tha mena achtenim tho Winze
in Astergalande habbat rayth tha goda liodim fan Omlood ende mith
thisse jeenwardegha rekate, feylichheit in vse land thi farane ende
s tho fletane thi Groninghe¹⁾ ende fan Groninghe¹⁾, thi capiane ende
thi sellane, so ze vr neththreft manich nach lida, ende vse fianden
aldir mey nat thi stercklande, ende hia XII tho swarane mith hiara
persona so hia best sind vp tha lande, thet hia vse landis beste
habbe wezen²⁾ ende forrich tho thes landis besta wellat³⁾ weza so
10 fole so ze mogin of doren. In een festicheit dissis brewis so habba
wi mena achtene thit bref segillat mith wingimma segille. datum anno
domini M° CCCC° ipso die Juliane virginis.

1) ^ognighe.

2) Deze *n* is later bijgeschreven.

3) Deze *t* is later bijgeschreven.

BLADVULLING.

6. (p. 17 v.) Wirtter hatte oan¹⁾ goads halghen bijjarre
Dat mey harre fan goad waal barre.
7. Di son is meij steren bicengele
As goad meij halghen ende mey engele.
8. (p. 24) Tsionghen deer goad bihachghe
Deer mei²⁾ wirt di dieul foryachghe.
9. (p. 30 v.) As di quaede naet bat meij
so bioter goadshalgen ghon dei.

1) Onzeker, staat boven het doorgehaalde *fan*.

2) MS. deer ney, mei; de *r* van deer verknoeid en „ney” doorgehaald.

IV. ZOENBRIEF.

24 Maart 1418.

(Rijks-Archief in Friesland, Klaarkamp N°. 76).

Alle tha jene, ther thit breef siaeth iesta herath lessen, dwat wit broder Sippa hoofmaester vppa Hoeffland ende Renka Hiddama te Ripa-tserka, kuit ende vppenbere, thet ther ener-honda twidrech wessen haeth twiska then conuent te Clericamp fan tha ena egghe, ende Siuwa Siuckisma ende her kinden ende kindiskinden fon tha oer egghe, vm thit lief-raneth, ther Syerde ende Witheke, Sinke en hara kindim iowen heden in that¹⁾ conuent; vm thisse secke ende vm alle secka, ther hia on then conuent habbet to spraken, ende Siuwe ende hyr kinden ende kindiskinden fon alla hondem to warian, vppa vs als vppa frendlyc soenliuthe clacloes ende helyc 10 by-jowen ende by-swerrin wessen haeth ende is, ende wy tha foersz secke andegheth ende makaet hebbet, also thet wy hÿr to baraeth fierdehalif jeerd faens, by Eppa huse Bathania, ende hio then conuent scaloes ende fry te werian fon aller on-spreec fon thisser secke, fon alle thaem ther thisse secke eyner-handa wis on-rora 15 jefta kama mey, ende hyr-mey fon alla seckum scenith ende scaeth, ende hia foersz beythe mith foersinne thisse foersz bare on-nomaeth hebbet ende halda wellet. Jn en festicheid thisser wirde, so heb ic broder Sippa myn hera then abbet beythen, thet hy thit breef fon myner wegghena by-segelat haeth, ende ic Renka Hiddama hebbe 20 alswoel beythen her Benna vpper Ryp, thet hi thit breef aec vm minen wella by-segelaeth, want wy nathera selif nen segel fereth. Jnt jere vus²⁾ herans m° cccc° ende aechten, screuen vp then hwita thunrisdey.

1) Er schijnt nog eene t op het eind te staan, het blad is afgesneden.

2) Of *vns*.

BEVESTIGING VAN EEN EED DOEL DEN PERSONA II ELLEN.

24 Ma 1422.

(Kijde brand is. Proomus, Tera N: I.

Alle du jenne, der dat breff seket sijn jess heret lessen, dan dwe
her Herman¹⁾ perenna to Berghem, Mijnnold Jousma, Popka
Hyndama, Polka Sukemina, Dowa Emmema, fogheden alder to
dat tamenreke²⁾, kuth ende oppen-bere alla liodem myt disse epeama
te lamma, dat her³⁾ Wyka schyru hommaster by da our jgghe des fanes,
hant ouve we ghe-tamenreke⁴⁾ ffor jerda fanes, der hy kapeth hath
jan Alan Hoykama, da jerda for nauwenda-halen schield, der Atsa
fura wondeloth heet fan Jonna Ootama, der liden is op Monte kinna⁵⁾
hogghe, ende her⁶⁾ Wyka forsz hath beden Atsa ffor jerda an sanand
te ende den orn ende den troddu ende fiorda, ende disse forsz bode
an nomma wermet nor wer-aproke, om disse wylla so habba wy her
Hommama⁷⁾ Mynold Popka Polka Dowa forsz fogeden, her⁸⁾ Wyka
huma ffeidhen kloppoth ende den op dissen forsz faen, ende by-fal-
let alla hondou, dat hom⁹⁾ ne nemma hor wald neer oen-rinicht
te dwe in deuen forsz fien, ende her¹⁰⁾ Wyka forsz hath dissen form
fien ende ferdhen ful¹¹⁾ ende al wald by-talleth, den arsta per-
noma myt da kout; in oen werheyd dissen wurde so habba je her
Hutaman perenna forma, bysegelleth dat bereff myt myn segel¹²⁾ fan
dwa ffighedena wegenna. jowen jut jeer ws herins dusent ffor kon-
weldich ende twaontich¹³⁾, des sandes to-rara Urban ja pape.

1) De 1. op. 1422.

2) De 1. op. 1422.

3) De 1. op. 1422.

4) De 1. op. 1422. 5) De 1. op. 1422. 6) De 1. op. 1422. 7) De 1. op. 1422.

8) De 1. op. 1422. 9) De 1. op. 1422. 10) De 1. op. 1422. 11) De 1. op. 1422.

12) De 1. op. 1422. 13) De 1. op. 1422.

14) De 1. op. 1422.

15) De 1. op. 1422.

16) De 1. op. 1422.

VI. GAERLEGHER (VERBOND),

meeket jnt jeer fan (mcccc) XLIX (28 Mei).

(Kopie, Stads-Archief te Leeuwarden, N°. 13^B).

Jnden namma Godes, Amen. Riucht ende Reed der landen ende steden fan Westergoe, nw eendrachtlyck vergadert to Waerckum jnt jeer fan xlix, des wernsdeys ney Vrbanj, habbet bijgrijpen eendrachtlyck enen follen festen ferd wr alle Westergoe lande festelyck to haelden sonder allerhande erich ende list. Alsoe hwae disse ferd breckt ende enen man deer wr daed slacht jefsta dolghet twyscha twyn riucht ¹⁾, dij schel dat betha mith sauwnbeeth ende sauwn jelden.

Item hwae een oer daed slaecht ²⁾ jn een deel, stede jefsta riucht, dat to beten ende to jelden mej syd ende pligha ende wtkeyngha des riuchten, deer hia jn venjende sint. 10

Item hwa husinghe wijnt ende mit macht neder werpt, jefte jmmen mit wjeldt wan syn gueden wrdryft, jefte syn guedt bynynt to wetter jefte to lande, dy hat vrberdt jn elcke deel ende steden, hondert schylden ende dat gued tryfaeld weer to jaen.

Item een daedslacht wr sette soene jeff wr kesten monde jefsta ¹⁵ wr des landes freda, dy haet wrberdt hondert schylda als vorsz is ende xiiij-beeth ende xiii jelden. — Item hwae een misdeder onthaelt, deer onnetlicke secken deth, hy hae wrberdt .C. schilda als vorsz is, ende jn dae lande to ³⁾ lyuwerien jefsta xiii-faeldt toe beten. — Item hweer een ferdloes man cumpt jn delen jeff jn steden, dyn ²⁰ oen to taesten sonder breck, hwa dat keert ofte dyn ferdlose onthaelt, dy haet wrberdt .C. schylda als wrsz. is.

Item hwae dat byfochten wert jn syn hws jeff opp syn heem, xiii-beeth ende xiii jelden haet hem deen wert, meer haet hy wt. syn hws deth, dat is boetloes. 25

1) MS. r&^t.

2) „jefsta dolget twis|| cha twyn r&t dy schil dat beta“, is hier doorgehaald in het MS.

3) Het volgende woord eens doorgeschrapd.

Item soe wrbiede wy alle wanghenschyp, raeff, breck ende brand ende alle vieldelycke secken by pene als vrsz is, ende dyn schada tryfaeld to beten.

Item so schel elck man freed ende feylicheed habba to dae mena
30 dey, onder dy mena dey ende van dy mena dey, by C. schylda aelden jeldes ende xiiii-beeth ende xiiii jelden.

Item alle dae jenne, deer fan hira gueden¹⁾ vrdriouwen sint, dae schillet fry ende feylich weder opp hira gueden cumme²⁾ als hiaet findet jn elcka loeghe, deer hiaet lidzen habbet, ende hwa
35 hiarum dat keert, dy haet wrberdt .C. schylda als vorsz is.

Item alle needpanden, fanghenschip ende need-borghen ende alle sikeringen frij ende quyt to wessen.

Item hwa fraemde loed jnt tland helleth, dy is mitter dede ferdloes lyfs ende gueds, mit alle syn helppern, ende dat hele land van
40 Westergoe op hem to reysien.

Item weer dat secke datter deel jeff steden jeff haedlinghen wrherich wert, deer dat naet keerde, dy hat wrberd C alden schilden als forsz is.

Item weert dat secke datter enich machtich man dae lande wrherich waerd, myt W(e)stergo lande to reysende by da pene als forsz
45 is. — Item elke steden ende deel to riuchten op hira self alsie in fortiden deen habbet. Ende hwa wt dat een riucht in dat oer cumpst clayende, dyn schelma byn flower waer-dagen eenen eynde helpe; Ende werd hem nen eynde hulpen, soe mey hy syn secke int lant brengha. — Item nyn seck int tlant to³⁾ byleckien, deer
50 bynna xx clinckerden sijnt. Item nyn lichten man als ruterer hagera to jelden dan hy self jelda mey. — Item delen ende steeden jnden reed to setten alsie plighen⁴⁾ to dwaen. — Item hwa disse forsz punten naet bitallie mitta guede⁵⁾, dy schil bitallie mitta bloede. — Item alle pertye-secken, deer schyn sint foir datum des alden gaer
55 legers, sette wy op also lang als dis gaerleger dürit, wt-seit Alla Otto-z Hottia Elken syns broer ende Symon Focka-z daed-banne. Ende twischa tüen pertye enen festen ferd to haelden by C.⁶⁾ schilden ende by dae xiiij-bet ende xiiii jelden. Ende weer secke datter

1) MS. gueden sint.

3) Hier in het MS. „cleyen” uitgeschrapt.

6) Hier in het MS. „stē” uitgekrabd.

2) MS. cū (nieuwe regel) cūme.

4) MS. to to.

5) MS. gued’.

enicher secken schyden, deer naet bywriten synt in disse gaerleger, 60
 dae schilma by-riuchten ney des keyzers riuchte Ende disse gaer-
 leger schil in-gaen jnt jeer fan fyftichen op sinte Johannes-jonde
 ante portam latinam ende schel duria sex jeer langh alder ¹⁾ ney. —
 In orkunde der wyrdde by-siglet mit Vestergo secreet Ende deelen
 ende steden, deer wse nammen buppa scrioun staet, jnt jeer als ⁶⁵
 vorsz is.

1) Hier in het MS. neyd' uitgeschrapt.

BLADVULLING.

10. (p. 33) ¹⁾ Dio faamn waas scheen to tyghe
 Deer goad fan hymel jn har kryghe.
11. (p. 33 v.) Maria jnt wrste hymelsche choer
 Js nu boppe aller halghen moer.
12. (p. 34) Haat hymelssche conynginne mochtet wasze
 deer wy jn propheetlike schriften fan lasze
 da hieremias dan Jodden in egypten bikibbe
 hoe dat nymmen nei har reed schoe libbe
 deer woen da Jodden naet nei harckie
 sydzende: dio conynginne kaan ws waal starcki(e) ²⁾.
13. (p. 34 v.) hyr wol ick op sydze
 Leete jo naet deer oan lydze
 Eer christus fan maria waas barn
 da waas jo allenne conyngynne forkarn
 Des hymels goads moer to blyuwen ³⁾
 deer mey leet goad dio our fordryuwe.
14. (p. 36) O Maria, boppe alle konynginne,
 Blyusto dio riochte goads moer allinne;
 Deerom roept mijn hirt mijn mulle to dij
 Bid Jesum, dyn soen, mijn goad, foer mij.

1) Er boven staat: De virgine maria, mater Dei Deorum et Regina celi.

2) 't Blad is afgesneden.

3) Na „hymels” is boven den regel met een verwijzing om in te lasschen ge-
 schreven: „en schoe”; zo is doorgeschrapt, alsmede de *n* van blyuwen; later schijnt
 de zelfde hand dus dezen regel te hebben veranderd in: Des hymels; en schoe
 goads moer blyuwe.

15.	(p. 42)	Hoe di mynssche jnt libben tyrghe Nei syn storwen wirt dio siel naet wyrghē.
16.	(p. 53)	Castitas. Boppe alle aefft castitas goad bihaefft.
17.	(p. 53 v.)	pacentia. Ney lang lyen komt graet forblijen.

VIII. BEVESTIGING VAN EEN KOOP DOOR EEN EHERE IN BARRA-VIERENDEEL.

26 Februari 1441.

(Rijks-Archief in Friesland, Varia 6).

Jc Fulka Oltama E-heer in Barra-fyardel, dwe kuit *ende* open-beer alle lyodem, deer desen *brief* scella syaen of hera lezen, ho dat Idze Wopkama koem in *vse riucht ende* brochte to boedem fiif jerda fanes, deer hy wonnen hede myt wixele fan Ayla Mennoldis sone; dis *vorscrioun* fane is lydzen op Barra fane twischa Yska Mentema *ende* 5 broer Ianka, dis *vorscrioun* fane e t ¹⁾ to boedem den ena waer *ende* den ora *ende* den tredda in *vse riucht*, neen ²⁾ man was deer, deer dyt bod wr-set ³⁾ naer weer-sprecht; da koem ic Fulka Oltama *vorscrioun ende* klopede Ydze *vorscrioun* fert-ban op-ten *vorscrioun* fane by rede myner mederiuchteren als Aemka Rinkama *ende* Hed- 10 zert Hernaede *ende* Atta Hoytesma. Jn een warheit dissis brewes so habe ic Fulka *vorscrioun* beden her Abba vsen persona, dat hy dyt brief haed by-sigelet myt sine sigel vm myn bede willa, want ic Fulka *vorscrioun* selm nenis sikhelis bruken byn. Om een marra ferfesti(c)heit dissis ⁴⁾ fert-bannis so habe ic Ydze *vorscrioun* beden 15 Aemka *ende* Atta *ende* Hedzert *vorscrioun*, dat hyaede mey habet mey bysighelet myt hyara sighelem om myn bede willa. Jnt iaer ons ⁵⁾ herens m cccc *ende* xli, ghescrioun op ten lettera dey ney sente Mathies-dey apostola.

1) MS.: e...? Dit woord niet te ontcijferen; *ett*?

2) Hier is „kōem” doorgeschrapt.

3) Vermoedelijke lezing; door een gaatje in 't papier zijn slechts brokstukken van letters over.

4) MS. fert fert.

5) Hiervoor schijnt *vsz* (= *vses*) uitgeschrapt.

BLADVULLING.

18. (p. 54 v.) Alleynnen waert id koern
Di jhoed macke dan moern.
19. (p. 56 v.) Ours wortet portere
Dan da wirken lere.

IX. BRIEF VAN REINCK AAN FEYA HEEMSTRA
EN VAN FEYA AAN HEEMA.

7 Nov. 1489.

(Stads-Archief te Leeuwarden, N°. 63, Oud N°. 79 M).

Item, wjttat Feya-broer, hoe dat ickit seer fryondlick aen dy by-ierij, dat du also wal walta dwan om myn willa ende foer-warya dach din mena dey, dir nu wessa schil tho Lyowerd fan minit weyna, hwant jck wp dit paes naet komma mey fan nedis weyna, 5 hwant hit wayt ende stormit alla daghen, hwer-om jck alla daghen by dick moet wessa, datir gista ¹⁾ handa wer tho heelin ende tho meckyen, ende aeck quet ²⁾ tyt schipnya synt tho krygyn; ende jst seck dattir naet tillist, so dwe dach so wal ende schryw en bref, ende bruck myn oen-schild aldir mey in; naet meer oep dis tyt; 10 wes God by-feln almachtich. Scrioun jnt jeer fan nyoghen ende tach-tich wp sunta Wilbrord biscoop.

³⁾ Wythet Heema, gueda vriend, hoe dat ick secka leyd hab vp dae Ryp jn ws Deels riucht, deer byroepingha wt komma mogen jn ws niogen; ende Taka her nv js dan mena dey toe foer-warryen 15 etc. Maer hoth dae ee(r)bera heren ende dae mena stemma by-gripet, dat schel ws wtstra ⁴⁾ twa fiern ⁵⁾ deel wal noeghia; hyr mey soe foer-wariet foer my ende foer Reinck, whant dy mena reed is dy besta; zalich ende sond jn God almachtich! scrioun ⁶⁾ mitter hast by my Feya Heemstra, jon friund. etc.

1) MS. kan ook *da tir* (eind v. d. regel) zijn.

2) De *t* boven de ietwat onduidelijke *e*.

3) Met andere hand op hetzelfde blad.

4) MS. wtst^u vgl. onder heest^u.

5) *rn* is onzeker; is het *m*?

6) Eind van den regel, waar een woord is uitgevlakt. De beide volgende woorden in den linker rand, iets lager dan de naaste regel.

X. OPONTBOD MET VRIJGELEIDE.

10 Augustus 1492.

(Kopie, Stads-Archief te Leeuwarden, N°. 87).

Wy stemmen in Oestergo ende Westergo Nu ter tyd forgarit to Barrahus ¹⁾, letit jemna wyta, deer onder Grinsera gebyed sint ghinsen fan fry ende freesch als in Ferwerdera ²⁾ deel, Dongra ³⁾ deel, Dockum, Dantumdeel ende Tietzerckera ⁴⁾ deel, dat jemna schillit comma to Snits oft jemna fulmachtige, monendeis ney Assumptionis Marie, s ende dwaet in schot ende schield, als dae mena landen dan mit mankorum begripit to des Keyzers byhoeft Ende deer-to jemna to foranderen, hweer-om dat jemna fan dae landen onder Grensera sint ghinsen Ende jemna to hebben en fry, fest, sicker geleid in lyff ende in gueden, al-deer to commen, to wessen, ende weer-om to 10 hws to reysien. In oirkund disser wird besiglit mit ws stedena ⁵⁾ secreten, deer dae oera stemmen op dis tyd oen noget. Anno xcij Laurencij martiris.

1) MS. barrah⁹

2) MS. ferwerdea'

3) MS. Dong^u

4) MS. tietzerckea'

5) MS. stede^u

XI. VERBOND.

10 Augustus 1492.

¹⁾ Anno xcij Laurencij martiris habbet dae Aestergo stemmen als ²⁾ Werp vm Leowerdera weyna ³⁾ Docka Mertna, Feyka Kamstra ⁴⁾, Auka Wnya, Botta Heerwey, Reinck Heemstra, Taka Obbama, Feya Heemstra, Wilka Rennia, Tzalingh Bolta ⁵⁾, Onna Jousma, forgarit to Barrahus ⁶⁾, mit Westergo stemmen bygcrepen ⁷⁾, dattet s

1) Op hetzelfde dubbelblad, maar omgekeerd, met dezelfde hand.

2) Hier *leow'dea'* uitgeschrapt.3) MS. wey^u4) MS. kamst^u

5) Hier en achter den volgende naam in het MS. eenige spatie!

6) Eind van den regel; de 3 volgende woorden kleiner in den linker rand

7) Eene i achter dit woord doorgeschrapt

hemmen reed ende net tenckt ¹⁾, dat Aestergo ende Westergo en kort verbond mit mankorum to meckien ²⁾. Als dat elck in syn loegh in Oestergo ende Westergo gued riucht mey mankorum to halden, alst fan aulds wessen hat, heert ende bert; Ende oft entra land to
 10 cort schyd of bykreust waerd ende dat bykrenste land dat oder ³⁾ to help aghen, so schillit dae landen mankorum helpa, dat dat britzen heel wird ⁴⁾. Ende ij of iij des jeers ghaer to commen ende menadagen to halden; des schillit monendeis ney Assumptionis Marie menadey wessa to Snits ⁵⁾. Ende dae stemmen in Oestergo deer mey
 15 to commen ende ful-macht to hebben mit dae menaland Oestergo ende Westergo to sluten om en verbond; wilma oers sluta ⁶⁾, ende aeck hat tyenst of reuerencie ⁷⁾ men den keyserlike maiestaet wil dwaen.

⁸⁾ Int aerst so schil disse verbond twiska Oestergo ende Westergo duria twa jeer langh, Ende alle onseende wyeldelika secka schillit
 20 staen twiska disse twyn landen ende steden ende haedlingen mit hyar ondersittenen disse tyd to, ende elck syn renten to bruken.

Item lettera tyd schil elck land syn riucht fora, alse plyget to dwaen, ende herigh riucht meckie aerst onder ws self, deer naet onder Grensera ghinsen sint Ende dan hyarem, deer onder Gren-
 25 sera sint, foerd to aeskien ende mit wysheed to forfulgien hat datma al deer toe deth.

Item so schil elck land fry ende feylich sonder exys ende tollen wtseid syl-tollen, onder orem reysia, Ende nentra orem to bikom-
 rien hagera dan en kest, om secka, deer hem self oen-ghaet ende
 30 wytlick is, Ende dy kest op dyn sella dey to eyndghien.

Item dae landen twya ghaer to commen, to dae aerste reys Urbani to Hertwert, Ende to lettera to sinte Bartholomeus to Barrahws.

Item weert datter nū emmen wt ws verbond, jefta dat Grensera op ws verbond hyara riucht forfulgie wolden, wy dat to keren mit
 35 mankorum.

1) Boven een doorgeschrap *„tocht“*.
 zoo ook het voorgaande *zo*.

2) De *π* schijnt doorgeschrap;

3) Boven een doorgeschrap *„orem“*.

4) Hier doorgeschrap: „En des jeers ij of iij mena dagz to haldz v“.

5) De acht voorgaande woorden nog eens herhaald, maar doorgeschrap.

6) De vijf voorgaande woorden boven den regel.

7) MS. *r'uen'cie*.

8) Op hetzelfde dubbelblad, maar zijde 4.

40

Item Ghalama kynden schillit hyar renten barra ont disse tyd toe onbysaend, Ende onder disse tyd schilma prowie, datma sena moget om alle secken forglyden, Ende also schilma alle secken ende schilingen dwaen, deer in disse twyn landen sint.

BLADVULLING.

20. Dio touenarsche is quaeder
 Dan tfennyn fan slangen ende aeder.
21. Die billende machge
 Mei saut en braed fordrachge ¹⁾).
22. (p. 57) Is dyn buuck hird
 moxlen wackie inder wird ²⁾).
23. Syn tongrich wird
 makke mi forfird.
24. (p. 58) Hock swird maest slacht
 Di wirt joeds deis maest acht.
25. (p. 58 v.) Aud liood, mattie id hoff frood.
26. Ffan rijkdom is dio riuchte mete
 ffreed to handen jnt laun ³⁾ ende opter strete.
27. (p. 60) As di stryd ⁴⁾ is leyd
 So daunse dio breid.
28. (p. 61) Sock brour, sock soster
 sock tzarek, sock coster.
29. Tyd jout eer macke knappe en heer. —
 Tyd jn de wraud macke jong ende aud.

1) Latrantem stomachum bene leniet cum sale panis.

2) Piles pellent obstacula conche si dura morabitur oliuis.

3) Deze n met bleeken inkt over een vroegere m , waarvan de laatste neerhaal is doorgeschrapd.

4) Dwaars door dit woord schijnt een vraagteeken van later tijd te staan; *Post dardana prelia tede/Sillius in Vto* (daaronder:) *Bello connubia poscunt/Vergilius in eneide.*

XII. GETUIGENVERKLARING OMTRENT DEN RECHTSTOESTAND VAN AMELAND.

24 November 1494.

(Algemeen Rijks-Archief in den Haag, zie N°. III).

Wy Sipka Deynga, Baernd Kup, Hans Lisama, Tupka Tiaersma, Ffocka Heerkama ende Ionga Gerold, inwenren vp Aemland, bi-kanneth ende bitiogeth mit disse ienwirdige epene breue, dat wy fan ws aulderen heerd ende forsteen habbeth, dat in foertiden Als da
 5 Hollandera mit hiara grewa wt Freesland iaggeth ende ferslayn weren Da eelanden greet hinder ende schae litten, Aemlandera hiarra dieer aef-rawet ende daet waerden ende hiara gued binimmen waerd ter tijt datze ¹⁾ mit den Hollandschen hera seenden. Item het is ws self aec witlic ende kondich Dat da fan Bremen aec heden orloch ienst
 10 Freeslandera, hueer-om wy Aemlandera biraweth, finsen, stocketh ende blocketh waerden ende wr da twa tusen enkel goldnen to schae litten. Also dat om disse reden forscr wy Aemlandera sint fry-wysd ende quytshoulden fan Freeslandera riucht ende hlesten, wy, ghelyc Schylga, ws riucht by ws self to haulden, forschaet fan Ferwerda deel.
 15 Ende ws forschaet riucht ende quytshieldinge als forscr is bruct ende bisetten habba by ws tiden, so fyr als wy tensa mogen, al wr da fyoertich iera, alting sunder arch ende list. Dat dit aldus inder weerheyte is, is ws forscrⁿ liodem ende mannich man kundich vp Aemland ende is aec en ghemeen hluid ende ruft onder alle daienne,
 20 deer so fyr tensa mogen. In orkund der wird habbeth wy forscr lioed ende Iouda Teteman, deer dit aec kundich is, beden vsen persona vp Aemland master Peter, ende den ersamen here Geert Helmichs fan Meppel dit bref wr ws to bisiglien. Ende wy Petrus ende Gerardus forscr habbeth vse seglen vp spacium dissis breuis tracht
 25 foer disse guede mannen ende om hiarra bede willa. Int ieer ws herens tusen fiowrhondert fiowrentniogentich vp sinte Kathrine-iond.

1) Hiertusschen eerst „om en seker tins des ieers”, dat doorgehaald.

XIII. BEVESTIGING VAN EEN KOOP DOOR DEN GRIETMAN VAN OOST-DONGERADEEL.

4 Juni 1494.

(Rijks-Archief in Friesland, Varia 8).

Tyaerd Mockama Greetman jn Dongera deel byda Aestersiida der Pasen, dwe kuud *ende* openbeer myt disse breue, dat jn myn riucht is *commen* Gatsa Tyalla-za *Ende* haet to boden brocht oerhael pondismeta landis, lidsende jn Syonsera municka weyda, deer Tyet-zie Tiesgama hym scholde to-leyd habba, disse boed haet hy beden 5 den ena waer-dey, den ora, den tredda *ende* ofta noegh *Ende* haet jeen-layd Janka Rengersma *Ende* da laynga bywiisd *Ende* want deer nymmen is *commen*, deer disse boed myt deden werset, noch myt panden foerseth, hiir-om hab jck Tyaerd voersz by folla dagen *ende* boed, by consent der mena riuchtern, ney siid *ende* pliga, 10 Gatsa Tyalla-za voersz, cloppet op disse oerhael pondismeta ferdban. *Ende* byfelt alla handen byda hagiste fellinga, deer ick wt-jaen mey, dat nymmen Gatsen voersz *ende* siin ney-*commen* wield noch on-riucht dwe oen disse voersz landen. Also langh alser gers groyt *Ende* baem bloyt etc, hitten se dat hiit selff dat ayn foerbrange. 15 Al thing sonder falicant. Orkonde disser wird hab jck Tyaerd voersz myn sygel hiir op seth. Jnt jeer ws herens m cccc xciiij, 1) wernsdeys to-fara sinte Bonifacius myt siin gesellen.

1) Onduidelijk, oorspronkelijk schijnt er gestaan te hebben xcv; met zwarter inkt de stippen boven de v geplaatst, en deze in ii verbeterd, daarachter nog ij bijgevoegd.

BLADVULLING.

30. (p. 62) Is di tzirl frack
So sin sijn werden strack.
31. (p. 62 v.) Naet meer sydse
Dan da wirken bilydze.

XIV. SYDS SYTIAMA STELT ZIJN HUIS TE HALLUM VOOR DE LEEUWARDERS BESCHIKBAAR.

17 Mei 1498.

(Stads-Archief te Leeuwarden, N°. 119).

Syds Sytiama hlye ende bikanne mey dith jenwirdige breeff, hoe
dath jck onthete ende louwie den Aulderman, castlein, Sceppenende
reed der sted Lyowrd, myn hues to Hallum der sted Lyowrd een eepen
hues to wessen by nacht ende by dey, ist dath emmen eenige rey-
5 sen oenfallet, ende hya dath jn-aeskiet, jck ner nemmant fan mynre
weyna hemmen dath to weygerien, ende hya mij dath hues binnen
trya jefta flouwer deggen scadeloes sonder brecken ende breezen
weer op to lywerien; forder onthete jck Syds forscrioun alle man
binnen der sted fan Lyowrd to riucht to staen fan alle secken, deer
10 rysende mugge wessa fan disse fraemde knechten, jn Aesterlandt
wessende, deerma my jn ende mey bidyope kan, duriende disse punc-
ten forscrioun een monnet langk ney datum dis breuis, gelicke dat
geleyde-breef. Jn een orkund der wird hab jck Syds forscrioun baden
den Ersamen Timan Fredricx zⁿ sceppen jn Lyowrd, dath hy dith
15 breeff hath bisigelet mey syn seluis sigel om myn bede wille. Jnt
jeer ws heren m° cccc° acht ende tnyogentich, des tongersdeis ney
Seruacij episcopi.

BLADVULLING.

32. Deert scharp kan satte
Di lyke dan watte. ¹⁾
33. (p. 63) By steren kaanne wite
Wanneer thirt schal splite.
34. Haat gecke famne dwaen
Dat meyme by liaffte siaen.
35. Alst lock boppe ws ryst
Soe moeten wy ²⁾ gheen, deert ws wyst.

1) ffungar vice cotis reddes acutum / horatius in arte. [vs. 304].

2) In den linker rand, maar aangebracht met bleeker inkt.

XV. ZOENBRIEF.

19 Juni 1498.

(Stads Archief te Leeuwarden, N°. 120).

Aldermannen, Riucht ende Reed der sted Lyowrd, Tzyalyng Lywe zn van der eene sidde, Gherbyd Mokkōmme van der ore sydde, hlye ende bykanne mej dyt jenwyrdighe breue ende *compromis*, hoe dat wij heel klaeckloes ende alynghe blawn synt wze sacken bij den arberen, deuoten prelaet Hermannus abt toe Foswert ende Her Feddo ⁵ per(so)ne tho Lyowrd, om dyo reys, deer schyn ys to Marrum van Lyowdre ende Tzyaling vorsz. Ende elk-owrs fryownd sunder wr-reed ende onderreed to wassen om der dyssem, eer dysse baer wt-seyd wart, ende to-licke wp dae Tyosken to reysyen neij den by-gryp van Aestrighe stemmen. Alle tyng sunder falikant Jn een oer- ¹⁰ kunde dysses, soe hab ick Garbyt vorsz dyt breef bysiglyd mej myn sigel, des tysdeys neij Sacramenti A° xcviio.

BLADVULLING.

36. Ist dienst de wyn
So hallie id seyl ijn.
37. (p. 63 v.) Meij ¹⁾ wyn, flaasch, brat en ²⁾ seen
ward anche fan sin soen bigheen. ³⁾
38. (p. 64 v.) Tgerucht dat flyucht ⁴⁾
Tseit wird off id liucht.
39. (p. 65) Is dyn fyen hird
jou hem zweete wird.

1) In den regel doorgeschrapt, maar er nog eens voorgezet.

2) Boven het doorgehaalde *noch*.

3)
Ore fauete omnes et cingite tympora ramis
Sic fatas velat materna tympora myrto
Nec non et socij quae cuique est copia leti
Dona ferunt onerantque aras mactantque Juvencos
Subyciunt verubus prunas et viscera torrent

Virgilius in V^{to} eneidos (V, 71, 100, 103). Et est pompa funebris.

4) MS. flyutht.

XVI. HEER JARYCHS TESTAMENT.

5 Dec. 1520.

Uit het Gemeente-Archief van Workum.

Jn dye naeme Goedes, amen. Jnt jeer ws Heren tusent fyefhondert ende twyntytych in profesto Nicolai *episcopi*. Dae maecket her Jarych Haryngs-z, *perpetuus vicariüs* yn Warcküm, syn testament ofte lesta wolla ofte codicil ofte alst alderbest staen mey ney dae
 5 ryocht; aenseande datter naet syckerer ys dan dye daed ende naet onsyckerer dan dyo wre des daedes So het hy dyt testament maecket, wyttych ende verstandych yn syn fyef synnen End yn jynwyrdycheyt nouwelycker orkenen, deer tho roept ende ombaeden als benyen ende onder yn dyt testament wol benaemt wyrde schyl.
 10 Item Jnt aerst so beyerret hy syn leggher-steed hyer jnt claester tho dae systeren jnt choer. Item dyo lettera tyet so bespreckt hy tho dae tymmerynghe fen sente Gertruds tzercke twae hondert enckel goüwenen, dye enckel goüwne tho recknyen foer acht ende twyntytych stüieren ganckber jyld ofte dye enckel goüwne tho recknyen foer trytych stüieren. ffort so bespreckt hy Broer Wabbe-z,
 15 dae schaemel weese, der hy vp-fot hath vm goedes wolle, tzextych enckel gouwnen, ende dae schyllet Doytyen ende dae fouden ontfaen tho dyo tzercke profyet End schyllet vth-wysen fan fyeftyean pennynghen een, — dat synt tyaen schylden renten jeryckes,
 20 vth dae tzercke beste renten, als vth dae molne, ofte oere beste renten, — ende deer een festa breëff vp-jaen, eer der tyet tho dat hya enynghe pennynghen ontfaet. Ende ofte dyo tzercke wolde dae renten weer aef-kaepien, dat soldes dwaen moeghen mey tzextych enckel gouwnen. Item ffort meer so bespreckt hy sente Gertrüys tzercke
 25 fyoüwer schylden pacht-renten, der hy kaepeth hath fen Ighlef Jelmer-z foer tzextych schylden hollants jyld, ney ynholden syn breëff ¹⁾. Item fort so bespreckt hy sente Gertruyds tzercke treere pondameta meeden vp Jrmynghe ²⁾ schaer, der hy kaepeth hath fen

1) De tweede hooger geschreven e later bijgevoegd tusschen de eerste e en de f.

2) rm onzeker; nn?

her Atta ende syn moer ney jnhald syn breeff. Item ffort so bespreckt hy sente Gertruds tzercke sex stüieren pacht-renten wth²⁵ Vlbets Dyrcks steed, ney jnhald syn breff. Item fort so bespreckt hy sente Geertrüys tzercke acht stuueren pacht-renten vth heere Douwe-z steede, ney jnhald syn breeff. Item Eelke prester, der beneficieret ys yn Warckumme tzercke, tolef stüieren tho wthleed Ende dae tweer maesteren een hal schyld. Item her Johannes 1) ynt 30 gast-huys aeck tolef stuueren. Item ws sex presteren ebdomodarij alle jeren een stüier, foert yu schryüwen vp dye stoel. Ende des sellen alle presteren een zeelmys dwaen ende tho greff ghaen vp myn jeer-stond, alle jeren, deer foer schyllet hya hebben mey dae sex presteren, eewelyck ende erflyck, achtyean stuueren pacht-renten³⁵ wth dye huys ende steed, deer Jorn nü jn wennet, deer hy kaepeth hath fen Yds Ghaeles, ney jnhald syn festycheyt. Item Fferwalde tzercke bespreckt hy fyower clyncke renten, der hy kaepeth hath fen Aucke Baucke-z, ney jnhald syn festycheyt. Item Fferwalder tzercke jeta een clynckert rent, der hy kaepeth hat fen Douwe⁴⁰ Jaensma, ney jnhald syn breeff. Item jeeta fyertyean stüieren renten bespreckt hy Ferwalder tzercke, der hy kaepeth hath fen Fecka Syetya-z ney jnhald syn breeff. Item dat Jongerschap tho Ferwalde bespreckt hy een clynckert rent fryes jyldes, der hy kaepeth hath vth Jelle Feytama fynne²⁾, meer Eelka Jelle-z schyl neyst wessa⁴⁵ dae landen tho brucken, ende den jonger prester een frya schyld jeryckes tho jaen. Item her Jarych hath fen dae wolle al eer wessen, dat hy dat seedland, dat hy tho Ferwalden hath, wolde dyo tzercke tho, mer vm dattet vth-commen ys fen dye schaemel weese Broer forsz, so bespreckt hy Broer dat seedland, lydzende tho Fer-⁵⁰ walden; ende des schyl dyo tzercke tho Ferwalde deer weer jynhabben tzantych schylden reed jyld, ende so folla meer trytych vp dae tzantych, dattet hondert schylden tho-ghaer ys. Item ffort so hath her Jarych macket tho ws beghynen seeckhüys, fyertyean clynckerden renten, ewelyck ende eerfflyck. Ende dae beghynen tho⁵⁵ Aelsüm aeck also folle. Item so bespreckt hy Broer forsz dye steed hyer vp beghyne streeta, mey datter tymmert ys ende datter vp

1) MS. Joes.

2) De y zonder staart.

heert. *Jtem* So hath *her* Jarych macket hyer ynt beghyne huys een jongherschap tho tfoertych schylden renten erflyck, ende deer ee(n 60 p)¹⁾rester vp tho halden Jnt habyet ²⁾ of Vth dat habyet, ende dye prester alle daeghen mysse to dwaen als hyet f(oer)³⁾ staede ys foer *her* Jarych, ende foer dae Jyn(nen deer)⁴⁾ dysse goeden synt fen vth-commen. Deer foer schyl dat claester weer ontfanen acht hondert schylden reed jeld(es)⁵⁾, vp plaetzen, vp steeden, der 65 hyerm wol . . . ⁶⁾nd wirde schyl eer *her* Jarych forsz sterft, want het jnt land naet ys, want altyng deer al bebreeffet ys. *Jtem* ffort meer so hath *her* Jarych macket ee(n eew)ygh(e)¹⁾ memorie tho dae beghynen, dat hya schyllet jaen ney myn daed alle jeren fyefteyan clynckerden aen graüwe lecken ende aen s(ch)⁵⁾oen tho Aller syelen- 70 dey, ende dat schylle hya toenen *her* Jarychs fryonden vm dan dae schaemele fryonden foert tho deelen, Deer foer schylla hya ontfanen trye ⁶⁾ hondert schylden. Ende d(a Aer)⁷⁾sta fyef jeer so schylla hya nyn schoen ofte lecken jaen, mer Broer forsz schyl dae fyef jeer by hyerm blyüwa ende dye kost hadde foer dae renten. Ende 75 (ofte Br)⁴⁾oer eer stoer, dan dat lecken ende schoen tho jaen als forsz ys. *Item* ffort meer. Vm dat tylbert goed als aerst-yn synter naet meer dan twae bad, dat (een)⁴⁾ dat best schyl hadde Broer forsz mey dae beste twae tecknen. *Jtem* dat oer schyl Rynck hebben mey dae oere twae beste tecknen, jndem hyo jnt claester ghe(et)⁴⁾. 80 *Jtem* potten, tzettelen, speck ende flaesck ende al oer jyt-want, also als deer ys ynt huys, schyl Broer hadde. *Jtem* Sante Geertruyds tzercke schyl jeta hadde hondert enckel gouüwnen, alst al vm-deeld ys. *Jtem* Aldat oer jyld, deerer dan blyft, dat salmen alle jeeren aen (e)⁸⁾en lest rogghe of twae den eermen, der tho kar⁸⁾tüisers 85 foer dye porte vm gods wylle gaed, deelen also lang dat jyld düeret.

1) Hier is op de 3^e lengtevouw een gat ingesleten.

2) De onderste gedeelten van de letters zijn op de breedtevouw afgesleten.

3) Op de 2^e lengtevouw een gat ingesleten.

4) Stuk gesleten op de 3^e lengtevouw.

5) Gaatje in het papier.

6) Gaatje in het papier; nog een bovenstuk van de e (of a?) zichtbaar.

7) Stuk gesleten op de 3^e lengtevouw; nog een bovenstuk van de A en de ophaal der (r?) zichtbaar.

8) Gaatje in het papier.

Item So bespreckt *her* Jarych Janken syen broers zyn, dat graet becken mey dat sletten laüoer ende twae dae graetste tynnen patelen ende twae wykannen ende twae syluere leppelen ende üwermyts God ende syn consciencie doer hy hem oers naet besprecken. Want Janke forsz faer, *her* Jarych tfyoertych enckel gouwnen schyldych 90 ys, der *her* Jarych hem leend hath jn syn fanghenschyp Ende deer tho buppa so hath *her* Jarych ontfynsen oemke Doede graete düesert, ende hath deer also folle jyld op leend als hy wyrdych was, ende dye het hy fort üwer deen Janke faer vm hem tho lossen vth dye stock, der hy noch fen dae tfyortych enckel gouwnen noch fen 95 dy düesert *her* Jarych naet een schyesyen weer joün hath. *Item* ffort meer hath *her* Jarych naet ontfynsen fen syn faer ende noch fen syn broeren noch fen maester Haryng een kessens noch een cleen boecks wyrdyng. *Item* Rychst schyl hadde twae dae graetste platelen ney dae Jankes, ende twae wykannen ende dat epen laüoer. *Item* dyo 100 graet tzercke schyl hebben trya syluere leppelen. End dat oer tynwyrck schyl hyer blyüwen jnt claester, dat schylle dae beghynen bewaeryen tho Broes forsz profyet. End alle lynwerck, dwaelen, kessen, sleeplecknen ende een wüb doecks, dye beste tabbert ende dye leepste ende alle d¹)yn claen schylle dae beghynen aen hyerm 105 nymm(e)n²) ende tyæn banckwers kessen, ende be(war)yen³) tho Broes profyet. Ende ofte Broer stoer sonder aefte ky⁴)nden, so schyl dat goed weer kommen tho syn(t)e⁵) Gertruyds tzercke ende naet aen syn fryonden ende aeck so wol *her* Jarych, dat noch *her* Focke noch Heye Jymkes ner nymmen fen hyarre weyna schyl 110 regieryen dae goeden, der hy dae weesa hath besprytzen, want-se fen *her* Jarych wthkommen synt. Ende so byd *her* Jarych, Jancke Jarych-z ende Fongher Sycke-z vm Goeddes wolle, dat hya dat best mey dye weese dwaen wollet. *Item* *her* Jarych hath yn syn bewaer Syble Scholte-z-dochter reme, jn syn bewaer, ende deer hath vp- 115 leyd toleff schylden, ende ys nü betellet vp saen schylden, of een

1) Deze *d* schijnt uit eene andere letter (*s*?) verbeterd.

2) Stukgesleten op de eerste lengtevouw; daarachter nog een paar halen (de *n*?)

3) Nog een stuk van een letter voor (van de *w*) en achter het gaatje (van de *r*) in het papier.

4) De *y* zonder staart.

5) Het papier stukgesleten op de eerste lengtevouw.

ort myn. *Jtem* Lolle vth Haeg dye hath een legh fen een reme yn
 her Jarychs warren, deer leyd vp tree clynckerden *ende* een ortyen,
 ney jnhald dat hantschryft, dat hy fen her Jarych ontfynsen hath.
 120 *Jtem* jnt confer leyt een lydze golden ryng, heert Doüwe Allynge
 wyef tho, *ende* deer leyt een clynckert vp. Orkenen hyer-thoe roept
ende ombeden aerst-jn frater Johannes Gelrie *personna* tho Warckum,
 Jancke Jarychs, Fongher Syckes, Doytje Doytje-z, Wyba Reyn-z.
 Jn een weerheyt dysses testamentes so habhje ¹⁾ her Jarych Haryng-z
 125 dyt testament besyghelēt mey myn selues syghel, *ende* om maere
 festicheyt so hath Jancke Jarych-z fors(z) ²⁾ dyt testament besyghel-
 et mey syn (*se*)³⁾ lues syghel, foert meer so hath frater Johannes
 dyt testament besyghelēt foer hem seluen, *ende* om bede wolla Füngher
 Sycke-z, Doytje Doytje-z, *ende* Wybe Reyn-z, als foer orkenen,
 130 dyer tho roept *ende* ombeden. *Jtem* Rynck, her Jarych famne, jst
 datse jnt claester gheet, so salmen hyer jaen twyntych schylden,
 deer hyo graüw lecken mey kaepeth, als hyo dat best behoef y⁴⁾s.
Ende hyo stelt selm yn een goed hant, deert alder best bewarret
 ys. Jnt jeer *ende* dey alst a-ferra benaemd ys.

1) Dit en het voorgaande woord verbeterd; waarschijnlijk stond er, naar enkele streken te oordeelen, *habbeth*, en moet er staan: *hab ic*.

2) Stukgesleten op de eerste lengtevoew.

3) Doorgesleten op de tweede lengtevoew. De bovenhaal der *s* nog over.

4) De *y* zonder staart.

BLADVULLING.

40. (p. 70) Tween stalle di een wart ryck
 Di our wirt hanghe, is dat nu lyck ¹⁾.
 41. (p. 70 v.) Corre morre
 guyl om gorre
 42. (p. 73) Hit is dio Gods wird
 Dio freesche schutel haut dan hyrd ²⁾.

1) *Multi dimittunt eadem diuerso crimine fato.*

Ille crucem precum tulit hic diadema / Juvenalis jn satira j3 (XIII, 103).

2) *Cultrix quae foci secura patella / Persius satira 3 (III, 26).*

suple frisonica.

AANTEKENINGEN.

Westerlauweach, zonder *r*, zie *Nomina Geographica Neerlandica* II, 156.

- I. 't Stuk alleen in 't Westerl. Tekst *b* het oudst; *hs.* Junius foutief¹⁾, letterlijk afgedrukt — interpunctie (alleen *de*, *en*;) van mij — de collatie dank ik prof. Logeman te Gent. — Zie over Junius en zijn friesche kennis: Mr. de Crane, *Werken Fr. Gen.* II, 87—116. — Tekst *a* n. d. uitgave van de Haan Hettema v. h. *hs. Jus Municipale Frisonum* (na 1464 geschreven), eigendom van v. Richthofen. Kopie van oude (hoofstreeks van 1276, enz.) en jonge stukken, vgl. N°. III, Aant.; Bijdragen t. h. Oudfr. *Woordenk* (1885) p. XXXIII. — Tijd, wanneer dit stuk ontstond, XIIIe eeuw?

Tot recht verstaan het volgende: § 37 v. h. Schoutenreglement (O. F. W. II, 135 = Vom Wergelde § 2, Oude Druk, Fr. Rq. 411.) handelt „fan gretene dis dada”. Aldus moet de schout beginnen: Ioe sprecht di eerfnama toe, ende ic an sine worde ende hi oen myn gretwerd lecht, dat i enen goeden man . . dat dulgh.. deden, deer hi lyfne fan ward, ende (*i*) ban wrwrochten . . Soe i nv mit riochte segben dae ban ti betane, ende den frede ti betane, ende den frede ti ieldane, brand ende breke ti ieldane, verus ende inlende ti remane, den frede ti ieldane mit twis achtigha (2 x 50) puudew, achtich herum ende achtich liodem”. Is hij schuldig „dat hi wel bi mitter handlienne beta. Ief hi mitter handlienne bet, so ne thoer hi wenne brand nor breke ieldu”. — Hoe datma (alseke) daedslacht schil byclaya ende kowen ende ieldu hyede”, leert N°. I; de foerspreka²⁾ v. d. beschuldigde zegt tot de vergadering: „Wildi hera, (enz.)”. —

1. Vgl. O. F. W. II, 66: Willa i hera = Willy harkya Fr. Rq. 440, 12; O. F. W. II, 305: Haldas lide to hlesto, guede gemeente, zie Taalk. Bijdr. II, 204. — 16 heran — heren? of i. hera an(d)? vgl. vs. 45. — 2. Onduidelijk; moet a veruurd in „der end(?) minnunge”, = *b*? — 3b hit (= 4a dat), antecedent van 7b (= 8a): „thet hie (enz.)”. — 8. di fiand, vgl. N°. XX, 40. — 11 therma l. theuma. — 6 and thad nu, l. andt hat mi? — 12b l. vrthingnese. — 15b ther, l. thet. 16. hie l. hi 21b hat = 22b haet. — 25b siarngum, l. siaringum. — 30. nu, l. ni. 32b minne? 34. oernde (armoed) of l. eer nide? = *b* ér nithe (vroeger tijd, wrok). 39b l. tolif. — 41b tuntich, l. tuintich. — 51. nu, l. ni. 57. wordu — ? 59. vgl. hier boven „brand end breke”; N°. XXVI, en aant. 60. v. 72. Iden nanten bloedverwanten van den gedooide het weergeld. „Minutale” het 1/3 er van, dat in 15 verschillende „fenghen” (portien) aan de verdere bloedverwanten kwam; vgl. Landriocht § 50, O. F. W. II, 48; Lex Fris. I, 1, 4; 7, 10. — Verwanten zijn: broer, vadersbroer, moedersbroer, achterzusterkinderen v. d. vader, v. d. moeder, [O. D. hier nog: achter-zusterskinderen

1) Dit maar het geval, vgl. Logeman *Rule of St. Benet*, xxxii.

2) Vgl. II 341, 38

aan vader-moeders-zijde, en aan moeder-moeders-zijde, Fr. Rq. 410/1] dan nog 4 in het derde geslacht aan vaders-, en 4 aan moederszijde. Ook die den vrede-eed zweert, ontvangt den 4^{den} penning. — 75. Symbol. rechtagebruik. — 87. vgl. Riustr. recht Fr. Rq. 542, 27. — 110a Staat hier in 't hs. mogelijk: *Vel sic* (vgl. O. F. W. II, 77, 2^e reg. v. o.); *vel sic secundum aliquos* (ald. p. 84, 85, i. f.) en was het volgende tot 118a, dat overeenkomt met *b*, mogelijk genomen uit het ouder hs, waarvan *b* afschrift was? (vgl. soortgelijk O. F. W. II, 51, 5^e reg.: *vel sic*, dat = hs. Roorda! Zie N°. III en IV, aantt. — 118. nu, l. mi. — har i = ? — 119b l. sawentundister. — 122. fria, l. fia. — 125a (= 129b) vgl. alsoe langhe soe di wynd fan dae vlkenum wayth, ende ghers groyt, ende baem bloyt, ende dio sonne optyocht, ende dyo wrald steed, O. F. W. II, 304. — 132. nu. l. mi. — 134. conditioneele zin. — 138. l. habbick aut (iets) ebeden, thet (enz.). — 140. l. thet. — 141. l. scolde, so ist myn sceld; ner (maar het allermeeeste dat wegens een vrije Fries ooit gegeven is, dat heette (beval) men (mij) hier aan te bieden naar des lands willekeur.) 146. true, l. truc(h). — 148. nu, l. mi. — sceneste, vgl. vs. 12, 15.

II. Alleen in MS. Ius Mun. Fris. — Ook gedrukt Fr. Rq. 490, 26. Kerkvoogden-eed, XIVe eeuw, vgl. v. Richthofen, Untersuchungen ü. Fries. Rechtsgesch. II, 734. — Zie ook Dae Papena Ponten fan Wymbritzeradeel 1404 (?) Fr. Rq. 500 n., O. F. W. II, 290: welke bevestigd zijn S. Andreas-avond 1433 door landen en steden van Oostergo, en Westergo, Charterb. I, 497. — Vgl. ook O.D. Inleid. o. h. Seendrecht, Fr. Rq. 401. —

1. sidza, 2. plur. — swerred, *d* enclytisch = het, pron. pers. — 4. taych, andere teksten: tacht, bij thecka, vgl. N°. IV, 60. „tayth” te lezen. — ina geassimileerd uit: in tha. — 13. schiolde, *sch*i de assibilatie van *sk*? — 20. Volledig „Dat ioe God alsoe helpe ende alle zyne helghen toe een riuchte eed, ende di al onmenis wisena”.

III. Teksten, onderling vrij uiteenlopend uit Riustringa (hs. XIIIe eeuw i. fine, te Oldenburg, en hs. van 1327, Hannover); Eemsgo (hs. XVe, Groningen); Fivelingo (hs. XVe, v. Richthofen); Hunsingo (hs. XIIIe vgl. N°. XI—XV, ook nog een Lat. tekst in 'tzelfde hs., v. Richthofen); Westerlauw.-Friesland (hs. Ius Municipale Frisonum XVe, v. Richthofen; en Oude Druk misschien in Leuven, XVe eeuw; exx. in Leeuwarden, den Haag, Parijs, Oxford, en enkele elders; hs. Iunius XVIIe (?) Oxford). — Tijd van ontstaan dezer XXIV Landrechten XIe eeuw 2^e helft. — De bewaarde Latijnsche tekst naar een oudere Friesche bewerkt, jonger dan de Riustringer en ouder dan de Hunsinger. Misschien oorspronkelijk in 't Latijn opgesteld, vgl. echter de Ags. wetten (ed. Schmidt). In geen geval de Fr., vertalingen van die Latijnsche, hoogstens bewerkingen; het zijn opteekeningen van het recht: rechtboeken, geen wetboeken. —

Tekst *a* n. d. uitgave v. h. hs. Ius Mun. Fris. door de Haan Hettema; *b* n. d. Incunabel, letterlijk. Menigmaal werd met de interpunctie v. d. Incunabel een plaats duidelijk, waar vroegere uitgevers deze willekeurig hadden veranderd. I. d. Incun. staat soms het leesteecken achter het eerstvolgend woord, e. g.: IV, 5: se likie. — 13. ayn eerwe so; — Cursieve hoofdletters zijn i. d. meeste exx. gekleurd. — De Lat. glossen zijn in dezen afdruk weggelaten. — *a* is uitvoeriger dan al de andere teksten. Is zij over 't gemeen ouder en nauwkeuriger, schemert er nog in door, hoe in veel ouder tijd het goed, dat iemand bezat, zijn eigendom werd, en later de grond-zelve; dan vs. 1—17 over roerend goed, 17 vv. over bezit van onroerend goed; vgl. Bijdr. Of. Wrdb. 7 i. f. Of is dit een geval, als vermoed werd bij N^o. I, 110, aant.? sagaciores videant! Taal van *a*, XIIIe eeuw (?) ouder dan *b*. —

2. Koning Kaerl, vgl. N°. XIX, 56 aant.; toevoegsel uit later tijd, ontbr. in al de andere teksten. — 10/36, vgl. Bijdr. Of. Wrdb. 33. — 13a bidia, juist dan bieda (14b)? vgl. Landriocht § 59, 60. — 37. Toul.-dei = 6 Jan. — 40. Joh.-dei = 24 Sept. — 43. S. Bav.-Rem.-dei = 1 Oct. — 52/53, vgl. Bijlage N°. IX. — 63. dadet wima, l. dadetswima; zoo leest ook Oxf.-hs. zie dathswima (vgl. Fr. Rq. 42 noot 12.).

IV. 10/11. Aldus in 't hs., vgl. N°. I, 110, aant. — 12. Andere teksten: den lieden 10 marc en den frana 3 pond. — 17. De, na helpane te schrappen. — 24/25, zie vs. 10/11 aant. — 52. wypt, vgl. Hunsinger tekst: werpht; Latijn: deplangit. — 59. Molda. Huns.: eerthe. — Kern schrap „and bitacht”: Taal- en Letterb. II, 194.

V. Landrecht der Westerlauwesche Friezen alleen. Bijgebragt in de XIIe eeuw. Ook c tekst hs. in Oxford, waarin andere volgorde der §§, afwijkende lezing. — Ik heb hier bijgesteld die §§, welke m. i. bij elkaar aansluiten. —

§ 1. Vgl. ongedagteekend stuk, door v. Mieris en Schwartzbergh op 1309 gesteld, in het Rijks Archief (den Haag).

Kan het een latere Latijnsche bewerking zijn, (n. e. hs., 't meest met den OD. stemmend)?

Littera Frisonum, quod Dominus Comes potest intrare Orientalem Frisiam quando vult.

Ook gedrukt van Mieris, Charterb. II, 605. Schwartzbergh Fr. Charterb. I, 136. 1) Oorkondenboek van Holland. Omtrent den jare 1309.

Quando Dominus Comes vult pergere in Frisiam Orientalem tunc prius faciet intimari per sex ebdomadas, et intrabit per aquam, quae vulgariter dicitur Suyt- uinde in Stauream et ibidem Dominus Comes debet ostendere litteras suas patentes, sigillatas sigillo Domini Regis Alemannie, et Dominus Comes intrabit, et dabit vniuersis bonam et firmam pacem, et vniuersi totius terre firmabunt et tenebunt dictam pacem et omnes (a), qui tenebunt (b) feodalia a Domino Comite comparebunt (c) coram eo recepturus ab ipso sua feodalia, quemadmodum postulat ordo iuris. Hys peractis, Dominus Comes debet pergere de Stauria in Kempenesse ad terram suam, quae *Hofland* nuncupatur. Insuper perget de Kempenesse in Aldenam (d). Et de Aldenam in *Voerenacker* (e) ad *virilem vallem*, et omnes comparebunt ibidem coram eo. Tunc ipsius quatuor meliores et nobiliores leuabunt eum de terra et postea eum in perpetuum pro suo Domino observabunt, et Comes sedebit ibidem pro tribunali iuste iudicaturus de omnibus casibus, causis et forefactis, actis infra terminum (f) proxime transactum secundum [sententiam] sententiam suorum virorum; Et sic sui antecessores solebant dictam terram intrare et visitare quemadmodum est praetactum, etiam si Comes noluerit dictam intrare sicut scriptum est, tunc potest pergere per latam et bonam aquam vsque Vroenacker excepta una leuca (g).

Register der Leenkamer van Holland

E. L. 41. 1285—1314. Cassa B. Fol. 27. Vso.

Wij hebben dit stuk hier plaats gegeven, om dat hetzelfde in 't Register der Leenkamer van Holland volgt op een Acte van 't jaar 1309. Zie Mieris C. B. 2e Dl. p. 605.

(a) omnis.

(b) tenebit.

(c) comparebit.

(d) Aldanen.

(e) Vroenacker.

(f) Territorium.

(g) Pergere usque Vroenacker excepta una leuca.

1) In de vertaling (Ch. I. 136) staan: „Zuut-Mude”. „Aldeneu”. „Vronen-acker”. „tot den Groenendale”. „termin”. „dan mag hij door de Lek (!) ende Goedwater (!) komen tot op eene stond naa aan Vroon-aker.”

Mieris Charter-Boek 2e dl. p. 475. Erfgraaflijke Bediening III. Hoofddeel pag. 53.

- 19—24, vgl. 54—60. — 27/49. someres nacht, 31 Juni. — 28/50, lett. even, 22 Sept. — 36. Tenzij de schelta hem „wrherich” aantijgt, behoeft de Fries niet in 's Graven ban (86—92) tweestrijd aan te nemen. — 47. l. Cristus. — 54. Gedurende 7 weken baut de schelta alleen bij noodzaak (vs. 55 vv.); — 78/806 hooren boven § 306. — § 27. Vgl. Bijdr. Ofr. Wrdbk. 37 ¹⁾ en Rechtsgeel. Mag. VIII, 330. — 101. Niemand voor 't recht dan van zons op- tot zons ondergang.
- VI. Alleen in hs. lus Mun. Fris.; — Zie N°. V, 72, vv. III, 10. Vgl. over 't ha. Bijdr. Ofr. Wrdb. XXXIV. — Schouteureglement opgesteld XIIe eeuw? — 19/20, vgl. N°. XVIII, 23. — 21. hu, l. hua? of so hu so = op welke wijze, met de restrictie: „alsoe fyr soe hyt *riochtlike* hede”? — 26. l. to. — 28. herum, l. hevum. — 32. l. monte. — 53. oweereere, l. owereere. — 55/56. Onduidelijk. Misschien: weggaan uit het ting zonder ban (verlof) v. d. rechter, (en) verborgen ²⁾ zoen, die verbied ik; (evenzeer) dat er iemand anders dan met mijn oorlof „foerspreka” worde. — Vgl. N°. XVIII, 4; Bijdr. Ofr. Wrdb. 73.
- VII. Deze Seondrechten golden in Westerl.-Friesl. (XIIe eeuw?); misschien reeds vroeger (onkele gedeelten zeker) in de XIe. Golden ze toen ook elders? M. i. tot aan de Roms. — Dit ontkent v. Richthofen Unters. II, 998 vv. Vgl. ook nog Bijdr. Gesch. v. Gron. III, 148 vv. Ook in hs. Fivelingo-Oldampt (§ 3 Syndriucht), vgl. N°. XVIII, aant. Ook in hs. Pols (nederd. XVIe eeuw, Hunsingo, Oudvad. RBr. Versl. V). — Hs. lus Mun. Fris. ouder tekst dan OD (in de noot). Zie ook hs. Fiv.-Oldampt 42 4t.
- VIII. De lezing in de noot afschrift van een, 20 Aug. 1455, vernieuwd stuk van 1277, zie O. F. W. II, 288 i. f., 264 i. i. — Het stuk van 1404 schijnt ook een omwerking van een ouder. —
9. menhschip, l. meushcip? of mench + scip, vgl. mengia Altfr. Wörterb. —
- IX. Ook in hs. Pols. En nog een „abgeswächte Erzählung” in Nederd.-Würster landrecht (Pufendorf, Observat. jur. universi III, Appendix 36), 't welk een vernieuwing is van een ouder Riustringer Friesch recht (Unters. II, 459). — Omwerking in J. Douwama (± 1526), Boeck der Partijen (ed. 1849) I, 43; Beninga Hist. Ostfriesl. (Matthaei Analecta (1738) IV, 60. — Zeer wijkt af het berijmde verhaal in Die olde Friesche cronike (XIV, XVe, hs. geschreven... 1474). Werken Fr. Gen. II (1853) 223. — Nog meer verschilt het proza in Gesta Friesland, ald. 296, 7 (: plaatsen ofte steden.. hietende Hachnis ende Wachnis, to Herlinghen (!). — In de oude hss. staat zij voor het Landriocht. Wel Westerlauw. sage, XIII/XIVe eeuw. Kaerl in Friesland, 768, † 814; Redbad † 719.
- X. van Danemerkum, vgl. N°. XIX, 56; 7 Zeelanden niet vóór XIIIe eeuw „gang u. gäbe”; Aesga is kenner van het geldend recht in 't land, 13 aegen voor geheel Friesland onzekor, Unters. II, 464.
1. Franekraghao, vgl. N°. V, 5, en aant. — 11. Hochenzie niet meer te vinden „vielleicht verschollen”; Wachenzie glaube ich wieder zufinden in Waekens ³⁾ in Barderadeel, Unters. II, 419 noot. — 20. Deldeman-ues, Kalda del; twijfelachtig of er moet gelezen: Dekamannes, en met Kalda del vergeleken Kalehey (kealle hey) bij Franeker (Sjaardema-huis); zie het rijmpje in Scheltema (Fr.) Spreekwoorden (1826) p. 13. — O. Scharl. Chron. 4°. 188. — 27. „Di frya Fresa moet habba twa forst ende trija needschyn, deer hym dij Koningh Kaerl gaff, da hy da Fresen to hym layde, riucht als dat landriucht seyt”, Jurisprud. Fris. I, 58

¹⁾ Waar echter voor meerdere duidelijkheid. al. 3: „over”, in „op” moet veranderd en al. 4. „over” geschrapt.

²⁾ Zoen tusschen partijen. zonder den rechter tot stand gekomen, zou den landsheer zijn boete doen missen.

³⁾ Waekens in Barderadeel

- (XIV/XVe, vgl. Bijdr. Ofr. Wdbk., p. VIII, en 34/35). — 44. Axe „den Friesen das Signum des Wodan, wie im Norden Odin den Speer trug und den Thor sein Hammer“, Unters. II, 463, Grimm, Mythol. 164. Simrock, Mythol. 177/8. — Wurster Landr.: „ein Krummholz in der Hand“; Beninga: „krum holt“; D. Olde Fr. Cron. „een holt“; „holtene byle“. — 49. burne, l. burna, nach nordischer sage (lag) am heiligen Urdbrunnen die Gerichtsstätte der Götter, an der ihnen Balder, Odins sohn das Recht wies, Simrock, Myth. 39/308, Unters. II, 463. — 55. Axenhove „nach der Axe des Gottes“, Unters. II, 460; „fraglich ob an Aaxens (bei Franeker) zu denken ist“, II, 430 noot. Douwama: Axborn; bij de andere ontbr. de naam. — Eswey, weg des Ees, „eines der Eesen, so muss der Name der Götter in altfr. Sprache gelautet haben für Asa oder Ansa in andern D. dialecten. Ags. *esa*, Nord. *as*, plur. *aesir*, Unters. II, 460. Varianten uit Unters. II, 461 noot: 6.: hockra. — 16.: in dae. — 18. sotta, U: setta, en thinghia. — 49. lond. U. land.
- X. Vgl. een verzameling recht, Jurisprud. Frisica, naar een ander hs. ed. door de Haan Hetteema. — Naar het hs. gecollationeerd door Logeman, zie N^o. Ib. — Noot 1, vs. 2. geffa, l. yeffta! — 17. c. = (et)cetera. — 22. deihis, l. deikis. — 87. lith, l. lick?
- XI.—XV. 24 Landr. zie N°. III. aant. — 2 hss. (XIIIe eeuw) *a* Wicht beter dan *b*, Scaliger, of Emmius; afschriften van een zelfde ouder hs., Unters. I, 66, 68. — Vgl. over de Noormannen: van Bolhuis, Noormann. in Nederl.; Zeuss, Die Deutschen 529, Dümmler Ostfrank. Reich. 3 dln. passim. —
- XII. 1. Fr. Rq. 48. — 2 hut, „hi ut“ — werht, l. werth. — 5. vmbeide (v. Richth. Wörterb.: = ohne verzug), andere teksten: rum and vnbretse (fry ende onbritsen)“, daarin ook vmbeide te verbeteren, (eid = ritf).
- XII. Onduidelijk. Misschien: een dochter, die met grondbezit is uitgeboedeld, en dit verwisselt (met koop of ruil) tegen een grondstuk in een andere hammerge, indien het den echtgenooten (ouders?) ongelukkig gaat, en hun gezin vermeerdert, en men dan met onrecht aanspraak maakt, dan (enz.); wil de broer met onrecht aanspraak er op maken, en wil hij haar niet de vrije hand laten, dan heeft hij boete. Vgl. Mr. Fockema Andreae, Bijdr. Ned. Rechtsgesch. (2), 7, 53, noot vooral; Mr. I. Telting, Themis 1871, bl. 311. —
1. Fr. Rq. 48. — 6. tuina, v. Richth. tiuna. — 7 nelle = ne welle. —
- XIII. 1. Fr. Rq. 70. — 2 hinne, hs. Sc. sinne. — 13. Na „hera fia“ hs. Sc. nog: alne tichta, therma him tosecht; ac ief hi thet hebba ni muge thet sines vnriuchta hera fia (O. F. W. I, 44.).
- XIV. Deze bepaling ook nog in de drie Eemsgers¹⁾ (A I, p. 74/5; A II, p. 29/30, A III, afwijkend, zie N^o. XXIVa aant.) en Riustringer hss. Staat daar echter op zich zelf. — Vs. 7 vv. ook in Eemsgo (vgl. N°. XXII) A I p. 34: „Thisse riucht keren alle Fresa, ther thi keneng Karl bad te hebbane and the baldane ti helpe and te nethum alle cristene Fresem. Forth scelewi se halda, and God sceel vser walda, thes teddra and thes stitha, and alle vnriuchte ting scele wi urmitha, O. F. W. I, 220; Fr. Rq. 81. 9, vv. Heyne, Germania IX, 447, verandert: „Thisse riucht keren Fresa — [and skelen hia wesa] — tô helpe and to nêthum. — Alle [cristene] Fresum“, om betere versmaat. — Vermoedelijk was echter het oorspronkelijk allitereerend en assoneerend. —
1. Fr. Rq. 80, 81. — 2. selit, l. sleit. — 6. skerde, anders met alliteratie:

1) v. Richth. Fr. Rq. 80 noot 1, 5: in A I en A III steht absolut, wird nicht als eins der Landrechte aufgeführt. A II begint: Thet is londriucht: Hwersa hir an mon anne oðl dit staat Fr. Rq. 239b. —

ninghenspatze. — 15. urse „omzetting van usre” (unser). — 16. reddera, l. teddera.
 XV. Zie N°. XVIII. — Nog ndd. tekst vs. 1—4 in FrRq. 350 § 12; vs. 4 vv.,
 ald. 348, § 4—7. — Ontstaan XIIIe eeuw? —

4: „daer enych man eyn lage of verwachtinge in syn hoes nemet” FrRq. 348,
 § 4. — 6. vgl. N°. XXVI, en aant. — l. datha || slain. — 14. schen = zullen.
 XVI. Hs. als N°. XI. — Ontstaan XIIIe eeuw, of vroeger? —

1. Ik = aanklager. — Frana, de latere schelta. — 16, 19. stride, mara, min-
 nera: gerechtelijke tweestrijd, met het zwaard, indien de gedaagde rijk genoeg
 was om „wepen ende wrichta” te hebben, anders de ketelproef; vgl. Westerl.
 Landriocht § 38 vv. O. F. W. II, 41, FrRq. 392/3. — 19. biddic (met een genit.
 en datief) om antwoord.

XVII. Hss. als voren. — Sage, beter „Ursprung der Fries. Freiheit” genoemd
 (Rieger, Lesebuch S. 197). Stemt niet met het zoogenaamde Lat. privilegie van
 Karel, Unters. II, 82, 220; is ouder, ald. I, 81. — Ontstaan XIIIe eeuw. ald.
 II, 219 i. f., 245, 248, 251. Kan m. i. ouder zijn, vgl. nog ald. I, 83. Taal wijkt
 in veel af van die der andere stukken in deze hss. — Vgl. ook n° XXVII, 119;
 zie verder Hunsingo, Claves Sapientiae IIe wende, O. F. W. I, 48, FrRq. 30.

Varianten: (noten van de Haan Hettema), v. Richth. FrRq., en Unters. II,
 220, 227, 1122, enz.

2. Unt. Karl. — 3. U. thera. — 4. U. ein here. — 6. kairska, hs. Sc. kairslica. —
 9. l. *bibadii*. — 10. Rq. kening. — 14. Rq. hodir. — 16. hs. Sc. bodiskip. —
 18. hi forim l. *hi(a)forin*. — hs. Sc. grimlik. — 25. Rq. bandma; hs. Sc. iha
 band ma. — 29. hs. Sc. tho hi thet fornome. — 30. hs. Sc. bundin. — 35. ko-
 ningis, hs. Sc. konis. — 36. iha = hia. — Rq. mith. — 37. hebhi, Rq. hebthi.

Met 39 begint een ander gedeelte.

40. hs. Sc. ontbr. strida. — 43. hs. Sc. serlike. — 46. Rq. ende. — 49. Rq. we-
 rin. — 54. gegin, l. *gengin*. — 58. hs. Sc. nither geslegin. — 60. hs. Sc. fimgta. —
 64. hs. Sc. winne. — 69. hs. Sc. ihera. — 71. Rq. ande. — 76, 92 Rq. ialic. —
 78. l. emmer mar evelika, vgl. 105 en 108, 113. — 84. Ontbr., uit hs. Sc. —
 85. Rq. nouet. — 89. Hwelike, Rq. en hs. Sc. hewelike. — 91. l. *alder bibad*. —
 93. Unters. en Rq. crona. — 101. Unt. en Rq. ihera. — 105. hs. Sc. thissa. —
 106. Unters. en hs. Sc. kenigan. — 109. Rq. brewin, ook Unt. II, 220, 227. —
 111. thet, hs. the, hs. Sc. thet. — l. *brondrada*. — 112. thiis ief, de HH.: thisse
 iefte. — 114. erum, hs. Sc. harum. — 116. Rq. kreftelike.

XVIII. Hs. XVe eeuw, v. Richth. — „die Bestimmungen der einzelnen aufgenom-
 menen Sätze (weichen) so wesentlich von einander ab, dass sie unmöglich gleich-
 zeitig practische Gültigkeit in einer u. derselben Gegend besessen haben können.
 Houdt het wel Fivel. recht in?” Unters. II, 999 vv. — Is als alle hss. uit de
 XVe een Collectie afschriften van teksten uit verschillende eeuw! — Weisthum,
 friesch dom, vgl. de 8 Domen (N° XX), ± 1300 rechtsgeldig, „aus den ältesten
 Quellen nur hier erhalten”, Unters. II, 1002. Gold m. i. reeds een paar eeuwen
 vroeger. — Zie over den aesga, Unters. II, 456. Oorspronkelijk de (heidensche)
 priester, de wetzegger, ald. 492. — „Er belehrt über das geltende Recht des Landes,
 wie er es eben als solches kennt, berücksichtigt dabei das uralte Gewohnheitsrecht des
 Landes, die durch Gesetz erfolgten Abänderungen oder Feststellungen: er erteilt
 eben ein Weisthum, wie sonst in deutschen Stadt- u. Dorfgerichten”, ald. 485.

2. hio, l. moge? Unters. — 11. aller[h]arist? — 14. bitune, l. bitune? vgl.
 tuina N° XII, 6, en Altfr. Wrth. — 16. Ja, bij God, wij willen! — 31. age I,
 l. age wi? — 34. „bi euen nachte euen hach erthe”, den 21 Maart even hooge
 aarde, d. i. nog niet begonnen.

XIX. Sage; nog als de 7 Magnuskeuren in 2 Westerlauw. teksten (hs. l. M. F. en O.D.), en nederd. hs., Gron. Ommelande. — Ontstaan XIV/XVe eeuw; Unters. II, 235 vv. I, 33; m. i. ouder, echter altijd jonger dan N° XVII. 39 vv. — Heeft eenige overeenkomst met Die olde Friesche kronike, en M. Alvini Tractatus, Werken Fr. Gen. (1853) 231, 357.

4. l. bifuchten hiat. — 5. l. An thr. tyd thes deys, — maaltijd hielden. — 8. Kerl thet, l. kerl ther. — 14. en alle betera, d. i. een beter dan alle. — 16. hus ifna, vgl. v. Helten, Beitr. XIV, 259. — 19. ien = keurden goed. — 29. nere = ne were. — 32. nelde = ne welde. — 40. l. bi thes. — 41. riuchta papana ordela, etc. Dit gold, mits twee leken hen bijstonden, vgl. soe scei him ordel-ander wiss en papna ende tweer leken fulgie, Westerlauw. Seendrecht, O. F. W. II, 108, 9. — Fr. Rq. 407, 22; 408, 7. — 45. VII Keran zijn de voorgaande van Magnus; XVII de 17 algemeene Kesten (vgl. N° XXIX); XXIV Landrechten (vgl. N° III, XI—XV); 36. Seendr. (N° VII). — 56. northkening: Radboud in deze eeuwen als Deensch, heidensch koning, dwingeland in Friesland tegenover den goeden koning Karel, vgl. N° III, 3; vgl. over het huishouden der Noren hier nog N° XI, XIII; en over den Deen. koning: Die olde Friesche cronike p. 213, 223, 229. — Vgl. ook de VIIe Kest (XIe eeuw). — 64. Almuu, l. Almuu. Nog de Harlinger R. C. Kerk aan S. Michaël gewijd; de tegenwoordige Grootte (protestantsche) kerk eigenlijk die van Almuu, thans dit de naam van een buurtschap, verder oostelijk gelegen.

XX. Domen, vgl. ook N° XXIV. — Ook in 2 Westerlauw. teksten; vgl. echter N° XVIII aant. — „Di aegha delet dom“, vgl. ald.

1. Landr. p. 44. — 2. Luts van Hariuxma huwt op 12-jarigen leeftijd met Siedo Zyaarda, later m/Schelto v/Lyauckema, diens testament A^o. 1503. — § 6. Vgl. ook het Landriocht dera Fresena (Westerlauw.) § 11, 12 (O. F. W. II, 33; Fr. Rq. 389.) — 15. 35 schill. tot penn. = quid? Een vaste som voor de hulp des aega? vgl. Merketh Riucht: 5 scill. O. F. W. II, 143, Fr. Rq. 421, Themis 1882 (1) p. 18, 20 (overdr.), Bijdr. Ofr. Wdbk. 30. — § 7, vgl. ook Landr. d. Fres. § 48 (O. F. W. II, 47; Fr. Rq. 395, en Fr. Stadrechten, ed. Teltung, p. 27, 90, 161, 187, 205, in Sueek, Staveren en Bolsward. — 30. sida = zijlinie. — 31. l. nen husmon. — 33. Halfbroeder 1 deel, en volbroer 2 parten, van des broeders erfenis. — § 11. vgl. Friesche Stadrechten. — 12. Geld en erfenis voor de echte (onbeerfde?) vrouw „ther (thisse berde) bi des liandes sponste vndrein wart“; vgl. ook Staverens stad. § 124. (ed. Teltung, 206).

XXI. vgl.? Tiraquellus de penis mitigandis, conclus. 56.

XXII. hs. XVe. Afschrift van teksten vóór 1300, Unters. I, 200, 221. — *Zeer* uiteenlopende redacties dezer „Wouden“ ook in Riustr., Fivelingo, Huna. Westerlauw.; m. i. althans gedeeltelijk zelfstandig ontstaan, in verschillende tijd. — 't Zijn excepties op keur XVII: „thet alle Fresa thingie bi tuira tele and bi riuchtes asega dome, and allera monna huelic witet him seluem anda withem, huet hi eden hebbe“, Fr. Rq., (E) 26, 31 — vgl. N° XXIX, § 25. —

1—4. Nog uitgebreider op p. 68 van het hs. — 7. sinra s. l. en, de genit. vóór het bepaalde woord. — 10—14. Ook hs. p. 66, in uitgebreider bewoordingen. — 11. l. beferth. — 14. vv. vgl. hs. p. 68/69, Fr. Rq. 36c. — 12. l. is and anda? Fr. Rq. laat „is“ weg.

XXIII. Hs. XVe. Tekst XIIIe, i. f., ouder dan de Emagano doma (N° XXIV), taal komt die in den Broekmannenbrief (N° XXVI) nabij. — Hoofdletters zonder meer doen dienst in 't hs. van, . — Waar een vrouw haar echte-boedel uitgaat, en men haar aantijgt van goedvorduijstoring (vgl. N° XXVI, 127), dan zwerz zij dezen eed,

... V. I. 199. — 5 noot,
... indier gē... —
... machiande.
... wraald. — 24. l.
... behalven uwe.
... 33. l. weuthar. —
... Beitr. XIV, 262. —
... F. W. I. 352: thinie,

... siüne, ther ... —
... thantse. —
... II, 174. — 52.
... l. sin ne wart,
... (echtegenoot) worde niet
... Beitr. XIV,
... 60. him, dat.
... 63. ther, l.
... maar ook in Broekmannen-
... § 33. Fr.Rq. 202,
...
... bl. 1—11: b. Friesche,
... nederl. Groningen MS.
... Fr. bewerking)
... N° XXVI, aant. Un-

... 3. rediewem, l. redie-
... alewa aan den doode. —
... Verwanten waren bij in-
... Of. Wrdb. 47, noot
... 46. l. stride
... 52. l. ielda; heb-
... 66. l. bitinge. — 67.
... strete, en. — 74.
... frethe (*retsia*). —
... 82. merkane,
... l. *thi* (u). — 87.
... N° III). Ook in
... Rq. 40 noot 8; O.
... 209. — Noot 6. de

... vgl. Unters. I. 221.
... vgl. N° XXVI,

... and, l. kind.
... entgenoot, Kern,

... „rechtlich.
... Unters. I,
... met 16 redieven;
... roeger Lamber-

tushove, Unters. I, 351): Broekm.brief § 71, Unters. I, 323, 357, vgl. 348, en noot 2. — Broekmannenbrief: 2 hss. *a* Wicht's XIIIe, Unters. I, 220 (Archief Oldenburg); *b* Oelrichs hs. van 1345 (Arch. Hannover); *a* ouder schrift, Unters. I, 73, ouder blijkens § 71, (jonger echter dan Oldenb.-Riustr. hs.) — De „brêf” noemt § 54: „biscope sone” van 1276; derhalve XIIIe i. f. ontstaan, bevat nog eene oudere bepaling voor Aurigerland (ook in hs. A III, Fr.Rq. 209, 12) § 160, Fr.Rq. 173, 19, Unters. I. 324. — Vele §§ der „brêf” komen overeen met §§ in het Eemsger zoogen. Penningschuldboek (in hss. A II, en III), soms woordelijk. Aan deze ligt ten grondslag eene voor Eemsgo en Broekmannenland gemeenschappelijke opteekening (in hs. A II, vgl. hierbij N° XXIII, 67 vv.; eene nog latere in hs. A III Fr.Rq. 194, noot.). — Overigens de Broekm.-brêf eigen latere bepalingen voor 't Broekmannenland; Eemsg. Penn.-Schuldbk (de latere redactie in A III) voor Eemsgo, Unters. I, 216, 219.

De collatie van het hs. dank ik prof. van Helten te Groningen.

Voornaamste varianten uit hs. 1345 (Oelrichs.), enz.:

2. O. inna hoke. (thene) brond. — 6. O. nene fecht. — 9. De archivaris te Oldenburg leest: *slicher*. l. auder wach. — 11. O. rediewa berne. — 21. O. brond onsteta. — 30. O. sundre. 31. l. sa sê. — 36. O. eyne. — 38. O (interpunctie in de Fr. Rq.) steta, inna thisse fiardandele, thes forma deis to bernande. — l. ist eclagad. — 41. l. eker a hwerva. — sa (*resze*). — 45. l. afle(*de*)ne. — 49. O hweder hit. — 55. O skether. — 57. redieuem, l. redieuen. — 64. O himne. — 65. O thet andern to betande m. f. p., and thriv to b. — 72. O eta dreppelo and etta howe. — 73. O mey ene, vgl. Fr.Rq. noot. — nene, l. enne. — 82. wal, l. wald. — 83. O sketta alsa stor. Skether aeng dadel, achta merc tha liudum and. — ninthma ene monne. — 95. O thi pelin. — 96. O nestla brezen. — keppet. — 97. O betande. Nene rendar te betande inna. — 98. O bihalden se, sensze naut bihaldin, hir betema. — 101. O. thriu. — 102. l. dedum, thribete. — 104. l. and (*tha*) O daddel and en mon mei tha husfera dua. — 106. S. Landbertes, O. Aurechow. — 108. O monege. — 111. O hweder sat halt. — helpe hia him. — 116. l. and (*tha*) liude. — 131. l. naud ne te dele leith; O ne keth a. e. naud ne te dele. — 133. l. wer(*c*) ther aeng mon (*aeng stenhus*). — hac(*h*) andre. — 137. l. tha erra *redieu*a; 133—140. O hwerther aeng stenhus hagra rvocht sa tuelf ierdfota hach andre thivcke, and szelner vr tua feke andre thiuchke, sa geie mith achta mercum thi thert ach; and nya redia skelin hit on fa, efter than ther tha erra redia thene frethe vt kethat, bi alsa denre geie. — 158. O other ewert. — 159. fiardandele, l. fiardandelees. — 160. O buta tha litha, ther on is thiu. — 170. O hit ne mey. — 178. O Tha tana. — O anda sculderbene. — 191. O waldandsine. — 209. l. thiu legeste en, there wiue. — 221. O merc thet send sex merc. — 220. l. and (*there mother*) thera. — 222. thiu kemne, O thius keme. — 225. mach, O bern. — 232. O nymth ma.

§ 24—33: straf van een onrechtvaardigen rechter. — 2. Talemon, 3 in elk vierendeel van Br.-land., door de gemeente voor een half jaar telkens gekozen; zijn vertegenwoordigers der gemeente tegenover de redjeven, vgl. v. Richth. Wörterb. — § 25. De eigenaar mocht niets uit het huis wegdragen: huis van hout, vs. 130. — § 26. Breekt de eigen. vóór den rechte dag iets af, dan . . vgl. vs. 15. — § 27. De beleedigde mag door zijn drift zich niet laten vervoeren, zich zelf niet rechte, vgl. echter Wiarda, a. w. p. 18. — § 28. Niets mocht gebroken, enz. vóór den termijn. — § 29. Wegens brandgevaar voor anderen, vgl. Fruin, Versl. Kon. Acad. (Letterk.) 3^e R. IV, 86. — § 30. De beleedigde steekt den brand aan (vgl. vs. 16/17); indien hij 't niet doet, dan 8 mark. — 21. An-

ders mag geen gewoon burger het aansteken. — 25. suive = ? — 26. De buur wake voor zich zelve, Wiarda, a. w. — 27. netther = ne heth er. — 30. Is er een ongedeelde boedel. — sumedre, misschien foutief voor sundre, zie var. — 31. vgl. Bijdr. Ofr. Wdb. 47, en noot 2. — 33—36. Over klachtdelict. — 36—42. hoort afzonderlijk, in O met groote gekleurde initiaal: niet duidelijke inhoud. — 38. vgl. Bijdr. Ofr. Wdb. 6. — 41. Steekt men den hoed elders op den werf, zoo reike hij, die dit doet. — § 46. vgl. Bijdr.: ofsedena, en p. 46 noot 4. — 69. Indien de redieva evenwel tuigt, dat ... — 81. neth = ne heth. — § 67. niet helder, zie de varianten. — 95. plem = ? — 106. Utengra = Ut-Engra-hove, zie boven aan dit N°. — 120. thi thredda = de mekere? — 121. Alleen van vaders en moederszijde, niet van de „thredda sida”, vgl. Westerlauw. Doemen O. F. W. II, 118: „alle (schillet) wessa binna tredde kne”. — § 109. vgl. Kern, Taal- en Letterbode II, 201. — Indien zij zwanger is, vgl. Landr. dera Fresena § 49. O. F. W. II, 47, Fr.Rq. 395. — 127. Fia-eth, vgl. N° XXIII. — XXVII. Hs. XIIIe eeuw, i. f. Unters. I, 22. Ook geheeten „Asegabuch”, ed. Wiarda (1805). — Dit stuk komt met veel afwijkingen nog voor: een korter in hetzelfde hs. p. 12, in Emsgo (hs. A I), Fivelingo-Oldampt, Hunsingo, Westerlauw. — Het vormt de Inleiding op de XVII keuren, en verdere in de hss. voorkomende rechts-opteeken; en dateert uit den tijd van Frederik II (1215—1250), en wel vóór 1248, Unters. I. 105.

Ik dank de collatie van het hs. aan prof. v. Helten. —

2. l. and ebad. — afte th., enz., vgl. N° III, 9. — 36. l. forth larde. — 41. l. brekath. — 42. thet ma hit; v. Helten Beitr. XIV, 263 wil lezen: thet hit = hi't; en verklaart: „het zij dan dat hij (God) het niet uit genade doe, want genade is meer dan recht”. — M. i.: „Nood breekt wet”; natha = nood, acc. plur.; *th* < *d*, vgl. thiothe; *ā*, vgl. E III, Fr.Rq. 183, saterl. nād, Nfr. nead (vgl. brea, oW. brād-(a-st.)). — 50. Wurster Landr. p. 47 zegt: Item dusse nhamen stahen nicht nha vorlope des tidt vnd der cronica, dath schall nicht hinderen! — 52. l. Abivd. — 56. l. Iulius, Tiberius. — 63. l. Antoninus. — 109. Livdger, vgl. N° XVII, 4. — 110. vgl. N° XIX, 56.

XXVIII. Uit de XIIIe eeuw. — 4. wetir, plur. — mure, welke muur? — 6. Ge-lijk de wateren bij de shepping zelve overal waren. — 8. se. pron. pers. — 10. net = ne heth. — 21. nas = ne was. — 38. mansesklik l. mannesklik: Rask, fris. Sproglære, Kobenhavn 1825. —

XXIX. Oelrich, Bremer raadsheer.

Wiarda noemt dit hs. „extrahirtes Asegabuch”. Varianten uit 2 andere Oelrichsche hss. vgl. Fr.Rq. 538, n. 6. — De meer met de algemeene redactieën der XVII kesten overeenstemmende tekst in hs. Oldenburg.

Ik dank de collatie van het hs. aan prof. v. Helten.

§ 14, vgl. N° III. — 5. Agrip, andere tongvallen: Agrip(p)ina: Colonia Agrip-pina (Keulen). — 10. Zijn handen tot God opheft. — 12/13. vgl. N° XXVI. — 13. alreke = alra eke. — waarover hij gebied heeft. — 30. vgl. N° XXVII, 110, XIX, 20, 55. — 33. clipskelde, klinkende schatting. vgl. Saxo Grammat. B. 8: een brandschatting door de Denen. — 37. l. ouirlendon. — 38. nere = ne were. — 41. Bij het uitgaan uit het huis op den drempel haar mantel van den schouder laten glijden, symbol. rechtsgebruik. — 46. Vooral over den koophandel Dirks, Kooph. d. Fr. (1846). — 48. wenrwey: Fr.Rq. 14, n. 11. l. wetirwey. — Naar Emsgo (A I): Thera wetherstretena iste asterste thiu Elue, thiu othere iste Wesere, thiu tredde iste Emese, thiu fiarde istet Rin. Tiu afterste londstrete is up to Hamneresburch (Hamburg, of Omersburg = Oldenburg), ende

ut to Geuere (Jever), thiū midleste op to Monegerdeforde (Munster) end ut til Emetha (Emden), thiū thredde is up to Cuforda and ut to Stawerem (Fr.Rq. 14). Vgl. over de laatste Dirks, a. w. 86., v. Blom, Fr. Volksalm. 1886, 39; 1887, 158. — 58. l. mat. — 59. levende getuigen, of gewonde en gebroken ledematen. — 66. steue, eed: daar die zweert, de staf des rechters, welke het formulier voorzegt, aanraakt, vgl. N° II, en Fr.Rq. 488, O. F. W. II, 299; Telting Fr. Stadr. 137, en Of. Stadr. 139. — 68. l. unriuchtene. — l. erue. — 75. vgl. N° XXII. — 78. l. sinuthe.

BIJLAGE.

Naar origin., waar niet het tegendeel vermeld. — ü dient in hs. ter onderscheiding van n. In het hs. gescheiden woorden zijn soms door een - verbonden; waar de interpunctie van de gewone afwijkt, is deze v. d. hass.

I. Op perkament, met volgende afhangende zegels in was; de namen met dezelfde hand als het geheel op het blad.

1. Westergo landssigel (*eenigszins geschonden*). — 2. (*smalle reep*): Starüm (*eerste zegel geheel verloren, het lager hangende zeer geschonden, daaronder in de lengte op de reep*:) hemmelra alda ferd. — 3. bolswert (*weinig geschonden*). — 4. Snits. — 5. (*smalle reep*) Waerkum (*half verbrokkeld*). — 6. harns (*vrij beschadigd*). — 7. (*smalle reep*) hyndehlepen (*weinig geschonden*). — 8. Jarigh | Epazn; (*op de reep*:) Weijnbritsera | greetman (*zegel half verbrokkeld*). — 9. (*op de reep*:) hera haijazn (*zegel verbrokkeld*), greetman to woldens. — 10. Dou baerd (*daaronder 2 zegels uitgekrabd; op de reep 2 vrij verbrokkelde zegels, daaronder: tijaerd to alda huuss | greetman in berim*. — 11. herthia | to slaet (*zegel half verbrokkeld*. — 12. (*ledige reep*).

Het charter alleen S. Serv.-day A° '74, door Schwartzenergh op 13 Mei 1374 geplaatst.

4. sted i. b., vgl. Telting, Of. Stadr. — 8. „stuk landis, lidzende bi Miedum, hieten dae *Spankamp*”, Jur. Fris. III, 74 (hs. Oxford), 76, 77. — 10. *hōūla hūs*, „Liuwes huis gelegen ten oosten van de 3 zathen te Lankum bij Franeker, welke plaats nu nog genoemd wordt 't War of 't Wer” (L. Mulder, Franeker); „state, misschien lag het ter plaatse, waar in 1449 Sjaerdemaslot t. w. van Fran. werd gebouwd door Douwe Sjaerdema (eig. Aylva) die in 1448 de Stins Lyowla met 40 pdm. land kocht, vgl. Archief v. Epemastate te Ysbrechtum” (Mr. Andree te Kollum). — 12. *keysersr.* Of = het Rom. Recht, als een soort van geschreven recht der rede beschouwd, toepasbaar niet alleen op D. toestanden, maar als het Recht geleeraard, waarnaast het inheemsche (het land-)recht als modificatie v. h. Rom. Recht wat de toepassing betreft, werd geduld, vgl. de Geer, N. Rechtsgel. Bijdr. VII, 264 noot. — Of eer nog = de deutsche rijks-wetten en dan als het gemeene tegenover het particuliere (land-)recht, zie vooral I. Telting, Invoering v. h. Rom. Recht in Friesl. Overdr. p. 9, 16, 18/19; vgl. ook Zoepfl I, § 27, en de daar aangehaalde literatuur. — *fyf delena*, „fronekera-, Berra-, Menalduma-, Bawerder- ende Hernawerder-deel”, Fran. Marktr. 1402, Fr. Rq. 479, 8. — 13. vgl. Bijl. VI, 7.

II. Op papier met 2 afhangende zegels in was. — Achterop (XVe eeuw) „de ag teribus | iæ kotera hem | rick. — (XVIe): acht ponsmeta foswert | jn kotera hem- rick | Num° xlii: 1390. — (XIXe): Agt pond^{te} land, gelegen | in kotera hem- rik, gekogt | bij den keller van Vos | wert van Sjouke en | Sjoerd Tuijgha | N° 2.

1. Tunawerth = Ternaerd. — 3. Furswerth = Benedict-klooster z. o. van Fer-

werd. — 4. Kotera, Koten, dorp in Achtkarsp. — hemmerk, vgl. v. Blom, Vr. Fr. XIV, 356 vv. — 6. l. dene. — 9. S. Cecilia, 22 Nov. — 10. S. Walberga, 1 Mei. — Holw. Merkade? thans tusschen 11—17 Sept. (vgl. ook vs. 12) of toen op den dag van Holwerd's patroon: S. Willebrord (7 Nov.)? — 11. Festa-eunde, 7^e zondag voor Paasch: 13 Febr. — 12. S. Jacob, 25 Juli. — S. Mich., 29 Sept. — Ner hit vndstonde vp Midweynter (21 Dec.); *vndstonde*, praes. conj. = moge duren?

Afkorting in hs. 2 thz — 6. dochtz — efthz — 10. Holwz — thza — 3, 7 tht — 4 hammke — 10 Waldbghe — Holwzthza — 3 kelnera — 6 Pröda.

III. Op perkament, afhangend zegel in groen was bijna geheel verloren.

2. mena achtene, het dubbel negental (vgl. Bijl. N° IX, 14) in Wyinghe, de noordelijke helft van Oostergo: *coetus*. Winze, Weins; vgl. Wingimma 11. — Zie Mr. Andreae, Vr. Fr. XIV, 210 vv.

IV. Op perkament, met 2 opgedrukte zegels in was, dat v. d. kloosterabt eenigszins geschonden. Boven aan het blad eenige onderstukken van letters, grooter type, waarlangs het perkament is afgeknipt.

2. Sippa, vgl. broer Sippo to Clarocamp, 29/vi 1431, Schw. I, 496a. — hoofmaester, magister grangiae, chef van het voorwerk, woonplaats van een aantal kloosterlingen, tot beoefening van landbouw en veeteelt. Zie Blok, Fruin's Bijdr. 1890. bl. 20. vgl. heer Gerberth huys Hoffmeester vp da fan, Schw. I, 538. — ook: 20/iv, 1490; 17/viii, 1491. — 3 Ripa-tserka, Ryperkerk in Tiet-sjerksteradeel. — 4. Clericamp, onder Oudkerk, Cistercienserklooster onder de parochie van Rinsmageest, Oudh. Gest. I, 429. — 13. Eppa huse, Eppama huys in Holwerdera hamrick? A° 1404, Ch. I. 337. — Bathania, andere naam voor 't Benedictijnerklooster Foswert bij Ferwert — 21. Ryp, Hardegaryp. — Benna, pastoor 1421 (MS. Register van geestelijken, Bibl. Fr. Gen.). — beythen, vgl. Jur. Fris. I. 128: bisiglet foer, etc.

V. Op perkament. Strook met afhangeld zegel afgeknipt.

2. Harman, vicaris van Dronryp 1439 (Register). — 5. l. Wyka Schyra, hom-master? vgl. hoofmaster, N° IV, 2. — 9. an sanand, 4-maal op zondag opgeboden, vgl. Wessels Boer, Eigendomsoverdracht 69, 73. e. e. — 16. l. by-telleth.

VI. Reeks kopieën van gaerlegers, van dezelfde hand (XVe eeuw) de laatste van 1480.

7. sauwn-beith e. s. j.: vroegere boete verzevenvoudigd, vgl. ook latere bijvoegsel II kest (: 7 p. i. e. 21 sc.), III Landr.; Upstalsboom-Wett. 1323 (3); Seendr. (Rq. 404a). — 14-beeth; verveertienvoudigd. — 41. l. ief haedlingh. — 46. 4 waerdagen, zie Wessels Boer, a. w., vgl. Bijl. V, 9. — 49. alleen groote zaken voor de algemeene landsvergadering. — 50. A° 1467: klinkerd voer 12 stuuers toe reeknen, Ch. I. 618. — 53. guede: bloede, vgl. „qui non solvat pecunia, corpore solvat”. — 55. Alla... daedbanne, deze drie doodslagen gezond? de andere schorsen wij. — 62. S. Johan. jonde, 5 Mei. — 64. l. wirdde. — 66. l. forsz.

VII. Op papier; opgedrukt zegel in groen was, eenigszins geschonden.

3. „dy” niet over te zetten! — 9. hors riden raeflike, vgl. Ius M. Fr. Schoutenreglement § 39.

VIII. Dit moet na Bijl. N° V volgen. — Op papier; beide opgedrukte zegels geheel afgebrokkeld.

1. *Eheer*, vgl. v. Blom, Vrije Fr. XIV, 415/6. — *Barra-fyardel*: streek om Bergum; een der flierndelen van Tietsjerksteradl. 't Barraconvent = Bergumer klooster, Ch. 1482, 1 Aug. vgl. Telling Of. Stadr. 59 noot. Schw. I, 698. vgl. v. Borssum Waalkes, Kerkel. toest. v. Huizum, 37 en noot. — Andreae, Vr.

- Fr. XIV, 291. — 5. Barra fane = ? — 6 noot. 1. *geng*, de laatste *g* zeer beschadigd. — 10. Hidser Hernada, grietman v. Tietsjerksteradl 1436, Schw. I, 514; Oork. Anthonie-Gasth. 1450. — Waarschijnlijk toerbeurten, zoodat die in 't eene (gedeelte van het ?) jaar „mede-riuchter”, in 't andere grietman was. vgl. ? Sminia N. Naamlijst 14, 146; en Schwarz. I, 521 i. f. — Vrije Fr. XIV, 416 en Bijl. N° IX, 14.
- IX. Op papier. Reinck en Feya H., vgl. Bijl. IX, 3. Reinck † 1501, begraven in Morra, Oostdongeradl, daar een stins Hiemstra. Feya in Tietsjerksteradl vgl. 3 en 14 aant.
2. *walta* = Nfr. wotte. — 4. vgl. I Landriocht (bl. 8, vs. 48). — 6. *dick* = dijk. — *datir gista handa*, l. dat *irgista ta handa*? = dat ergste dadelijk. — 7. *schipnya* = schippinga, *schepinge*? coll. = schepen. — 12. *Ryp* = Hardegarijp in Tietsjerksteradl. — 14. *ws nioghen*, vgl. Vrije Fr. XIV, 210, 416 en noot 2: Grietmannen en beide Eheeren in elk der Grietenijën Leeuwardera-, Tiet-sjerkera- en Idaarderadeel vormden met elkaar en eveneens die in Ferwerdera-, Dongera- en Dantumadeel een samengestelde rechtbank: districtus Wininge. — „her Taka, persona in Ackerwald”, 1488, Schw. I, 744. — 16. *fierndeel*, Tietsj.-dl was in 4^{en} verdeeld: Rijperkerk, Tietsjerk, Suawoude en onderhoorigheden was 1/4. vgl. Bijl. VIII, 1 A. — 18. l. *hwant*.
- X/XI. 3 Kopieën op papier (XVe eeuw). —
- X. Vgl. Schw. I, 748 (17 Sept. 1491); 753 (23 Aug. 1492).
1. „Stemmen” zijn de afgevaardigden, vgl. XI, 1 tot 5. — 2. *Barrahus* bij Wirdum, Winsemius 586b, vgl. Bijl. N° VIII.
- XI. Vgl. Oeko Scharl. (1742) 263 vv.
2. Feyko Campstra te Wirdum, ald. 268. — B. Heerwey te Ternaerd. — 15/16. te lezen: to commen met d. m. O. e. W. t. s. o. e. verbond; ende fulmacht to hebben, wilma oers sluta; ende... — 26. l. to. — 39. *ayn leed* = ayn noed. — 41. vgl. Winsem. 311b i. f.
- XII. Op papier, de beide opgedrukte zegels geheel afgebrokkeld.
- XIII. Op papier, ongezegeld.
1. T. Mockama, vgl. Sminia. N. Naamlijst 77/78, 105. In Aalsum „het slot Mekkema”, Oudh. en Gest. I, 417. — 4. Syansera, onder Niawier, Oostdongeradl. — 15. Vgl. Wymbritzeradl Eedsformulier (Fr. Rq. 491, 5:) alsoe langhe soe di wynd fan dae vikenum wayth, ende ghers groyt, ende baem bloyt ende dio sonne op tyocht ende dio wrald steed”. — 15. *hitten se* (enz.), vgl. I Landr. (bl. 7, 3 vv.)
- XIV. Op papier. Opgedrukt zegel in groen was, geschonden.
1. S. Sytiama, vgl. Sminia, N. Naaml. 39. — 2. Castlein, vgl. Telting, Ofr. Stadr. 63/4 noot. — 10. fr. knechten, vgl. Schotanus, 455a, 438b vv.
- XV. Op papier; zegel in bruin was, eenigszins geschonden.
2. Gherbyd Mockomme, vgl. Bijl. N° XIII, 1. — 4. *klaeckloes* ende *alynghes*, Bijdr. Ofr. Wdb. 1. — 9. Tyosken, vgl. Bijl. N° XIV, 10; Schotanus 457.
- XVI. Op papier, met 3 opgedrukte zegels in groen en geel was, zoo goed als verbrokkeld.
3. *perpetuus vicarius*, voor zijn leven aangesteld, vgl. Eichhorn, Grundsätze des Kirchenrechts (1831) I, 654, 657. — 19/47. *jeryokes*, adv. = *jeerkis*, na *deykis*. — 28. *beneficiet*, beschonken met een *beneficie* in de kerk, b. n. ing vaak door een *vicaris* waargenomen. — 31. *presteren abdon*, priesters welke voor kerkelijken dienst de week hebben. — 43/59. J (en 46: jonger prester) is een waardigheid beneden „persona” (

I N H O U D.

	Bladz.
Een woord vooraf.....	VII.
I. Hoe dat ma een daedslacht schil byclaia, ende iouwen ende ielden byede.....	1.
II. Thi fogheth eed.....	6.
III. Thet forme londriucht.....	6.
IV. „Thet other londriucht”.....	9.
V. „Dit is Landriucht der fresena”.....	11.
VI. Fan scultena bannen.....	14.
VII. Fan dis aeftis prowingha.....	16.
VIII. „Gastelik riucht”.....	17.
IX. Fan dae koningen Kaerle ende Redbad.....	19.
X. „Ex autentica”.....	22.
XI. „Thet III londriucht”.....	26.
XII. „Thet IV londriucht”.....	26.
XIII. „Thet XX londriucht”.....	26.
XIV. „Thet XXV londriucht”.....	27.
XV. Umbe tha meyda.....	28.
XVI. Oenspreeck.....	28.
XVII. Privilegie van Karel den Grooten.....	29.
XVIII. Asega riucht.....	34.
XIX. De victoria Fresonum.....	35.
XX. Acht domen.....	37.
XXI. Van ene thiaf.....	39.
XXII. „Sane mei hi nene withe biada”.....	40.
XXIII. Fia-eth.....	41.
XXIV. Emsgane doma 1312.....	43.
XXIVa. Augustinus seith ande queth.....	47.
XXV. „Thet uesta meneska”.....	48.
XXVI. „Brocmanna bref”.....	49.
XXVII. Tha tian bodo.....	56.
XXVIII. Tha fiftene tekna er domesdi.....	59.
XXIX. Tha siuguntine liodkosten.....	61.

diaconus, b. v. lector, vgl. Du Cange, iv.) — jonger prester, plaatsvervanger v. d. pastoor (persona). Vgl. van Borssum Waalkes, Kerkel. toest. van Huizum, 12. Bijdr. Gesch. Gron. III, 321 en noot. — 55. beghynen to Aelsum, klooster van Grauwe Zusters bij Akkrum, na de oorlogen in Dongeradi.

Bladvulling, uit Reyneri Bogermanni Adagia, appendix; hs. (Prov. Bibl. Leeuwarden) beschreven Wassenbergh, Taalk. Bijdr. II, 163—190. De veranderingen met bleeker inkt zullen van den schrijver zelf zijn, toen door hem in 1551 „opus. denuo.. ampliatur, castigatur et correctum est”.
